

SAN LUCAS

Pa' Lucas yika'ajji' pa'aj pa' lunye'jkii pa' Jesús.

¹ Olots hekhewe' t'eku'mi' qu' nika'aji' kakha' lunye'jkii pe' wekwek te'wenhetii ha'ne hane'ej jinamji'ju',* ² qa jinikfe'lets ekewe'en qe ta'lets in nifel ine'm hekhewe' ta'lijii in i'nk'aa'ija pa'aj in yi'wenijha qa hik hekhewe' iye nifel eke' wi'tlijei.* ³ Yakha' Lucas, yakhap iye in qi in week hejeeltaxik'uiha in iplu'uk'i ek in i'nk'a, qa humti qu' les le'wise' qu' hata'lijii qa' heyeili'ijpha'm qa' natsamijii ka' l'aka'the' qu' hika' e'm tenek'enhei Teófilo.* ⁴ Hats'inha qu' enikfee'letsha in yijaalija kekhewe' wekwek l'ijatshenheti'yij.*

Pa' ewi't ángel nifelkii qu' nenekfik'i pa' Juan Bautista.

⁵ Qa lunye'jkii kekhewe' nelutsji' in mexe wit-tata'a' ka' Herodes ha' sehe' Judea, hikha' i'ni' pa' ewi't pa'i lii Zacarías. In'ji'teje'm pe' pa'il liyinyejeyek Abías, l'ithayifetskiyek. Pe' lewhe'ye' lii Elisabet ta'lets pekhewe' lawa'mhitsik'i pe' ta'lets pa' Aaron'iki.* ⁶ Pa' Zacarías qa pe' lewhe'ye' Elisabet enewe'en wattsathenketik'uiha pa' Dios, qa

* **1:1** Ro 4:21; 14:5; Col 2:2; 4:12; 1Ts 1:5; 2Ti 4:17; He 6:11; 10:22

* **1:2** Jn 15:27; Hch 1:21; 26:16; 2P 1:16; 1Jn 1:1; 1Co 4:1; He 2:3

* **1:3** Hch 1:1; 23:26; 24:3; 26:25 * **1:4** Hch 18:25; Ro 2:18; 1Co

14:19; Ga 6:6 * **1:5** Mt 2:1; 1Cr 24:10

yijayanija iye week kekhewe' yit'ij pa'qu' nanaqsi-
 ijki. Ham pa'qu' nit'ijets qu' nijanik'i in yi-
 jayaanija.* ⁷ Qa hamle lēlitse' qe ints'ateki' pe'
 Elisabet qa hats lawa'mhits iye. ⁸ Ewi'l pa' nełuji'
 pa'aj pekhewe' pa'il i'nji'teje'm pa' Zacarías, qa
 yasinji' pa'aj qu' net'ithayii pekhe' qi witlijsitjii.*
⁹ Pa' hats leqfenyejeiji'jij pe' pa'il, qa yasinji' pa'aj
 pa' Zacarías qu' nuyetsji' pakha' foletsji' pe' witli-
 jtsitjii pa' le'wis wititset t'ejuyets pa' Yatsat'ax'inij,
 qe qa' nene'lju' pa' ewjisii (inciensio).* ¹⁰ In mexe
 ne'lju' pa'aj pa' yejutshenets ewjisii (inciensio),
 qa pe' i'nfik'i olots qa iyinek pa'aj. ¹¹ Qa hik
 pa'aj qa we'nethinets pa' ewi'l laqa ángel pa' Yat-
 sat'ax'inij, ts'ap'a pa'aj, te'weyij pa' yiya'yik'i pa'
 ts'eewe'epji' (altar) t'ejuyets in tene'lju' pa' ewjisii
 (inciensio).* ¹² Pa' Zacarías in yi'wen pa'aj pa'
 ángel qi in yitjułaxijpha'm qa qi iye in nijiwei pa'aj.
¹³ Qa pa' ángel qa yit'ijets pa'aj: —Zacarías, hasu'uj
 e'nijiwei. Na' Dios hats t'eku'mij eju'l ka' iyinh-
 eye'j qa ke' ewhe'ye' Elisabet qa' nana'l pa' la's qa'
 eqiyi'ij hatse' Juan.* ¹⁴ Akha' qi qu' ne'sinheti'mkii
 qa olots iye pe'qu' qi qu' le'sitsi'imkii qu' nenektax-
 fik'i. ¹⁵ Qe pakha'an qi qu' qiyi'imji' hatse' na' Dios.
 Nite' iya'ji' hatse' pa'qu' winoye' qa niyatsik'e iye,
 qa aje'eł qu' notpo'oj pa' Espíritu Santo qu' mente'
 neneketaxfik'i.* ¹⁶ Łakha' yepiletets hatse' pe'qu'
 olotse' enewe' lēlits ka' Israel na' Yatsat'ax'inij

* **1:6** Gn 7:1; Hch 2:25; 8:21; Fil 2:15; 3:6; 1Ts 3:13 * **1:8** 1Cr
 24:19; 2Cr 8:14; 31:2 * **1:9** Ex 30:7-8 * **1:11** Mt 2:13-14; 28:2;
 Lc 2:9; Hch 5:19; 8:26; 12:7 * **1:13** Gn 15:1; 16:11; 17:19; Mt 11:18;
 14:27; Lc 1:30,60,63; 7:33; Nm 6:3; Jue 13:3-5 * **1:15** Is 44:2; Lc
 1:41,44

hikna' leqe Dios.* 17 Qa hik pakha' iye nojo'ok'oi hatse' nakha' Yatsat'ax'inij. Pakha'an hik lunye'j qa hik let'unhenye'j iye hatse' ka' profeta'ik'i* Elías, *qe qa' naqsiiikii pe' latawjets pe' t'alhei qu' nenpiletetsju' pe' telits,* (Mal 4:6)

qa nekhewe' nite' nek'enheyutax qa' hik lunyejeje' ka' lunyejei ne' yatsathen, hats'inha qu' nanamtax na' Yatsat'ax'inij qa' hatsle nawatjilet'ik'ui.— 18 Ma' qa pa' Zacarías qa yit'ijets pa'aj pa' ángel: —¿Pa'n lunye'j pa'qu' leke'ye' qu' humtii'ija aka'an? Qe yakha' hats yaława'ma'x qa ke' yiwhe'ye' iye hats lawamhi'.— 19 Qa yeku'ł pa'aj pa' ángel: —Yakha' Gabriel. Yakha' ye'meti'mkii nakha' Dios, hik nakha' ts'ukin ewetsju' qu' jintafaakateiju' qu' henfel e'm ekewe' le'sits ink'aihits.* 20 Qa hane'ej in nite' lumti qu' yijaayi'ija ke' k'efe'ltaxi'm. Ma' qa' ham e'lijeye' hane'ej yamijii qu' nana'ltax aka' hats hi'ttaxij ewets qe yijaa'ija hatse' qu' nana'l aka'an.— 21 Qa pe' i'nfik'i olots qa hats nitatsittaxets pa'aj qu' nentenuifik'i pa' Zacarías, qa yiwjut-siten inhats'ek in yape'efi pa' fołetsji' pe' witlijsitjii pa' le'wis wititset. 22 Ma' qa in hats t'atsji'ltaxfik'i pa'aj, qa hatsle ham le'lijeye', qa aje'eł tumtaxtii qu' ni'weni' pe'ye' pakha' fołetsji' pe' witlijsitji-iyifi. Qa łokoyeiletax pe' jutsiqetsij in iyettax, qa hats amandi'ij pa'aj in ham le'lijeye'.* 23 Ma' qa in yamik'ui pa' uja'x pe' neluts in t'ithayi'yifi pe' witlijsitjii, qa wapilii pa'aj pe' łetsi'. 24 In hats teluyik'i pa'aj ekewe' nelutsji' in t'ithayii, pe' lewhe'ye' Elisa-

* 1:16 Mal 4:5-6; Lc 1:76 * 1:17 Profeta ikji' aka'an ewi'łjukhew

nifel pa' Intata pe' yit'ijets. * 1:19 Dn 8:16; 9:21; Lc 1:26; Mt 18:10

* 1:22 Lc 1:62

bet qa iwkaajtshen pa'aj, qa lee'fij (5) pe' juwelits in nite' wi's pa'aj, qa yit'ij pa'aj: ²⁵ —Yaqsi'j ye'mijkii pa' Yatsat'axyij aka'an qe qa' nili'ij ne' tsutentax.

—*

Pa' ángel qa nifelkii iye qu' nenekfik'i pa' Jesús.

²⁶ Qa in hats ewi'l tatsai (6) pa'aj leqe juwelits pe' Elisabet, pa' Dios qa nukinetsju' iye pa' ángel Gabriel pa' ewi'l witset la's hii Nazaret, na' sehe' Galilea* ²⁷ pe' ewi'l inanyi' mexe ham yaw-itjiye', hii María. Qa hats jutsiqetsi'l wetju'l qu' lewhe'ye'yi'ij pa' ewi'l jutjana'x hii José ta'lets pa' David'ik'i.* ²⁸ Pa' ángel qa we'tmetinheti'm pa' i'ni' pe' inanyi', qa yit'ijets: —¡Hewetfel e'm, akha' qi pa' lenekumhiyijiji'! Na' Yatsat'ax'inij qu' na'n ejupkii. — ²⁹ Ke' María qa qi in yitjulaxijpha'm pa'aj pe' le'lijeyets pa' ángel, qa latawe'ljeji' pa'aj in watfaakante in yit'ij qetuk pa' ikji'ha aka' witwetfelhewo.* ³⁰ Pa' ángel qa yit'ijets pa'aj: —Hasu'uj e'nijiwei, María, qe na' Dios t'eku'm eiji'.* ³¹ Hane'ej qa' iwkaajtshen qa' nenekfik'i hatse' pa' oqwomehe', qa' eqiyi'ij Jesús.* ³² Pakha'an qiji'ha hatse' qa' leqiyi'ij iye, la's pa' Qiji'ha. Na' Yatsat'ax'inij Dios qa' netisij hatse' qu' nayaxipji' na' lots'oji'la'x kakha' aqwa'maxi'lik'i wittata'ik'i David.* ³³ Qa' nite' niliyi'ij qu' qiye'

* **1:25** Gn 30:23; Is 4:1; 25:8 * **1:26** Lc 1:19; Mt 2:23 * **1:27**
 Dt 21:23; Is 7:14; Mt 1:18,20,23; Lc 2:4 * **1:29** Lc 1:12 * **1:30**
 Mt 14:27; Lc 1:13 * **1:31** Is 7:14; Mt 1:21,25; Lc 2:21 * **1:32** Lc
 1:76; 6:35; 8:28; Hch 7:48; 2S 7:12-13; 1R 2:12; Sal 132:11; Is 9:7; Jer
 33:17

qu' netnek'enhe'yipji' ne' letsi' ka' Jacob,† qu' netnek'enhei ham pa'qu' l'aka'the'ye'.—* 34 Ke' María qa yit'ijets pa'aj pa' ángel: —¿Pa'n lunye'j qu' nana'l hatse' aka'an in mexe nite' yaqapi' pa'qu' jukhewe'?— 35 Qa pa' ángel qa yit'ijiju'l pa'aj: —Na' Espíritu Santo qu' nanam ewetsju' qa na'n'epji', qa na' let'unha'x na' Qiji'ha qa' na'n'epji' iye hik qu' lunye'je' na'aj leq'eneleya'x ne'ej wasi'. Qa hik ta'lijupi' pakha' qi in Le'wis qu' nenektaxfik'i qa lenqiyi'ij “Laa'sija pa' Dios.”* 36 Jeł qeku'nek, ke' ejefeki' Elisabet in na'l iye hatse' pa' la's, yemjeetax in hats k'utshetax, kikke'en titijiti'yijets in ham la'se' qa hane'ej qa hats ewi'l tatsai (6) leqe juwelits in iwkaajtshen. 37 Qe ham pa'qu' wekweke' qu' jutsitaxi'im na' Dios.—* 38 Ma' qa yit'ij pa'aj pe' María: —Yakha' leqejkunenki'yij pa' Yatsat'ax'inij. Naqsi'jijkii pa' Dios in lunye'jek kakha' hats lenfel ye'm.— Ma' qa pa' ángel qa ikik'ui iye pa'aj.

Pe' María qa yamii pe' Elisabet.

39 Qa hik pekhewe' pe' nehutsji' pa'aj, ke' María qa itaqsunii qu' namii pa' ewi'l pe' witsetits lelits pa' uteket i'ni' na' sehe' Judea. 40 Qa uyifi pa'aj pe' letsi' pa' Zacarías qa wetfeli'm pe' Elisabet. 41 In yepi'ye' pa'aj pe' Elisabet pa' lewetfelhinye'j ke' María, ma' qa pa' omela's qa t'otspha'mkii pa'aj latawe'jji' pe' Elisabet. Qa pe' Elisabet qa topo'oj pa'aj pa' Espíritu Santo.* 42 Ma' qa pe' Elisabet qa yit'unhetik'i pa'aj in yit'ij: —Pa' Dios

† 1:33 Jacob hii iye pa' Israel'ik'i. * 1:33 Ex 19:3; Sal 114:1; Is 14:1; 29:22; 46:3; 9:6; Dn 7:14 * 1:35 Mt 1:18; 14:33; Lc 4:3,9,41; 22:70 * 1:37 Gn 18:14; Lc 18:27 * 1:41 Lc 1:67; Hch 2:4; 4:8; 9:17; 13:9

les qi'ija in le'wis pa' ne'isij qa nite' hik lunyejei ene' week efuts pe' tisij, qa les in le'wis iye pa' tisij pakha' omela's i'nji' ne' ekutjii. ⁴³ ¿Inhats'ek in yijunye'jkii aka'an, in namyii ene' lenene pa' Yatsat'axyij? ⁴⁴ Qe in i'nk'a k'epiye'ej kakha' ewetfelhinye'j qa pa' ya's ene' yikutjii' qa aje'e't t'otspha'mkii qe qi in le'wisi'mkii. ⁴⁵ Le'wisi'mkii ene' nite' yeqeku'uk'i qu' yijaayi'ija qu' nana'l hatse' week pekhewe' hats nifeli'm pa' Yatsat'ax'inij.—⁴⁶ Ma' qa ke' María qa yit'ij pa'aj: —Pa' yitawe'j qi in yiwqinhetji'ha pa' Yatsat'ax'inij,* ⁴⁷ qa pa' yeqe espíritu le'wisi'mkiiha qe ta'lets pa' Dios hik pakha' eqilina'x tsilin hatse'.* ⁴⁸ Qe neje'l yiwetsju' in yi'f'iljetsaxtax in leqejkunenk'i'yij, qa hane'ej qa week lahatsiyij qu' nenit'ij yiwets in qi pa' le'wis heyesti'yij.* ⁴⁹ Qe pa' Qi T'un Ham Lunye'ji'iju'ł yaqsi'j ye'mijkii pe' qits wekwek ham lunyejeyi'iju'ł. i'Qiji'ha qa le'wisija iye aka' hii pa' Dios!* ⁵⁰ *Qa ene' week lahatsiyij qu' ne'nq'eletij pekhewe' qu' ne'njiweyiju'tha.* (*Sal 103:17*)* ⁵¹ Pa' lokoi yaqsiijkii pe' qits wekwek, yak'esaxik'uikii pa' yijamtitaxets pe' qi nikfe'ltaxets wekwek.* ⁵² Yiwu'mik'uifik'i pe' t'unitstax in tenek'enhei pe' lots'ojilaxitstax, qa yenpha'm qu' netnek'enhei ene' wetf'iljetsin. ⁵³ *Pe' qi iyipkuntaxju' qa tisij pa' qi qa le'wis taq,(Sal 107:9)* qa pe' qi yiwq'axintax wekwek qa ham pa'qu' netisij.* ⁵⁴ Qi in t'ifti'ts'ets ha'ne Is-

* **1:46** 1S 2:1-10 * **1:47** Sal 35:9; Hab 3:18; 1Ti 1:1; 2:3; Tit 1:3; 2:10; 3:4; Jud 25 * **1:48** Lc 11:27 * **1:49** Sof 3:17; Sal 71:19; 89:8; 99:3; 111:9; 126:2,3; Is 57:15 * **1:50** Sal 100:5; 103:11 * **1:51** Sal 89:10; 98:1; 118:15 * **1:53** Sal 34:10; 107:9; Lc 6:21,24-25

rael. Hik ha'ne leqejkunenek, qe nite' nitapi'ii pa' qi leq'iltiye'j pa'aj ⁵⁵ in yiwjutsiqeni'm pa' i'nalek'ik'i Abraham'ik'i qa week pekhewe' ta'lets.— ⁵⁶ Ke' María qa wetshetk'ewi'l juwelits in amanijup pa'aj pe' Elisabet, ma' qa i'nk'ale qa wapilii iye pa'aj pe' lets'i'.

Nekfik'i pa' Juan Bautista.

⁵⁷ In yamets pa' lahats'ij qa nekfik'i pa'aj pa' la's pe' Elisabet. ⁵⁸ Pe' metitsi'm qa pe' lefefets iye qi in le'sitsi'mkii in impi'yelij pa' Yatsat'ax'inij in hats yethinij pa' leq'ilta'xij pe' Elisabet, ma' qa week lesitsili'mkii pekhe'en.* ⁵⁹ Qa in hats yamets pa'aj wetshetk'ewi'l tatsai (8) pe' leqe neluts, qa namii pekhewe'en, qe qa' ne'nisa'xii laxpa's pa' omela's, qa yisu'untax qu' hiyifeyi'ij pa' latata Zacarías.* ⁶⁰ Qa ke' lenene qa yit'ij: —Nite', qe aka' qu' hiyi'ij yijat'ij Juan.—* ⁶¹ Qa yit'ijju' iye pekhewe'en: —Ham inek pa'qu' hiyi'ij kakha'an ene' ejefets.— ⁶² Ma' qa lokoyeile pe' yittaxiji' in nifaakantaxij iye pa' latata, pa'n qu' hiyi'ij.* ⁶³ Qa pakha'an qa iyinets pa' ewi'l najak k'eewe, qa yika' pa'aj aka'an in yit'ij: —Aka' qe hii hane'en Juan.— Qa week yitju'axijpha'mkii pa'aj pekhewe'en. ⁶⁴ Ma' qa aje'e'l pa' Zacarías qa wejje'm pa' leji' qa q'ul iye pa' lelepep, qa yape qa iyetlek pa'aj yiwqinhet pa' Dios. ⁶⁵ Qa week pekhewe' metitsi'm qi in yitju'axijpha'mkii pa'aj. Ma' qa week pa'aj pe' witsetits letits pa' uteket na' sehe' Judea in i'ye'ej pa'aj. ⁶⁶ Week pekhewe'

* **1:58** Gn 19:19 * **1:59** Gn 17:12; Lv 12:3; Lc 2:21; Fil 3:5 * **1:60**
Lc 1:13,63 * **1:62** Lc 1:22

impi'yelij aka'an qa yaqsi'j pe' latawjetsji', qa yitji-ijju': —¿Qetuk pa' lunye'j hatse' ha'ne omela's? Qe pa' lokoi pa' Yatsat'ax'inij yijaa'ija in i'nijup nakha'an.—*

Pa' Zacarías qa iyetij pakha' mexe hamik'ui qu' lunye'je'kii pa'aj.

⁶⁷ Pa' Zacarías hikpa' latata pa'aj pa' omela's, qi in topo'oj pa'aj pa' Espíritu Santo, ma' qa nifel pakha' mexe hamik'ui qu' lunye'je'kii pa'aj, qa yit'ij.* ⁶⁸ — Neniwqinhetji'ha pa' Yatsat'ax'inij, leqe Dios ene' Israel, qe te'nilitju' qe qa' nilin ha'ne letset.* ⁶⁹ Ma' qa hats nihih ink'uipha'm pa' ewi'l'qi t'un eqilina'x ta'lets pa' David'ik'i, hikpa' leqejkunenek pa'aj.* ⁷⁰ Qa in l'anye'jek pa'aj in nifel qa i'nijji' pe' qi le'sits leqe profetalik'i, pakhaa'ij pa'aj.* ⁷¹ Qe qa' jinaqsi'jij pekhewe' inejuihifets, *qa' jinaqsi'jij iye pa' lokoi pekhewe' week napjntax ine'm.* (*Sal 106:10*) ⁷² Qe qa' ni'nq'ethinij pa' leq'iltiyejij pe' i'nalheyik'i qa qu' naqsiijkii iye pakha' hats yiwjutsiqeni'm pa'aj.* ⁷³ Qa aka' yiwjutsiqen pa'aj hik aka' nifeli'm pa'aj pa' i'nalek'ik'i Abraham,* ⁷⁴ qe qa' jinilithinik'ui pa' lokoi pe' inejuihifets, ma' qa' ham i'nijiweya'xe'kii qu' ji'nt'ithayiyi'm ⁷⁵ in ji'we'neni'ha qa jiwattsathenketetsha iye pakha'an week pekhewe' ingenehutsji'. ⁷⁶ Qa akha', omela's, lenqii'ej hatse' leqe profeta pa' Qiji'ha, qe *lojo'ok'oi hatse' pa' Yatsat'ax'inij qe qa' ajiletik'ui*

* **1:66** Hch 11:21 * **1:67** Lc 1:41; Jl 2:28 * **1:68** Sal 41:13; Lc 1:71; 2:38; He 9:12 * **1:69** 1S 2:1,10; 2S 7:26; Sal 18:2; 89:3,17,20; 132:17; Ez 29:21; 34:23-24; 37:24-25 * **1:70** Hch 3:21; Ro 1:2

* **1:72** Mi 7:20; Sal 105:8-9,42; 106:45 * **1:73** Gn 22:16-17; He 6:13

pe'qu' t'ikheijeye', (Mal 3:1) 77* hats'inha qu' ikfelitets aje'eł na' letset in leke' qu' iliye' qu' nata'lets qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'lets,* 78 qe ta'lets pa' qi'ija in leq'iltiye'j inj pa' inqe Dios, ma' qa pa' hik lunye'j ne' junu' na'aj ink'ayik nełukii qa' nanam inwetsju' ta'hiipha'm pakha' les in toxpha'm,* 79 qe *qa' nanaliti'pji' pekhewe' i'ni' pa' qi in nookii qa i'ni' iye pa' leq'enełeya'x pa' witwamhi'. (Is 9:2)* Hats'inha qa' nojo i'nk'uyii pa' lenikheyij pa' wit'ikesimeya'xłekii.—* 80 Pa' omela's qa teilem in hats qiyu' pa'aj qa in t'unij iye pa' leqe'spiritu. Qa i'ni'kii pa'aj pa' ham i'ni'i' qa yamijii pa' nełuji' in hats nifeli'm pekhewe' Israel leitets.*

2

Nekfik'i pa' Jesús.

(Mateo 1:18-25)

¹ Qa lunye'jkii pa'aj pekhewe' nełutsji' in t'atsji'łfik'i pa' lafaakanek pa' qi Roma latata hii Augusto, hats'inha qu' ne'nika'ajji' (censo) pe' week jukhew, efuts, omehets in uja'xek pe' week witsetits pa' Roma leqe sehe'.* ² Aka'an hik aka' pa' yojo pa'aj in i'nk'ale wanaqsiijkii in wenika'ajji'kii (censo), hik pakha'aj pa' lahats'ij pa' Cirenio mexe gobernador ipji' pa' sehe' Siria.* ³ Ma' qa week ikiikii qu' namiikii pekhewe' letsetits pe' ta'letskii ława'mhitsik'i, hats'inha qu' ne'nika'ajji'kii. ⁴ Qa hik ta'lijupi' pa'aj pa' José in ikik'ui pa' witset Nazaret,

* **1:76** Mt 11:9; Lc 1:17 * **1:77** Jer 31:34; Mr 1:4 * **1:78** Is 58:8; Jer 23:5; Zac 3:8; 6:12; Mal 4:2; Lc 24:49; Ef 4:8; 2P 1:19 * **1:79** Is 60:2-3 * **1:80** Lc 2:40 * **2:1** Mt 22:17; Lc 3:1 * **2:2** Mt 4:24

i'ni' pa' sehe' Galilea, qa yamii pa'aj na' letset'ek pa' David'ik'i witset hii Belén nakha' sehe' Judea, qe pa' José ta'lets pa'aj pa' David'ik'i,* ⁵ qe qa' ne'nika'alijji' ke' María, hikke' hayiits jutsiqaxij pa'aj qu' lewhe'ye'yi'ij, kikhe'en iwkaajtshen pa'aj. ⁶ Qa lunye'jkii pa'aj pekhewe'en in mexe i'ni' pa'aj ha' Belén, ke' María qa yamets pa'aj lahats'ij qu' nanqala'x. ⁷ Qa nekfik'i pa'aj pa' yojo in la's, qa yiyuphe'iji' pa'aj pe' penyilots qa yiwhinjiju' pa' wakka lenexkutjiyij, qe hats ham pa'aj pa'qu' letset'e pekhewe' lewhitil.

Pe' angelits qa pe' yejel pe' kots'etets.

⁸ Meti'm ha' Belén pa'aj pe' uja'x kots'etets yejel i'wiji' pa'aj pe' le'inhei in naja'xij pa' l'ejinqa'wet. ⁹ Qa te'nethinets pa'aj pa' ewi't laqa ángel pa' Yatsat'ax'inij, qa pa' lesa'x pa' Yatsat'ax'inij qa napjuyit'ipji' pekhewe'en. Qa qi in nijiwei pa'aj.* ¹⁰ Qa pa' ángel qa yit'ijets pa'aj: — Hasu'uj e'nijiwe'yi't qe yakha' henka'xi't ewetsju' ka' ewi't qi le'wis witiihet, qa hikka' week qu' ni'sinheti'mkii* ¹¹ qe hane'ej hats neki't ewetsfik'i na' letset'ii ka' David'ik'i, na' ewi't Eqilina'x, hik nakha' Cristo Yatsat'ax'inij.* ¹² Na'l ka' jutsiqaxij qu' i'weni't na' omela's, wetjuphe'iji' ne' penyilots qa weniwhinjiju' ne' wakka lenexkutjiyij.—* ¹³ Qa hik pakha'aj qa laxa pekhewep iye olots angelits ewi't i'ni'hi' pa' hayiits we'nethinetsju'

* **2:4** Lc 1:27 * **2:9** Lc 1:11; 24:4; Hch 5:19; 12:7 * **2:10** Mt 14:27 * **2:11** Mt 1:16,21; 16:16,20; Jn 4:42; 11:27; Hch 2:36; 5:31; 10:36 * **2:12** 1S 2:34; 2R 19:29; 20:8-9; Is 7:11,14

pa'aj, qa yiwqinhetji'ha pa' Dios, qa yit'ijju': ¹⁴ —
 ¡Q'i'ija in le'wis pa' Dios i'ni' pa' les toxpha'mha!
 ¡Wit'ikesimeya'xtekii ha'ne sehe' ipji' pekhewe'
 qu' netk'enetsha nakha'an!—* ¹⁵ Ma' qa in hats
 wapiletspha'mkii iye pe' angelits na' wa's, qa
 pe' kots'etets yejeł qa yifaakateji' pa'aj: —Yape
 jiyamii ha' Belén qa jinte'wen pakha' nifel ine'm
 iku'uj pa' Yatsat'ax'inij. — ¹⁶ Qa qi in itaqsunii
 pa'aj, ma' qa wo'oikii qa yi'wen pa'aj ke' María
 qa pa' José qa pa' omela's i'wji'ju' pa'aj pe' wakka
 lenexkutjiyij. ¹⁷ In yi'wen pa'aj, ma' qa nifelimik'i
 week pa' yit'ijets pa'aj pa' ángel in t'ejuyets pa'
 omela's. ¹⁸ Qa week pekhewe' yepi'ye'ji'jij qa
 yitjułaxjiijpha'mkii pe' wekwek tefelhiti'yi'm pa'aj
 pe' kots'etets yejeł. ¹⁹ Ke' María yaqsi'jija pa'aj
 week na'aj yepi'ye'jiik'i ekewe' wekwek łunyejeikii,
 ma' qa yijamtijijupkii.* ²⁰ Qa pe' kots'etets yejeł
 in hats wapilkii pa'aj, qi in yiwqinhetji'ha pa'aj pa'
 Dios, qe ta'lets week pekhewe' yepi'ye' qa yi'wen
 iye, qa hik łunye'j pakha' hats tefelhiti'yi'm pa'aj.*

Pa' omela's Jesús qa wetka'xii pe' witlijsitjii.

²¹ Qa in yamets wetshetk'ewi'ł tatsai (8) leqe
 neluts in teluifik'i qa yisaxji' pa' łaxpa's qa testi'yiij
 qu' hiyi'ij Jesús. Hik aka' hayiits yit'ijets pa'aj
 pa' ángel ke' María qu' hiyi'ij in mexente' iwka-
 jitshen pa'aj.* ²² Ma' qa in yafits iye pa'aj pa'
 uja'x pe' neluts pekhewe'en qu' naqsiijkiij qu' hik
 łunye'je' qu' mexe netetlij eku'uk'uiju' pe' witlijt-
 sitjii, in ł'anye'jek pakha' wenit'ij yika' pa'aj pa'

* **2:14** Mt 21:9; Lc 3:22; 12:51; 19:38; Ef 1:9; Fil 2:13 * **2:19** Lc
 2:51 * **2:20** Mt 9:8 * **2:21** Lc 1:31,59

Moises'ik'i. Qa neka'xii pa'aj pa' omela's ne' qi witlijsitjii na' Jerusalén qe qa' netisij pa' Yatsat'ax'inij,* ²³ in l'anye'jek kakha' we'nika'ajji' yit'ij (ley) pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in yit'ij: —*Pakha' qu' nojo qu' wita'se' jukhew pakha'an yatsat'axij na' Yatsat'ax'inij.*— (Ex 13:2,12;

Nm 11:13) ²⁴ Qa qu' nilanifi pe'qu' inqa'metetse' ma' qa yaqsiijkii kakha' hats yit'ij pa'aj (ley) pa' Yatsat'ax'inij: —*wetsjuk pe'qu' k'iwukitetse' i'nti'i qu' wetsjuk'e pe'qu' ofotets telitse'.*— (Lv 12:6-8)*

Pa' Simeón qa yi'wen pa'aj pa' omela's Jesús.

²⁵ Na'l pa'aj pa' ewi'l jukhew na' witset Jerusalén hii Simeón, ha'ne jukhew yatsathen qa yijayaanija iye pa' Intata. Notkitaxiikiiha qu' nanam pakha' qi qu' ni'fen ene' Israel. Pa' Espíritu Santo i'nipji' pakha'an.* ²⁶ Pa' Espíritu Santo qa yikfelitets in nite' wa'm qu' mexe nite' ni'wene' pa' Cristo nuk-inju' hatse' pa' Yatsat'ax'inij.* ²⁷ Pa' Simeón qa ikii pa'aj ne' qi witlijsitjii qe pa' Espíritu Santo hik pakha'le in ta'lets. Qa pekhewe' l'alhei pa' omela's Jesús in neka'xii qu' naqsiijkii pakha' hats wenit'ij pa'aj qu' net'ejuyets pa' omela's, ²⁸ pa' Simeón weikuti'l wetju'l pekhewe'en pe' witlijsitjiyifi qa tik'eyij pa'aj pa' omela's, qa iyinetspha'm pa' Dios, qa yit'ij pa'aj: ²⁹ —Hane'ej, Yatsat'axyij, yape exke'yi'ij qu' le'wise'le qu' hats nawa'm ha'ne ege-jkunenek, in l'unye'jek kakha' hats lit'ij, ³⁰ qe ene' yitooyija in hats yi'wen ha'ne eqilinkeye'l.* ³¹ Ha'ne

* **2:22** Lv 12:6-8 * **2:24** Lv 5:11 * **2:25** Lc 1:6; 2:38; 23:51; Mr 15:43 * **2:26** Mt 2:12; Sal 89:48; Jn 8:51; He 11:5 * **2:30** Sal 119:166,174; Is 52:10; Lc 3:6

hayiits łajilet pa'aj qu' ni'wen hatse' ene' week witsetits. ³² *Hik qu' łunye'je' fetitjii qa' nanaliti'pji' pe' nite' Israel łelits,* (Is 42:6)
 qa' nata'lets iye qu' niwqinhetji' pe' nite' Israel ha'ne etse't Israel.—* ³³ Qa pe' ł'alhei pa' omela's qa qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj ekewe' wekwek yit'ij pa'aj pa' Simeón in t'ejuyets pa' Omela's Jesús. ³⁴ Pa' Simeón ma' qa iyinipji' pa'aj pekhewe'en. Ma' qa yit'ijets pa'aj ke' María łenene ha' Jesús: — Ek'en qeku'nek, ha'ne omela's taqsijkitiyijkii qu' nata'lets qu' olotse' pe'qu' nanamju'kii qa pe'qu' neniipha'mkiyek ene' Israel. Hik ha'ne iye qu' jutsiqaxi'ij pe'qu' net'ejuyiju'ł,* ³⁵ qe qa' netwenhetiyetsju' pa' łunyejeeyija pe' łaqjamtikineyejeikii pe' olots wittawjets, qa akha'le qa' qi qu' aats'e' qa qu' ika'metkii iye, María, hik qu' łunye'je' qu' nat'atsjił'ejfik'i pa'qu' witqatsjikinete.— ³⁶ Na'ł iye pa'aj pe' ewi'ł profetaki' hii Ana, łasi' pa' Fanuel'ik'i ta'letsek pa'aj pe' ława'mhitsik'i pekhewe' ta'letsek pa' Aser'ik'i. Pekhe'en hats ława'mhi'ija pa'aj. Mexe inanyi' pa'aj in tewhe'yei qa wetsjuk tatsai (7) leqe'ninqapitsij pa' lewhe'ye' qa wa'm pa'aj, qa nite'le tewhe'yei iye.* ³⁷ Qa in hats wikiihale'ej pa'aj qa yamijets ochenta y cuatro (84) leqe'ninqapitsij. Nite' ikik'uífik'i pe' qi witlijsitjii, qe t'ithayi'yi'm yijat'ij pa' Dios nełuts qa najai iye, yaqsi'j jiijkii qa nite' tekji'ij qa iyiinjiija iye pa'aj.* ³⁸ Ma' qa pe' Ana qa namijets pa'aj pa' łunye'jkii, ma' qa yit'ijetspha'm pa'aj le'wisij pa' Dios, ma' qa nifelji'ijkii pa' omela's,

* **2:32** Is 9:2; 46:13; 49:6,9; Hch 13:47; 26:23 * **2:34** Mt 21:44;

1Co 1:23; 2Co 2:16; 1P 2:8 * **2:36** Lc 2:38; Hch 21:9; Jos 19:24; 1Ti

5:9 * **2:37** Lc 5:33; Hch 13:3; 14:23; 1Ti 5:5

nifelji'ji'm week pekhewe' notkitaxik'ui pakha' yi-wejinfik'i hatse' na' Jerusalén.*

José qa pe' María qa pa' omela's qa wapilii iye pa' letset'ija Nazaret.

³⁹ Ma' qa in hats week naq'axijipji' pa'aj in yaqsiiikii pekhewe' yit'ij pa'aj pa' Yatsat'ax'inij qu' nanaqsiiikii (ley), qa wapilii iye pa'aj ha' sehe' Galilea pa' letset'ija Nazaret.* ⁴⁰ Pa' omela's qa hats qiyu' pa'aj qa hats t'uniyu' iye pa'aj, week neluts t'ijayifik'i pa' likfeliya'xkii, qa pa' leqi'fenkeye'j pa' Dios qa i'nipji' pakha'an.*

Pa' Omela's Jesús qa amanifi pe' qi witlijtsitjii.

⁴¹ Pe' l'alhei hayiitsle yamji'jii ha' Jerusalén week ininqapits yaqsiiikii qa yamji'jets pe' le'sits neluts Pascua.* ⁴² In hats doce (12) pa'aj leqe'ninqapits pa' Jesús qa yamets iye pa'aj lahats'ij qu' nami'tii pe' l'alhei pa' Jerusalén, pakha' hats lunyejeiji'ij qa yamji'jets pa' le'wis nelu.* ⁴³ Qa in hats wapiltaxkii iye pa'aj pekhewe'en, in hats week naxijik'i pa'aj pe' le'sits nelutsik'i, qa pa' omela's Jesús qa amanji' pa' witset Jerusalén. Nite' nikfe'lets pe' l'alhei in amanji' pa' witset.* ⁴⁴ Yumtitax qu' na'n ji'teje'm pekhewepe' pekhewe' olots in ikkii pa'aj qa hats ewi'l nelu pa'aj in ikijje'm in ikkii, qa yapelek qa wo'taxiikii pa'aj qa nifaakantaxij pe' lefefets qa pe' nikfe'li'l wetju'l iye. ⁴⁵ Qa hamle yi'wene' pa'aj. Ma' qa wapilijii pa'aj ha' Jerusalén qu' nowo'oikii. ⁴⁶ Qa lunye'jkii pa'aj in hats wetshetk'ewi'l neluts

* **2:38** Is 52:9; Lc 1:68; 2:25 * **2:39** Mt 2:23; Lc 1:26; 2:51; 4:16

* **2:40** Lc 1:80; 2:52 * **2:41** Ex 12:11; 23:15; Dt 16:1-6 * **2:42**

Dt 16:16-17 * **2:43** Ex 12:15

qa yi'weni' pa'aj ke' qi witlijsitjiyifi, i'nji'ju' leqewuk'u pa'aj pekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei. Tek'enets in iyetik'ui qa nifaakankii iye pa'aj. ⁴⁷ Week pekhewe' yepi'ye' pa'aj in iyet qi in yitjulaxijpha'mkii pa' likfeliya'xets qa in yasiinjiik'iha iye qa yeku'ljiik'i na'aj tafaakanhetiji'ijtaxij. ⁴⁸ In yi'wenij pa'aj aka'an pe' l'alhei qa qi in yitjulaxijpha'mkii pa'aj, qa pe' lenene qa yit'ij: —Ya's, ¿inhats'ek in eqfenyejeyi'lyij aka'an? Ha'ne atata qa yakha' qi in howotaxi'l eikii qa qi iye in les'l'ileheti'l iye.—* ⁴⁹ Ha' Jesús qa yeku'l pa'aj: —¿Inhats'ek in pekhel lamilijji'kii in howotaxi'iyiikii? ¿Inhats'ek in nite' lenikfe'li'lets in les le'wis qu' ha'nifi ene' letsi' na' Tata?— ⁵⁰ Qa pe' l'alhei qa nite'le nikfe'lik'i kakha' yit'ijets pa'aj.* ⁵¹ Ma' qa ljijs'eyek pa'aj in wapiilkii qa yamii iye pa'aj ha' Nazaret. Qi in tek'en pa' omela's, tek'eenetsha pe' l'alhei. Qa ke' lenene yaqsi'jija pa'aj week na'aj yepi'ye'jiik'i ekewe' wekwek lunyejeikii.* ⁵² Pa' Jesús hats t'ijaipha'mha pa'aj pa' likfeliya'xkii qa pa' l'a'j iye, qa yape'enha iye les in yisu'un pa' Dios qa pe' jukhew pakha' lunye'j pa' Jesús.*

3

*Pa' Juan Bautista qa hats i'nq'ijatshen pa'aj.
(Mateo 3:1-12; Marcos 1:1-8; Juan 1:19-28)*

¹ Pa' qi wittata Tiberio qa hats yamijets pa'aj quince (15) leqe'ninqapitsij in wittata pa' Roma.

* **2:48** Mt 12:46; Lc 2:49; 3:23; 4:22 * **2:50** Mr 9:32; Lc 9:45;
18:34 * **2:51** Lc 2:19 * **2:52** Lc 2:40

Pa' Poncio Pilato hikpa' gobernadorijek na' sehe' Judea, qa pa' Herodes qa gobernadorijek na' Galilea, qa pa' lek'inij pa' Herodes hii Felipe qa gobernadorijek pa' Iturea qa pa' Traconite, qa pa' Lisancias qa gobernadorijek pa' Abilinia.* ² Pa' Anás qa pa' Caifás hik pekhewe' uja'xle in qitsji' in pa'il latatal, hik pakha'aj pa' Dios qa nithinetsju' pa' Juan la's pa' Zacarías, in i'ni' pa' ham i'ni'i.* ³ Qa pa' Juan qa ikijik'iju' pa' lekuwe' pa' week haqqi' Jordán. Qa nifeli'm pe' week qu' nili'ij in yaqsiiikii pe' u'lets qa' nempuli'jju', hats'inha qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'lets. ⁴ Qa in l'anye'jek pa'aj kakha' we'nika'ajji' pa' witfaakanek le'lijei pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij pa'aj: —Ewi'l pa' wit'ax taya'yi'kii pa' ham i'ni'i, yit'ij: *“Aqsi'ji'tik'i pa'qu' tikheyije' pa' Yatsat'ax'inij. Qa' natsathen iye hasu'uj q'if'imme' pe'qu' t'ikheijeye'.* ⁵ *Week pa'qu' kiimiyetaxju' qa' nenenjju' sehe'ye' qa' t'ajaye' wetju'l, week ne' utekui qa ne' utekui telits qu' newetts'ejinhetifikii qa' week t'ajaye' wetju'l pa' wit'ikheyi'j. Ne' q'if'imtax wit'ikheije' qa' nawattsathenket iye, qa ne' f'ulummik'i wit'ikheije' qa' nete'nila'sju' qa' lememmi'ik'i iye.* ⁶ *Week aka' wit'eseninye'j qu' ni'wen hatse' pa' leqitinkeya'x pa' Dios.”*— (Is 40:3-5) ⁷ Qa hik ta'hijupi' pa'aj pa' Juan in yit'ijji'ju' pekhewe' olots nektaxii qu' nenimpulijinju': — ¡Hik ejunyeje'yi'l q'oiq'oyits telits! ¿Lekpa' nefeliki'm qu' leke'ye' qu' ilati'hik'ui hatse' pa' qi iftsax lawak pa' Dios qu' nanamtax?*

* **3:1** Mt 14:1; 27:2
Mt 12:34; 23:33

* **3:2** Jn 18:13,24; Hch 4:6; Mt 26:3

* **3:7**

yijat'ij pa'qu' ejunyejeyi'il qu' yijaayi'ija qu' menink'aihiti'l hats'inha qa' ne'twenhetii, qa hasu'uj umti'il qu' nelithiniik'ui hatse' pa' qi lawak hatse' pa' Intata qu' it'ilij: “Yekheweli'l hata'h'lets pa' Abraham'ik'i” qe yijaa'ija qu' hit'ilij ewets pa' Dios in leke' qu' naqsiijkii ene' utel qu' lelitsi'ij pa' Abraham'ik'i.* 9 Qa pe' witfejinetki' qa hats we'nenijupju' pa' lefitets pe' najkakui. Qa hik ta'lijupi', week pe'qu' najkak'e qu' nite' le'sitse' pe'qu' leye' qa' newetfekinifi qa' netwumhitiiji'ju' pa' fe't.—* 10 Ma' qa pe' olots jukhew qa efuts qa nifaakanij pa'aj: —¿Pa'n liyek pa'qu' haqsiihijkii?— * 11 Pa' Juan qa yeku'l pa'aj: —Pa'qu' nana'li'm wetsjuk'e l'uihitjiyitse' qa netisij ewi'le' pa'qu' wiikfi' ham l'uihitjiye'. Qa pa'qu' nana'li'm pe'qu' laqatse' qa' netisij iye pe'ye' pa'qu' wiikfi' ham laqe'.—* 12 Qa nekets iye pekhewe' yijaninkii wekwek qu' nenimpulijinju' iye, pekhewe'en qa yit'ijets iye: —Maestro, ¿pa'n qu' yeqfenyejeyi'il yiwekek?—* 13 Ma' qa pa' Juan qa yeku'l iye: —Hasu'uj anhinli'ih'i pa' hats uja'x pa' l'ayajaxtiyijijets qu' ijanini'lkii ekewe' wekwek.— 14 Qa na'l iye pe' uja'x oq'ophelinetsilets qa nifaakan iye pa'aj: —Qa yekheweli'l, ¿lekpa' qu' haqsiihijkiiyek?— Qa yeku'l iye pa'aj pa' Juan: —Hasu'uj aqani'hijkii pe'qu' e'lijeyi'il ma' qa' nelisij pe'qu' l'astaye' pa'qu' ijiweikiti'lkii. Hasu'uj iye mowotk'onihijkii iye qu' it'ilijets qu' naqsiijkii pa'qu' ul'axe' pa'qu' hamtax ul'axe' qu' naqsiijkii. I'wejułeni'hij yijat'ij

* 3:8 Jn 8:33 * 3:9 Mt 7:19; Lc 13:6-9 * 3:10 Hch 2:37-38

* 3:11 Is 58:7 * 3:12 Mt 9:10-11; 21:31-32; Lc 5:29-30; 7:29; 15:1

pekhewe' qu' ajaleji'ji'l in oq'ophelinetsiletsi'l.—
¹⁵ Qa in lunyejeyek pekhewe' jukhew qa efuts in
na'l pakha' notkitaxiikii, qa week latawjetsleji'
in watfaakanleji'ij, yijamtijijets pa' Juan qu' hik
pakha'ye' pa' Cristo.* ¹⁶ Qa pa' Juan qa yeku'lik'i
pa'aj aka'an, qa yit'ijji'ju' pekhewe' week: —
Yakha' k'empuujini'lji' ha'ne iweli'le, qa pakha'le
teke'lenju' qu' nanam hatse', pakha'an les t'un,
t'anyipji', hik pakha' nite' ye'weju'lij iye qu'
henit'ijji' pe' leqniihayij pe' l'otshilaxtii, pakha'an
qa' nempuujini'lji'ek pa' Espíritu Santo qa pa' fe't
iye.* ¹⁷ Hats t'eku'mi'kii pe' leqe tseyem qe qa'
niwu'mpha'mkii qu' naqsijijji' pe' trigo hats'inha
pa' t'unik'i qa' niwu'mkii pe' l'ajits. Qa pe' loi qa'
naqsi'j qa' nenifi pe' lextsi'ij, qa pekhewe'le l'ajits
qa' niwu'mji'ju'kii pa' fe't nite' yom.—* ¹⁸ Qa olots
iye pekhewep iye nifel pa' Juan in yakaklinij eke'
le'sits wi'tlijei pe' jukhew qa efuts iye. ¹⁹ Pa' Juan
yaq'ayintaxij iye pa'aj pa' tenek'enhei Herodes
in lewhe'ye'ej pe' Herodías lewhe'ye'tax pa'aj pa'
lek'inij hii Felipe, qa week iye pekhewep iye ul'ets
in yaqsiijkii yaq'ayintaxij iye pa'aj.* ²⁰ Qa week
ekewe'en in hats ul'etstax in yaqsiijkii qa yukinets
iye aka'an in yaqsiijkii: in yophe'l pa'aj pa' Juan.

Pa' Juan Bautista qa yimpuujin pa' Jesús.

(Mateo 3:13-17; Marcos 1:9-11)

²¹ Qa lunye'jkii pa'aj in nimpulijinju' pekhewe'
olots pa' Juan, pa' Jesús qa wempili'j iye pa'aj. Qa
in mexe iyin pa'aj pa' Jesús, qa qhofii pa'aj na'

* **3:15** Jn 1:19-20 * **3:16** Mt 3:11-12; Mr 1:7-8 * **3:17** Is 30:24;
Mr 9:43,48 * **3:19** Mt 14:1,3; Mr 6:17; Lc 3:1

wa's.* 22 Qa pa' Espíritu Santo qa te'nilit'etsju' pa'aj qa i'nipji' hik lunye'jtax na'aj ofo'. Qa pa' wit'ax qa nokesji'pha'm pa'aj na' wa's, qa yit'ij: — Akha' K'ayaasija qi in k'esu'un. Akha' qi in lets-sinheti'mkii.—*

Pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'tets pa' Jesucristo.

(Mateo 1:1-17)

23 In hats i'nju' pa'aj qu' nenfel eke' le'sits wi'tlijei, pa' Jesús qa hats yamets pa'aj treinta (30) pe' leqe'ninqapits. Titijiti'yijets qu' la'se' pa' José. Ta'tets pa' Elí,* 24 pa' Eli'ik'i pa' latata hii Matat. Pa' Matat'ik'i pa' latata hii Leví. Pa' Levi'ik'i pa' latata hii Melquí. Pa' Melqui'ik'i pa' latata hii Jana. Pa' Jana'ik'i pa' latata hii José. 25 Pa' Jose'ik'i pa' latata hii Matatías. Pa' Matatias'ik'i pa' latata hii Amós. Pa' Amos'ik'i pa' latata hii Nahúm. Pa' Nahum'ik'i pa' latata hii Esli. Pa' Esli'ik'i pa' latata hii Nagai. 26 Pa' Nagai'ik'i pa' latata hii Maat. Pa' Maat'ik'i pa' latata hii Matatías. Pa' Matatias'ik'i pa' latata hii Semei. Pa' Semei'ik'i pa' latata hii Josec. Pa' Josec'ik'i pa' latata hii Judá. 27 Pa' Juda'ik'i pa' latata hii Joanán. Pa' Joanan'ik'i pa' latata hii Resa. Pa' Resa'ik'i pa' latata hii Zorobabel. Pa' Zorobabel'ik'i pa' latata hii Salatiel. Pa' Salatiel'ik'i pa' latata hii Neri. 28 Pa' Neri'ik'i pa' latata hii Melquí. Pa' Melqui'ik'i pa' latata hii Adí. Pa' Adi'ik'i pa' latata hii Cosam. Pa' Cosam'ik'i pa' latata hii Elmadam. Pa' Elmadam'ik'i pa' latata hii Er. 29 Pa' Er'ik'i pa' latata hii Josué. Pa' Josue'ik'i pa' latata hii Eliezer. Pa' Eliezer'ik'i pa'

* 3:21 Mt 14:23; Lc 5:16; 9:18,28-29 * 3:22 Sal 2:7; Is 42:1; Mt

17:5; Lc 9:35; 2P 1:17 * 3:23 Ta'tets pa' Elí: Ikji', María ta'tets pa' Elí.

ʔatata hii Jorim. Pa' Jorim'ik'i pa' ʔatata hii Matat.
³⁰ Pa' Matat'ik'i pa' ʔatata hii Leví. Pa' Levi'ik'i pa'
 ʔatata hii Simeón. Pa' Simeon'ik'i pa' ʔatata hii Judá.
 Pa' Juda'ik'i pa' ʔatata hii José. Pa' Jose'ik'i pa' ʔatata hii
 Jonam. Pa' Jonam'ik'i pa' ʔatata hii Eliaquim. ³¹ Pa'
 Eliaquim'ik'i pa' ʔatata hii Melea. Pa' Melea'ik'i pa'
 ʔatata hii Mena. Pa' Mena'ik'i pa' ʔatata hii Matata.
 Pa' Matata'ik'i pa' ʔatata hii Natán. ³² Pa' Natan'ik'i
 pa' ʔatata hii David. Pa' David'ik'i pa' ʔatata hii Isaí.
 Pa' Isai'ik'i pa' ʔatata hii Obed. Pa' Obed'ik'i pa' ʔatata
 hii Booz. Pa' Booz'ik'i pa' ʔatata hii Sala. Pa' Sala'ik'i
 pa' ʔatata hii Naasón.* ³³ Pa' Naason'ik'i pa' ʔatata hii
 Aminadab. Pa' Aminadab'ik'i pa' ʔatata hii Admin.
 Pa' Admin'ik'i pa' ʔatata hii Arni. Pa' Arni'ik'i pa'
 ʔatata hii Esrom. Pa' Esrom'ik'i pa' ʔatata hii Fares.
 Pa' Fares'ik'i pa' ʔatata hii Judá. ³⁴ Pa' Juda'ik'i pa'
 ʔatata hii Jacob. Pa' Jacob'ik'i pa' ʔatata hii Isaac. Pa'
 Isaac'ik'i pa' ʔatata hii Abraham. Pa' Abraham'ik'i
 pa' ʔatata hii Taré. Pa' Tare'ik'i pa' ʔatata hii Nacor.*
³⁵ Pa' Nacor'ik'i pa' ʔatata hii Serug. Pa' Serug'ik'i
 pa' ʔatata hii Ragau. Pa' Ragau'ik'i pa' ʔatata hii Peleg.
 Pa' Peleg'ik'i pa' ʔatata hii Heber. Pa' Heber'ik'i pa'
 ʔatata hii Sala. ³⁶ Pa' Sala'ik'i pa' ʔatata hii Cainán. Pa'
 Cainan'ik'i pa' ʔatata hii Arfaxad. Pa' Arfaxad'ik'i
 pa' ʔatata hii Sem. Pa' Sem'ik'i pa' ʔatata hii Noé. Pa'
 Noe'ik'i pa' ʔatata hii Lamec.* ³⁷ Pa' Lamec'ik'i pa'
 ʔatata hii Matusalén. Pa' Matusalen'ik'i pa' ʔatata hii
 Enoc. Pa' Enoc'ik'i pa' ʔatata hii Jared. Pa' Jared'ik'i
 pa' ʔatata hii Mahalaleel. Pa' Mahalaleel'ik'i pa'
 ʔatata hii Cainán. ³⁸ Pa' Cainan'ik'i pa' ʔatata hii Enós,

* **3:32** Mt 1:1-6

* **3:34** Gn 11:26-30; 1Cr 1:24-27

* **3:36** Gn

5:3-32; 1Cr 1:1-4

Pa' Enos'ik'i pa' latata hii Set. Pa' Set'ik'i pa' latata hii Adán. Pa' Adan'ik'i latata pa' Dios.

4

Pa' Jesús qa yamijets cuarenta (40) neluts in i'ni'kii pa' ham i'ni'i.

(Mateo 4:1-11; Marcos 1:12-13)

¹ Pa' Jesús qi in topo'oj pa'aj pa' Espíritu Santo, qa tepilik'uipha'm pa'aj ha' haqqi' Jordán qa pa' Espíritu Santo qa yeka'xii pa' ham i'ni'i,* ² qa yamijets pa'aj cuarenta (40) neluts in i'ni'kii. Qa pa' inwo'met qa yijaajintax pa'aj. Ham tuje' pa'aj pe' nelutsji' in i'ni'kii pa' ham i'ni'i. Ma' qa i'nk'ale yoksi'wen in iyipkun. ³ Ma' qa pa' inwo'met qa yittaxijets pakha'aj: —Qu' yijaa'ija qu' o' Dios La'se' qa it'ijets ene' ute qu' pani'ij.— ⁴ Qa yeku'ł pa'aj pa' Jesús: —Kekhewe' we'nika'ajji' yit'ij: “Nite' ewi'He pa'qu' pane' qu' nitin pa'qu' jukhewe’.”— *(Dt 8:3)* ⁵ Ma' qa pa' inwo'met qa yeka'xiipha'm pakha' les in toxpha'm ma' qa aje'eł yethinij pe' week witsetits ha'ne sehe' epji'. ⁶ Qa yit'ijets: —Yakha' qu' k'elisiy enewe' let'unhaxitstax qa week iye aka' le'sinyejeitax enewe' witsetits, qe yakha' hats heyesti'yij enewe'en, qa leke' qu' hetisiy pakha' qu' hisu'un qu' hetisiy.* ⁷ Qa hik ta'hijupi', qu' monokok'enyifi qa' iyinyii ma' qa' week antsat'etsiy enewe'en.— ⁸ Pa' Jesús qa yeku'ł iye pa'aj: —Ke' we'nika'ajji' Dios le'lijei yit'ij: “Iyini pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios. Ewi'He qu' aqsiijkii pa'qu' nit'ij.”— *(Dt 6:13)**

* **4:1** Lc 3:3 * **4:6** 1Jn 5:19 * **4:8** Dt 13:4

⁹ Ma' qa pa' inwo'met qa yeka'xii iye na' Jerusalén qa yeka'xiipha'm lesinje'eipha'm pe' qi witlijsitjii, qa yit'ijets iye pa'aj: —Qu' yijaa'ija qu' o' Dios Ła'se' qa' ilit'iiju' na' sehe', ¹⁰ qe ke' we'nika'ajji' Dios le'lijei yit'ij iye: “Qa' nenukinju' ne' laqa angelits qa' nejet ewets,”(Sal 91:11) ¹¹ qa yit'ij iye: “Qa pe' łokoyei qa' net'eku'm e' hats'inha qa'nte' neqfe'metene' ne' utel ne' ef'iyei.”— (Sal 91:12) ¹² Pa' Jesús qa yeku'ł iye pa'aj: —Yit'ij iye ke' Dios le'lijei: “Hasu'uj ijaajin pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios.”— (Dt 6:16) ¹³ Pa' inwo'met in hats ham pa'qu' leqfenye'ji'ij iye in yijaajintax pa'aj, ma' qa mexe ikik'ui iye pa'aj qe qa' nonotki'ets pakha' qu' niwemetsintaxij iye qu' nijaajin.

In i'nk'a i'nju' pa'aj qu' net'ithayii pa' Jesús pa' Galilea'ai.

(Mateo 4:12-17; Marcos 1:14-15)

¹⁴ Pa' Jesús qa wapilii iye pa'aj ha' Galilea topo'oj pa' let'unha'x pa' Espíritu Santo. Ma' qa weekij pe' witsetits na' sehe' Galilea in i'ye'ej wetju'ł pa'aj pa' łunye'j.* ¹⁵ Qa i'nq'ijatshenjiifi pe' le'lijtsitjiyits pe' witsetits, qa qi in yiwqinhetji' pekhewe' week.*

Jesús qa yamii pa' Nazaret.

(Mateo 13:53-58; Marcos 6:1-6)

¹⁶ Pa' Jesús qa yamii iye pa'aj ha' Nazaret, hik hakha' qi'i' pa'aj. Qa hayiitsle yaqsi'j jiiikii qa yamji'jets na'aj witwapiihijii (sábado) qa uyifi pa'aj pe' witlijsitjii. Qa niipha'm pa'aj qe qa' niyinenik'i ke' Intata le'lijei.* ¹⁷ Qa testi'yij pa'aj pakha' łafaakanek pa' profeta'ik'i Isaías. Qa mexe yejełiikii

* **4:14** Mt 9:26; Lc 4:37 * **4:15** Mt 4:23 * **4:16** Lc 2:39,51; Hch 13:14-16

pa'aj pakha' yisu'un qu' niyinenik'i, qa yi'wen pa'aj pakha' yiyinenik'i, qa yit'ij: ¹⁸ —*Na' teqe Espíritu na' Yatsat'ax'inij i'nyipji', qe tsiwjutsiqen in tseqethenju' qe qa' henfeli'm eke' te'sits wi'tlijei nekhewe' if'iljetsits. Ts'ukinju' qe qa' henfeli'm qu' netwejinhetiikii nekhewe' wit'ophetiitax, qa' ni'wen wetju't iye nekhewe' puk'aletstax. Qa' netwejinhetiikii iye nekhewe' qi in tawitjaxtiitax.** ¹⁹ *Qe qa' henfel iye pa'n lunye'j hatse' pakha' teqe'ninqa'pji' pa' qi teqi'fenkeye'j pa' Yatsat'ax'inij.—* (Is

61:1,2) ²⁰ Ma' qa yili'ij in yejeł qa yepiletje'm iye pa'aj pa' witfaakanek qa tisij iye pa' yejełik'ui pe' witfaakanhei, qa i'nju' pa'aj. Week pekhewe' i'nifi pe' witlijsitijii qa nite' nitalket'ij in yejełju' pa'aj.*

²¹ Ma' qa iyet pa'aj pa' Jesús, qa yit'ij: —Hane'ej ha'ne nełuji' hats yafits aka' we'nika'ajji' pa'aj łepi'ye'elik'i.—

²² Qa week qi in te'sitsik'i pe' te'lijeyij pa'aj qa yitjułaxijpha'mkii iye pekhewe' yit'ij in qi in te'sitsik'i, ma' qa yit'ijju' pa'aj: —¿Me nite' hik ha'ne ha' la's ka' José?—*

²³ Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Tsikfe'letsha qu' it'ilij yiwets iye kakha' yi'niyayetsju' qe wenit'ij: “Weihetax metelinle ete'm. Week kekhewe' k'impkiye'etij in laqsiiji'kii ha' Capernaum, aqsiiji'kii iye ha'ne etsetiitsija.”*

²⁴ Qa yit'ij iye: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in ham pa'qu' ewii'le' profeta qu' qi qu' nineqju'nu qe yamtaxii na'aj letsetiitsija.*

²⁵ Qa yijaa'ija iye aka' qu' hit'ilij ewets kekhewe' teqe nełutsji' ka' Elias'ik'i olotstax kekhewe' wiki-

* **4:18** Mt 11:5; 12:18; Jn 3:34 * **4:20** Mt 26:55 * **4:22** Mt 13:55;

Mr 6:3; Jn 6:42 * **4:23** Mt 11:23; Mr 2:1-12; Jn 4:46-53 * **4:24**

Mt 13:57; Mr 6:4; Jn 4:44

ihaleiyik'i ha'ne Israel, hik aka'aj hik lunye'j qu' netit'oiji' na' wa's yamijets wetshetk'ewi't inin-qapits qa ewi't k'itsje'm, qa qi in iyipkunju' ha'ne week sehe'.* ²⁶ Qa ka' Elias'ik'i qa nite' ewii'le' pe'qu' net'ukinhetyii ke' wikiihaleyik'i Israel lefekiyyik'i, qe t'ukinhetyii yijat'ij ke' ewi'he efu wikiihale' Sarepta lefeki', meti'm na' witset Sidón. ²⁷ Qa hik lunye'j iye ha'ne Israel in olotstax kekhewe' i'nij ka' witja'me't lepra kekhewe' leqe nehutsji' ka' profeta'ik'i Eliseo. Qa ham pa'qu' ewii'le' qu' nanaxpa'lij kekhewe'en, qe ewi'he yijat'ij kakha' Naamán in naxpa'lij, Siria leite'.—* ²⁸ Qa week pekhewe' i'nifi pe' witlijsitjii qa qi in nayu'kii in yepi'ye' ek'i ekewe' wekwek. ²⁹ Qa niyijupha'mkii pa'aj, qa yukinik'ufik'i pa' witset, qa yeka'xii pa' koomo'oijo' pe' utek, hik pekhe' i'nipji' pa' witset, ma' qekha niwu'mtaxiiju'.* ³⁰ Qa pa' Jesús qa tetwek'elaxiju't qa ikji'teje'm pa'aj leqewuk'u, qa ik iye.*

Pa' ewi't jukhew i'nji' pa' ewi't inwo'met.

(Marcos 1:21-28)

³¹ Pa' Jesús qa yamii iye pa'aj ha' witset Capernaum, i'ni' na' sehe' Galilea. Qa i'nq'ijatshenji'ij week qa yamji'jets na'aj witwapiihijii (sábado), ³² qa qi qa yitjulaxjiijpha'mkii pe' i'nq'ijatshenij qe in iyet hik lunye'j na'aj qi qe tenek'enhei.* ³³ Qa na'l pa'aj pe' witlijsitjiyifi pa' ewi't jukhew i'nji' pa' ewi't espíritu ul'ax. Pakha'an qa tayai pa'aj qi in t'unik'i in yit'ij pa'aj: ³⁴ —Etswejinhi'it. ¿Lekpa'

* **4:25** 1R 17:1; 18:1; Stg 5:17 * **4:27** 2R 5:1-14 * **4:29** Nm 15:35; Hch 7:58; He 13:12 * **4:30** Jn 10:39 * **4:32** Mt 7:28-29; Jn 7:46

lanami't yijii, Jesús Nazaret leite'? ¿Ye' me hats lanami'tyii qu' etswu'enheti'lju'? Yakha' tsikfe'l ewets pa'n ejunye'j: Akha' e'l'ewi'he in latatiha pa' Dios. — ³⁵ Pa' Jesús qa yaq'ayini' pa'aj pa' inwo'met, qa yit'ijets: —jEwuikitek qa' ma'ak'ui nakha'an! — Qa pa' inwo'met qa niwu'metsju' pa'aj sehe' pa' jukhew leqewuk'uji'ju' pekhewe'en, ma' qa ikik'uifik'i pa'aj, qa nite'le yeqfe'meten.*
³⁶ Qa week qi in yitju'axijpha'mkii pa'aj, qa yifaakateji', qa yit'ijju': —¿Pa'n lunyejei ekewe' wi'tlijei? Qe ekewe'en na'li'm pa' lenek'enheye'jipji' qa pa' let'unha'xipji' iye in yukinfik'ikii pe' espíritu ul'ets, qa ikfik'ikii.—³⁷ Ma' qa pa' lenihe't qa weekij in yamipji' pe' metitsi'm witsetits.

Pe' leqewketi' pa' Simón Pedro.

(Mateo 8:14-15; Marcos 1:29-31)

³⁸ Pa' Jesús qa niipha'm pa'aj, ma' qa ikik'uifik'i pa'aj pe' witlijsitjii, qa iki'lii qa uyi'lifi pa'aj pe' letsi' ha' Simón. Pe' leqewketi' ha' Simón qi in wanqaats'e' qe qi'ij in iwilhan pa'aj, ma' qa iyini-jets pa'aj wete'm pa' Jesús qu' ni'fen. ³⁹ Pa' Jesús qa t'upi'yetsju' pa'aj pekhe'en qa yaq'ayini' pa' witwilhat, qa pa' witwilhat qa ikik'uifik'i pa'aj pekhe'en. Pekhe'en qa aje'e'l niipha'm pa'aj ma' qa yithayiki'im pa' laq.

Jesús qa olots pe' nitinju' wanqaats'uju'.

(Mateo 8:16-17; Marcos 1:32-34)

⁴⁰ In uiju' pa'aj pe' junu', ma' qa tetka'xii pa'aj pa' Jesús week pekhewe' wanqaats'uju' lawtshenyeyeite wetju'l. Qa t'eku'mipji'kii week

* **4:35** Mt 8:26; Mr 4:39; Lc 4:39,41; 8:24

pekhewe'en, ma' qa ilii.* 41 Qa olots iye pe' ikik'uifik'ikii pe' inwo'metets, qa tayaiji'ij qa yitji'ij: —¡Akha' Łaa'sija pa' Dios!— Qa pa' Jesús qa yaq'ayinłeji'ij, nite' yiwejini'm qu' niyet, qe pekhewe'en nikfe'lets in łakhaa'ija pa' Cristo.*

Jesús qa ikijik'i pe' judiol łe'lijsitjiyits in i'nq'ijatshen.

(Marcos 1:35-39)

42 Qa in hats nełukii iye pa'aj, pa' Jesús qa ikik'uifik'i pa'aj pa' witset qa ikii pa' ham i'ni'i. Qa pe' olots jukhew qa efuts iye qa wo'taxiikii pa'aj, ma' qa in yafits'ii pa' i'ni' pa'aj, qa yisu'untax qu' nenyevinju' hats'inha qu'nte' toxi' imets pekhewe'en. 43 Qa pakha'łe Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Nite' łeke' qu' ya'manełi'ikii hane'e'in qe les łe'wis iye qu' henfeljiimek eke' łe'sits wi'tlıjei t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios nekhewep witsetits, qe hik aka' he'yukinheti'yijetsju' ha'ne sehe' epji'.—

44 Ma' qa ikijik'i in nifel eke' ink'aihits wi'tlıjei pe' łe'lijsitjiyits pe' judiol.*

5

*Pe' witq'ehemkinel topolij pa'aj pe' witinhitjiyits.
(Mateo 4:18-22; Marcos 1:16-20)*

1 Ewi'ł pa' nełuji' pa'aj pa' Jesús in i'ni' łotkoyek ke' kałi' Genesaret (Galilea). Qa qi in puk'u'uk'ui pa'aj pe' olots jukhew qa efuts iye watkatitij wetepji' qe nexpiıkeyu'uj ke' łe'lıjei pa' Dios.* 2 Pa' Jesús qa yi'wen pa'aj pe' wetsjuk witinhitjiyits

* 4:40 Mt 4:23; Mr 5:23 * 4:41 Mt 4:3; Mr 3:11-12 * 4:44 Mt 4:23 * 5:1 Jn 1:40-42; Nm 34:11; Dt 3:17; Jos 12:3; 13:27

wo'nophe'hi'ju' pa' lotkoyek ke' kali'. Ham ineji' qe pe' tenhitjiyii mexe t'ili'tjukii nimpuuju' pe' leq'ehemkil. ³ Qa pa' Jesús t'ilitji'ju' pa'aj pe' ewi't pekhe' witinhitjiyits pekhe' lenhitjii pa'aj ha' Simón, qa yiyaji'ijets qu' les niwu'mijetsji' pa' akaptax. Ma' qa i'nji'ju' pa'aj pe' witinhitjii, qa iyetik'ui qa yijatshen pe' olots jukhew qa efuts iye.* ⁴ In yili'ij in iyet pa'aj, qa yiyaji'ets pa'aj ha' Simón: —Yape ma'ajijji' na' les akaptax ene' witinhitjii qa hikna' iwu'mi'hi'ju' ne' eq'ehemkili't hats'inha qu' eq'ehemki'yi'ju'.—* ⁵ Qa ha' Simón qa yeku't pa'aj: —Maestro, hats najamet in qi in he'yithayiitaxi't qa hamle yeq'ehemkineli'il. Qa hane'ej qa' hei'q'ehemkiyi'ju' iye qe hit'ihij yiwets. —* ⁶ Ma' qa in hats teq'ehemkiiju' pa'aj, qa olots pe' leq'ehemkinel pa'aj, qa hats k'esik'i pa'aj qu' neniwk'itsinju' pe' leq'ehemkil. ⁷ Ma' qa k'es k'ek'es yit'ij pa'aj pe' lokoyei in taya'yiikii pa'aj pe' leq'ehemkifetskii i'nji'ju'kii pekhep witinhitjii qe qa' nifenijijji'. Ma' qa namii pa' i'ni', qa week topolij pe' wetsjuk witinhitjiyits pe' lejits. Yaqaamij qu' nuyij. ⁸ In yi'wen pa'aj aka'an ha' Simón Pedro, qa wonokok'enifi pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets: —Me'niton ye'mets, Yatsat'axyij, qe yakha' qi in yu't'ax.— ⁹ Qe ha' Simón qa week iye pekhep lenhifetsji' qi in niyu's pa'aj in olots wiikfik'i pe' lejits leq'ehemkinel. ¹⁰ Qa hik lunyejei iye pa'aj pakha' lunyejei pekhe'wen ha' Jacobo (Santiago) qa ha' Juan, lelits pa' Zebedeo, hik enewe' leq'ehemkifetskii pa'aj ha' Simón. Qa pa' Jesús

* **5:3** Mt 13:2; Mr 3:9-10; 4:1 * **5:4** Jn 21:3-6 * **5:5** Lc 8:24; 9:33,49; 17:13

qa yit'ijets pa'aj ha' Simón: —Hasu'uj e'nijiwei. Hane'ej qa' eq'ehemki'yii ene' jukhew qa efuts iye. —* ¹¹ Ma' qa in hats yamijetspha'mkii pa' l'isla'wet pe' witinhitjiyits, qa hikpa' yiwu'mi' pe' week, ma' qa yijayan pa'aj pa' Jesús.*

*Jesús qa yitin pa' ewi'l i'nij pa' witja'me't lepra.
(Mateo 8:1-4; Marcos 1:40-45)*

¹² Ewi'l pa' nehu pa'aj pa' Jesús in i'ni' pa'aj pa' ewi'l witset, qa namii pa'aj pa' ewi'l jukhew wanqaats'e' weekij pa' l'aj in i'nij pa' witja'me't lepra. Pa' jukhew in yi'wen pa'aj pa' Jesús, qa wonokok'enju' yamitetsju'ha pa'aj lotkoyek pa' sehe', qa iyinets: —Yatsat'axyij qu' isu'un, qa' leke'ye' qu' enli'j ye'mju' ha'ne yawtshek.— ¹³ Pa' Jesús qa yijin pa' lokoi qa t'eku'mets, qa yit'ijets: —Ehe, hisu'un. ¡Hane'ejija qu' etetli'jju'! — Qa hik pakhaa'ijha qa naxpa'lij pa' laatshektax pa' jukhew. ¹⁴ Pa' Jesús qa yiyajitaxetskii pa'aj, qa yittaxijets: —Hasu'uj enfeli'm pe'ye'. Mahi'ii qa' menethinets pa'qu' pa'ie'. Qa' eyijii pa'qu' eqisit'e (ofrenda) qu' net'ejuyets in hats letetlijju' qe hikka' inaqyaji'ij pa'aj ka' Moises'ik'i, hats'inha qa week nenikfe'lets in hats lanaxpa'lijha ka' aja'me'ttax. — ¹⁵ Qa week neluts les qi in te'niihei pa'aj pa' Jesús. Ma' qa olootsija pa'aj pekhewe' namiikii qe qa' nepi'ye'ijja qa qu' nihaminheti'miikii iye pe' laatsheitax. ¹⁶ Qa pa' Jesús qa ikji'jii pa' ham i'ni'i' qu' niyinji'ij.*

* **5:10** Mt 14:27; 2Ti 2:26 * **5:11** Mt 4:20,22; 19:29; Mr 1:18,20;
Lc 5:28 * **5:16** Mt 14:23; Lc 6:12

*Jesús qa yotshinju' pa' ewi't onqoktax.**(Mateo 9:1-8; Marcos 2:1-12)*

17 Ewi't pa'aj pa' nelu pa' Jesús in yijatshen pe' jukhew qa efuts iye, i'nji'teje'm iye pe' uja'x fariseol qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei ta'liikii pe' week witsetits Galilea qa pa' Judea, qa ha' Jerusalén iye. Qa pa' let'unha'x pa' Yatsat'ax'inij Dios qa i'nji'teje'm pa' Jesús qe qa' ninq'itiniikii.*

18 Ma' qa namii pa'aj pe' uja'x jukhew nekaxij pa' witiwhi'la'x pa' ewi't jukhew onqok nite' p'e's. Qa yisu'untax qu' neka'xetsji' pa' i'ni' pa' Jesús pe' wititsi'ifi. 19 Qa hamte l'ikheyi'ji'ij pa'aj qe olots pe' jukhew qa efuts iye. Ma' qa wehijipi' pe' wititsi' qa yitju'etsju' pa' wankaajuluju'. Qa hikpa'yuihinijii pa' lewhi'la'x pa' wanqaats'e'. Qa yetshenetsju' pa' leqewuk'uji'ju' pe' jukhew pa' l'ejuyi'jii pa' Jesús. 20 Pa' Jesús in yi'wen pa'aj pekhewe'en in nite' yeqeku', qa yit'ijets pa'aj pa' wanqaats'e': —Jukhew, pe' ewu'ets hats tewu'mhitii'ek'ui. —

21 Ma' qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pe' fariseol iye qa yapelek pa'aj in yijamti'ets, qa yit'ijju': —¿Pa'n lunye'j ha'ne t'ejuyiju'l pa' Dios kekhewe' yit'ij? ¿Pa'n hii pa'qu' leke'ye' qu' niwu'm pe' witwu'ets? Ewi'He inek pa' Dios qu' niwu'm. —* 22 Qa pa' Jesús hatsle nikfe'lets pe' laqjamtikineyejeikii pekhewe'en, qa yeku'l pa'aj: —¿Inhats'ek pe' atawjetsi'l in yijamti'ets qu' hik aka' lunye'je'? 23 ¿Pa'n lunye'j pa'qu' les nite' jutsitaxe' qu' jintit'ij: “Me pe' ewu'ets hats tewu'mhitii'ek'ui,” me i'nli'i qu' jintit'ijets “eniipha'm qa' ma”? 24 Qa

* 5:17 Hch 5:34; 1Ti 1:7; Mr 5:30; Lc 6:19; 8:46 * 5:21 Mt 23:2; Lc 11:53; Jn 8:3; Is 43:25

qu' enikfe'li'tets hane'ej ha'ne Ła's na' Jukhew in na'li'm na' łet'unha'xijup ha'ne sehe' ipji' qe qa' niwu'm pe' witwu'łets.— Ma' qa yiyaji'etsju' pa' onqok: —Akha' hit'ij ewets, eniipha'm, ku'mi' na' ewhi'la'x qa mapilii pe' etsi'. — ²⁵ Qa hik pakhaa'ijha pa' wanqaats'e' qa niipha'm pa'aj qa week yi'wenij pekhewe'en, qa t'eku'mi' pa' łewhi'la'x, qa wapilii pe' łetsi' qi in yiwqinhetji' pa' Dios. ²⁶ Qa qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj pe' week qa yiwqinhetji' iye pa' Dios, ma' qa qi in niijiwei pa'aj, qa yit'ijju': —Ha'ne nełuji' ham łunyejeyi'iju'ł ekewe' jite'wen.—*

Jesús qa taya'yets pa' Mateo.

(Mateo 9:9-13; Marcos 2:13-17)

²⁷ In yili'ij pa'aj ekewe'en pa' Jesús qa ikik'uifik'i pe' wititsi', qa yi'wen pa'aj pa' ewi'ł pe' yijaninkii pe' wekwek t'ejuyets pa' witset Roma, hi Leví (Mateo). In'ju' i'nifi pe' wititsi' pa' i'niji'kii in yijaninkii pe' wekwek. Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Atsjayan.— ²⁸ Pakha'an qa niipha'm pa'aj, qa yiwu'młi'i pe' week ł'ithayjkititstax qa yijayan pa' Jesús. ²⁹ Ma' qa i'nk'ale pa'aj pa' Leví qa yaqsiimijkii pa' Jesús pa' ewi'ł qi łekujii pe' łetsi'ii, qa olots iye pekhewep yijaninkii pe' wekwek qa pekhewep iye jukhew in łekufetsij pa'aj.* ³⁰ Qa pe' fariseol qa pekhewep iye fariseol pekhewe' łeq'ikanenheyijji' ke' Moisés łe'łijej, qa iyet-taxijets pa'aj he' Jesús ł'ijatshenhei: —¿Inhats'ek in ekufetsi'łij qa iyafetsi'łij iye ne' yijaninkii wekwek qa ne' qi iye pa' łewu'łax?—* ³¹ Pa' Jesús

* ^{5:26} Lc 1:65; 7:16 * ^{5:29} Lc 15:1 * ^{5:30} Mr 2:16; Hch 23:9

qa yeku'lik'i pa'aj aka'an, qa yit'ij: —Ne'ej ham yaats'eyi'iju' nite' wo'oikii pa'qu' weihetaxe' witeqjunhetits leile'ye', qe uja'xle yijat'ij ne'ej wanqaats'eju' qa wo'oikii na'aj weihetax witeqjunhetits leile'. ³² Nite' tsamijju' ma' qa' haiya'yii ne' yatsathen, qe tsamijju' yijat'ij ma' qa' haiya'yii ne' ul'ets hats'inha qu' nili'ij pe' ul'ets in yaqsiijkii qa ni'nk'aihit pe' latawjets.—

*Jesús qa tafaakanheti'yij in t'ejuyets na'aj yaqsi-
ijkii in nite' tek (ayuno).*

(Mateo 9:14-17; Marcos 2:18-22)

³³ Ma' qa titijiti'yijets pa'aj pa' Jesús: —He' l'ijatsshenhei ka' Juan Bautista yaqsi'j jiijkii qa'nte' tekji'ijju' qa iyiinjiiija iye, qa ne' fariseol l'ijatsshenhei iye qa hik kakha' lunyejei iye, qa nekhewe'le ijatshenhei qa nite' les qu' nili'ij in tek qa iya' iye. — ³⁴ Qa pa' Jesús qa yeku'l' pa'aj, qa yit'ij: —¿Me leke' ekheweli't qu' nite' ekunheni'il pe'qu' nanamii pa'qu' witiwhe'yeyiye' in mexe i'nji'teje'm pa' niwhe'yeyu' pekhewe'en? ³⁵ Yamets hatse' pa' neluji' qu' newetkax pa' niwhe'yeyu', ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' neteke'ju' pekhewe' nelutsji' hatse'. —* ³⁶ Qa nifeli'm iye pa' ewi't yejeyumtshenijupi' qu' lunye'je': —Ham pa'qu' niwjaf'itets lepk'eye'en pa'qu' ink'ayik'e witqhinawat'e ma' qa' nok'oyinij pa'qu' hats l'awa'ma'xe' witqhinawat, qe qu' hik aka' leqfenye'ji'ij ma' qa yiwul'enhete' pa' ink'ayiktax, qa pa' lok'opte' pa' ink'ayik qa les yiwul'enhete' pa' l'awa'ma'x. ³⁷ Nite' leke' iye qu' ne'nenji' pa'qu' ink'ayik'e winoye' pe'qu' l'awa'mhitse'

* 5:35 1S 2:31; Sal 37:13; Ec 2:16; 12:1; Lc 17:22

eli'nil inqa'met l'ajits, qe pa'qu' ink'ayik'e winoye' ja'fijje'm ma' qa' week hamitse' pa'qu' winoyi'ik'i qa pe'qu' eli'nili'ik'i inqa'met l'ajits. ³⁸ Ma' qa hik ta'lijupi' qu' eni'li'ij' yijat'ij pa'qu' ink'ayik'e winoye' qa pe'qu' ink'aiki'ye' iye l'aje' eli'niye', hats'inha qa' week lunyejeji'il yijat'ij. ³⁹ Qa ham iye pa'qu' niya'ji' pa'qu' l'awa'maxe'ji' winoye' qa' i'nk'ale qa' ne'niyayuji' iye pa'qu' ink'ayik'e winoye', qe yit'ij: “Ka' l'awa'maxji' hik kakha' in les yimax.”—

6

*Pe' l'ijatshenhei qa teili'ijkii in nit'ijji' pe' lei trigo.
(Mateo 12:1-8; Marcos 2:23-28)*

¹ Yamets pa'aj pa' netuji' witwapiihijii (sábado), pa' Jesús in ikji'teje'm pe' wit'enheiju' qa pe' l'ijatshenhei qa teyijkii in nit'ijji' pe' lei trigo (fooji'ij), qa yit'iji' lokoyei in yosja' qa namju'kii pe' l'ajits qa tuj pe' loi. ² Ma' qa pe' uja'x fariseol qa yit'ijets pa'aj: —¿Inhats'ek in laqsiijikii kakha' nite' lenexke'ej qu' nanaqsiijikii na'aj witwapiihijii (sábado)?—* ³ Qa yeku'liju'l pa'aj pa' Jesús: —¿Ye' me nite' lejeli'l iye qu' iyineni'lik'i kakha' yaqsiijikii ka' David'ik'i in qi in iyipkun? Kakha'an qa week iye ke' lijts'eyekkii,* ⁴ in uyetsji' pa'aj pe' t'ejutshenheti'yets na' Dios qa t'eku'mi' qa tuj pe' pan testiitaxij na' Dios, ma' qa tisijets iye pe' lijts'eyek ma' qa week tuji'l pa'aj pekhewe' nite' lenexketaxij pa'qu' netuj, qe uja'xle yijat'ij pe' pa'il in lenexkeliji'm qu' netuj. — ⁵ Qa yit'ij iye pa'aj: —Ha'ne La's na' Jukhew tenek'enhe'yipji' na' netu witwapiihijii (sábado).—

* **6:2** Ex 25:30; Lv 24:5-9 * **6:3** 1S 21:6

*Pa' jukhew yisłax pa' łokoyik'i.
(Mateo 12:9-14; Marcos 3:1-6)*

⁶ Ewi'ł iye pa'aj pa' nełuji' witwapiihijii (sábado), pa' Jesús qa uyifi iye pa'aj pe' witlijsitjii qa i'nq'ijatshen pa'aj, qa hik pekhe' qa i'nifi iye pa'aj pa' ewi'ł jukhew yisłax pa' yiya'yik'i łokoyik'i.
⁷ Qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés łe'łijej qa pe' fariseol iye qa ts'in pa'aj in yejełiju' pa' Jesús me yilin tu'u in mexe witwapiihijiitax (sábado), qe wo'taxiikii pa'qu' nit'ijets qu' ul'axe' in yaqsi-
ijkii.* ⁸ Pa' Jesús qa hatsłe nikfe'lets pa'aj aka' yijamti'ets pekhewe'en qa yit'ijets pa'aj pa' jukhew yisłax pa' łokoyik'i: —Eniipha'm qa' te'łun hane'e'in. — Pa' jukhew qa niipha'm pa'aj qa ikii.* ⁹ Pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj pekhewe'en: —Hisu'un qu' k'afaakani'ł: ¿Łekpa' lenexke'ej qu' jintaqsiijkii pa'qu' nełuyeji' in witwapiihijii? ¿Me pa' łe'wis me i'nłi'i pa' ul'ax? ¿Me jitiłin pakhape'? ¿Me i'nłi'i qu' jintewu'ł'enhetsju'?—* ¹⁰ Ma' qa yejeł ji'teje'm pa'aj pe' week, qa i'nk'ałe qa yit'ijets pa'aj pa' jukhew: —iłjin na' okoi!— Qa pa' jukhew qa yijin pa'aj pa' łokoi. Ma' qa hik pakhaa'ijha pa'aj in hats łe'wisju' pa' łokoi.* ¹¹ Qa pekhewe'łe'en qa qi in nayu'kii pa'aj, ma' qa tafaakateitaxijju' pa'qu' łeqfenyejeji'ij pa' Jesús.

*Jesús qa t'eku'miiji'kii pe' doce (12) ł'ijatshenhei.
(Mateo 10:1-4; Marcos 3:13-19)*

¹² Hik pekhewe' pe' nełutsji' pa'aj pa' Jesús in ikii pe' utek qa niyini'. Qa najamet pa'aj in i'ni'

* 6:7 Lc 14:1; 20:20; Jn 8:6 * 6:8 Mt 9:4 * 6:9 Lc 14:3 * 6:10 Mr 3:5; 1R 13:4

iyinii pa' Dios.* ¹³ Ma' qa neŭukii pa'aj qa taya'yets pe' week l'ijatsŭhenhei qa t'eku'miiji'kii pe' doce (12) jukhew, qa hik pekhewe' qa lenqiyits apóstoles.* ¹⁴ Enewe'en liyits: Simón hikha' lenqiyij Pedro qa ha' lek'inijle Andrés, Jacob (Santiago) qa ha' Juan, Felipe qa ha' Bartolomé, ¹⁵ Mateo qa ha' Tomás, Jacobo (Santiago) hikha' la'sek pa' Alfeo qa ha' Simón lenqii iye Zelote,* ¹⁶ Judas hikha' la'sek pakha' hii Jacobo (Santiago) qa pa' Judas Iscariote, hik pakha' wotk'onijkii pa'aj pa' Jesús.

Jesús qa yijatŭshen pe' olots jukhew qa efuts.

(Mateo 4:23-25)

¹⁷ Pa' Jesús qa tepilik'uiju' pa'aj pe' utek lijts'eyekju' pa'aj pekhewe'en qa nametsju' pa' le'wisju' sehe' qa hikpa' tekeleni'ju', qa hik pakha' i'ni' pa'aj pe' olootsija l'ijatsŭhenhei qa pekhewep iye qa les olootsija iye pe' pekhel ta'iji'kii na' sehe' Judea, na' Jerusalén qa week pekhewe' ta'hiikii pe' lekuwelii pa' qi iweli' hik pakha' i'ni' iye pe' witsetits Tiro qa Sidón.* ¹⁸ Pekhewe'en namii qe nexpiikeyu'uj qa namijii iye qu' nanpaliti'mju' pe' lawtshei wetju'lkii. Qa pekhewe' yawtshetenkii pekhewe' ul'ets espíritus qa ikii iye pa'aj. ¹⁹ Qa week iye pa'aj in yisu'untax qu' net'eku'mets pa' Jesús, qe pakha'an ta'iji'teje'm pa' ewi'l' qi witt'unha'x qa yilin pe' week.*

Pakha' yi'wejuŭenij yijat'ij pa' Dios.

(Mateo 5:1-12)

* **6:12** Mt 14:23; Lc 5:16; 9:18,28

* **6:13** Hch 1:13; Mr 6:30

* **6:15** Mt 9:9 * **6:17** Mt 11:21

* **6:19** Mt 9:21; 14:36; Mr

3:10; Lc 5:17

20 Pa' Jesús qa yejełipji' iye pa'aj pe' l'ijatshenhei, qa yit'ij: —E'le'sitsi'ihimkii ekheweli't in if'iljetsitsi't, qe ekheweli't hats la'ni't ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios. 21 E'le'sitsi'ihimkii pekhewe' qu' hane'ej niyipkuntaxju', qe ekheweli't hats l'ihini'lju' hatse'. E'le'sitsi'ihimkii ekheweli't pe'qu' hane'ej napju', qe l'ijuye'elju' hatse'. 22 E'le'sitsi'ihimkii ekheweli't qu' qi qu' i'napjtaxi't, qa qu' ewutshenheti'yi'łfik'i iye. Qa qu' ul'etsi'ik'i pe'qu' ene'lijeyi'ł qa qu' netutenhetii iye pa'qu' iyil' hik łunye'j qu' wekwek hiye' qe ta'lijupi' in łijayani't ha'ne Ła's na' Jukhew.* 23 Qa hik pakha' pa' nełuji' e'le'sitsi'ihimkii ilit'ihijpha'mkii qu' e'le'sitsi'ihimkii, qe nakha' enisit'ł qil'ija i'ni' na' wa'sji'. Qe hik łunyejei iye ke' łaqaj'teyik'i in hik łeqfenyejeyij iye kekhewe' profetas'ik'i.* 24 Qa hiyee' e'newusitsi't ekheweli't yiwq'axin wekwek, qe hane'ej hats l'estiyilij in e'le'sitsi'ihimkii. 25 Hiyee' e'newusitsi't ekheweli't pekhewe' hane'ej ilinju', qe ekheweli't qi qu' iyipkuni'lju' hatse'. Hiyee' e'newusitsi't ekheweli't pekhewe' hane'ej qi in ijuyeju', qe qi qu' ika'metetsi'łkii hatse' qa qi iye qu' mapi'lju'. 26 Hiyee' e'newusitsi't ekheweli't, in nesu'uni't qa le'sitsik'i iye le'lijeyi'ł ej ene' week, qe hik aka' łunyejeyij iye ke' aqaj'teyi'łik'i kekhewe' yit'ij łetets qu' profetaye'.—*

*Isu'uni't pe'qu' na'napjtaxi't e'm.
(Mateo 5:38-48; 7:12)*

* 6:22 Jn 9:22; 15:21; 16:2; He 11:26; 1P 4:14 * 6:23 Neh 9:26;
Ez 2:1-7; Hch 7:52 * 6:26 Jer 5:12-13; 6:13-15; Mi 2:11

27 —Qa ekheweli't pekhewe' qu' nespi'ye', qa hit'itij ewets: Isu'uni't pe'qu' ejuihifetsetaxi't, aqsi'ji'ti'mijkii pa'qu' le'wise' pekhewe' qu' na'napjtaxi't e'm. 28 Le'sits e'lijeyi'ilets pekhewe' qu' ul'ets le'lijeyetaxi't ewetskii qa' iyini'tipji'kii iye pekhewe' qu' nawitjtaxi't. 29 Qu' nana'l pa'qu' nilanje'm ewi'le' ne' ekukii qa' hisijets iye ni'khep qu' nilanje'm iye. Qa qu' nana'l pa'qu' netka'mij pa'qu' e'ntilafit'e qa' iwejinhi'ij, qa qu' nisu'un iye qu' neka'x pa'qu' uihitjiye' qa' hisij iye qu' neka'x. 30 Week pa'qu' niyini'ij ewets pe'ye', qa' hisij, qa pa'qu' netka'mij pa'qu' antsat'axij, qa' hasu'uj iyinijets qu' nenpilet ewets iye. 31 Qa pa'qu' isu'uni't qu' naqsi'ji't e'mijkii pekhewepe', qa' hik pakha' qu' aqsi'ji'ti'mijkii. 32 Qu' uja'xe'letax qu' isu'uni't pekhewe' qu' nesu'uni't, ¿me qa hats pakha' ejunyejeyi't? Qe nekhewe' mexe na'l pe' lewu'ets hik lunyejei iye aka'an uja'xle in yisu'un pekhewe' qu' nisu'un nekhewe'en.* 33 Qu' uja'xe'letax qu' aqsi'ji'ti'mijkii pa'qu' le'wise' pekhewe' qu' le'wise' pa'qu' naqsi'ji't e'mijkii, ¿me qa pakha' ejunyejeyi't iye? Qe hik aka' iye yaqsiijkii nekhewe' mexe na'l pe' lewu'ets. 34 Qa qu' uja'xe'letax qu' anatkinheni'lets pe'ye' pekhewe' qu' umti'it qu' nenpileti't ewets iye, ¿me qa pakha' ejunyejeyi't iye? Qe hik aka' leqfenejei lewek iye ene' mexe na'l pe' lewu'ets in yatkinhenetskii pekhewep iye na'l pe' lewu'ets, qe qa' nijanin pakha' hats uja'x pe' tanatkinhe'yij.* 35 Aka' yijat'ij ejunyejeyi'it, isu'uni't pekhewe' qu' ejuihifetsetaxi't, le'wis pa'qu' aqsiiti'mijkii,

* 6:32 Mt 5:46 * 6:34 Pr 19:17; Mt 5:42; Lc 14:12-14

lisi'lij qu' nanatkinheyu'uł ewets qa hasu'uj onotki'ihikii qu' nenpileti'l ewets iye. Ma' qa pa'qu' enisit'i'il qa' qiye', qa' ninikfe'l iye in łelitsil'ejha na' Dios toxpha'm, qe nakha'an qi in neq'eletij iye nekhewe' nite' t'esiji'yij na'aj tistaxij qa u'ets iye.* ³⁶ Les łe'wis qu' eq'iltinhetsi'il in łunye'jek na' Atata'al in qi in eq'iltinhetsax.—*

Hasu'uj ejefitki pekhewepe'.

(Mateo 7:1-5)

³⁷ —Hasu'uj it'ihijets qu' u'etse' pekhewepe' hats'inha qa'nte' jeek nenit'i'ihij ewets qu' u'etsi'il. Hasu'uj it'ihijets qu' les łe'wise' qu' nattanithenhetii pakhape', hats'inha qa'nte' jeek nenit'i'ihij ewets qu' les łe'wise' qu' atanithenheti'yi'l. Iwejinhi'il pekhewe' qu' naqsi'jtaxi'l e'mijkii pa'qu' u'axe', hats'inha qu' niwu'mjii'l ek'uyek pa' Intata pe' ewu'etsi'l.* ³⁸ Lisli'ihij pa'qu' hami'im pekhewepe' qa na' Dios qa' hikna' qu' nata'lets qu' les olotse' pe'qu' esti'yi'lij. Yoponhetij pa'qu' ege ti'naje' qa' naqat'etijik'iju' iye qa' naqfijik'iju' iye qa' qi qu' tsektsek'i'ijha, qe pakha' łuk'e' pa' ege ti'najij pekhewe' i'ihinij qa' hik łuk'eyeji'jek pa'qu' ti'naje' pe'qu' esti'yij.—* ³⁹ Pa' Jesús qa yeni' pa' ewi'l yejeyumtshenijupi', qa yit'ij: —¿Me łeke' pa'qu' puk'ale' qu' nojo'ok'oi pakhape' iye puk'ale'? ¿Me nite' week qu' nanamik'iju' pe'qu' witijkiye'?* ⁴⁰ Ham pa'qu' ewi'le' wit'ijatshenek'e qu' nat'anipji' pa'qu' łaqqa maestroye', qa qu'

* **6:35** Mt 5:45; Lc 1:32 * **6:36** Mt 5:7,48; Stg 5:11 * **6:37** Mt 6:14; 18:23-35; Lc 23:16; Hch 3:13 * **6:38** Sal 79:12; Is 65:6-7; Jer 32:18; Mr 4:24 * **6:39** Mt 15:14

nanq'axiji'pji' pekhewe' qu' net'ijatshenhetiyij ma' qa hik lunye'je' pa'qu' laqa maestroye'.* 41 ¿Qa inhats'ek in lenjusij na' ejefe in i'nji' loto' na' jup'el qa akha' qa nite' letetju'sij in i'nji' ne' oto' na' qi'ik'i najak? 42 ¿Qa pa'n lunye'j qu' it'ijets na' ejefe: “Yejefe, etswejinij qu' hiwu'm ek'ui na' jup'el i'nji' ne' oto'” in akha' nite' hi'wenetsju' na' qi'ik'i najak i'nji' ne' oto'? ¡E'jtitsaxle hik ejunye'j qu' wetsjuk'e ejusitse! Ojo'oj yijat'ij qu' iwu'm na' qi'ik'i najak i'nji' ne' oto' ma' qa' i'wenetsju' yijat'ij qu' iwu'mik'ui na' jup'el i'nji' ne' loto' na' ejefe.—

Ne'ej najkak jutsiqetsij ne'ej lei.

(Mateo 7:17-20; 12:34-35)

43 —Qe ham pe'qu' najkak'e qu' le'wise' qa' ul'etse' pe'qu' leye'. Qa pe'qu' ul'ax najkak'e qa nite' leke' qu' le'sitse' pe'qu' leye'. 44 Week ene' najkakui jutsiqetsij ne'ej lei. Nite' leke' qu' nata'lets ne'ej higo pe'qu' ti'ye'. Nite' leke' iye qu' nata'lets iye ne'ej uwa pe'qu' newekitetse'. 45 Na'aj le'wis ene' jukhew qa efuts iye, qa yit'ij pe' wekwek le'sits qa pa'qu' lunye'je' iye le'wis, qe ta'hiju' pa' latawe'j in le'wis. Qa na'aj ul'ax ene' jukhew qa efuts iye, qa yit'ij pe' wekwek ul'ets qa pa'qu' lunye'je' iye ul'ax, qe ta'hiju' pa' latawe'j in ul'ax, qe pa' topo'oj pa' latawe'j qa hikpa' nekii leji'.—

Pe' wititsi' na'l pe' tetuk qa pe' wititsi' ham tetuk'e.

(Mateo 7:24-27)

46 —¿Qa inhats'ek in hit'itij yiwets, “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij,” qa nite' laqsiihijkii na'aj hi'ttaxi'hij ewets? 47 Hane'ej qa' henfeli't e'm aka' ewi't

* 6:40 Mt 10:24; Jn 13:16; 15:20 * 6:46 Mal 1:6

hik lunye'j pakha' qu' nenek yiwets qa tsepi'ye' iye qa yaqsiijkii pa'qu' hit'ij. ⁴⁸ Hik lunye'j pa'qu' ewi'l jukhewe' in yaqsiijkii pe'qu' lets'ye'. Yojo in ti'jik'ui qa yakaptinik'ui. Qa yamiiju' pa' t'un sehe'. Qa hikpa' qa yaqsi'jipji' pe' lextuk'ij. Qa qitax pa'qu' haqqi'ye' qa ikifi qa qi in t'unik'i pa' iweli' qa pe' leqe t'uyuyuyits qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', qa nite'le nopletju' qe yijanit'ax in we'nithayiki. ⁴⁹ Qa pa'qu' nespi'ye'tax qa nite'le yaqsiijkii pa'qu' hit'ij, qa hik lunye'j pa'qu' ewi'le' jukhew in yaqsiijkii pe'qu' lets'ye'. Qa yeni'ipji' pa' sehe' nite' t'un qa ham lextuk'i'ij. Qa qi pa'qu' haqqi'ye' qa ikifi qa qi iye in t'unik'i pa' iweli', ma' qa pe' leqe t'uyuyits qa yeqsilanje'mkii pe' wititsi', ma' qa aje'e'l nopletju' qa week yiwul'enhet.—*

7

Pa' Jesús qa yilin pa' leqejkunenek pa' ewi't Roma leile'.

(Mateo 8:5-13)

¹ Pa' Jesús in yili'ij pa'aj in iyetik'ui pe' jukhew qa efuts iye, ma' qa ik pa'aj qu' namii ha' Capernaum. ² Hikha' qa i'ni' pa'aj pa' ewi'l qi wanqaats'e' hats niwamhiyu' leqejkunenek pa' ewi'l centurión,* hik pakha' qi in yisu'un pa'aj in leqejkunenek. ³ Pa' centurión in yepi'ye' pa'aj in tenifaakateji' pa' Jesús, ma' qa yukinii pa'aj pe' uja'x pekhewe' tenek'enhei judiol qu' niyinijets qu' nanamii qa nilini'm pa' leqejkunenek pakha'an. ⁴ Pekhewe'en in yamii pa'aj pa' Jesús, qa qi in iyinijets pa'aj, qa

* **6:49** Ez 13:10-16 * **7:2** Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophelinetsilets, Roma leile'.

yit'ijets: —Ha' centurión les le'wistax qek iftits'ets wat'ij⁵ qe hakha'an hik hakha' qi in yisu'un ha'ne initsit. Qa hikha' iye inqagsijkinenijkii ke' yilijtsitjiyi't. —*⁶ Pa' Jesús qa yijayan pa'aj pekhewe'en. Qa in hats metitsi'm pe' letsi' pa' centurión qa aje'et nukiniju't pe' uja'x pe' lejuwaikal qu' nit'ijets: — Yatsat'axyij, yape hasu'uj me'nithayi'metentekii, qe nite' ye'weju'liju't qu' uyifi ene' yitsi'.⁷ Qa hik ta'lijupi' in nite' yakha'ija iye qu' henek eju't, ithi'ij pa'qu' e'lijeye', qa na' yeqejkunene'k qa' ila'xe'.*⁸ Qe yakha' iye na'l ne' tenek'enhe'yipji', qa yakha' iye qa na'l ye'm ne' heinek'enhe'yipji' ek oq'ophehinetsets, qe hit'ijets na'aj ewi't, “Ma”, ma' qa ik. Qa qe hit'ijets iye nikhapij, “Te'lan”, ma' qa nek iye. Qa na'aj hiyaji'ijets ha'ne yeqejkunene'k qu' naqsiijkii, qa yaqsiijkii. —⁹ Pa' Jesús in yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an, ma' qa qi in yitju'axijpha'm pa'aj. Qa tetwek'elaxiju't pa'aj pe' olots nijayanik'i, qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Yijaa'ija aka' hit'ij ewets, in hami' iye ha'ne week Israel pa'qu' hi'weni' qu' hik lunye'je' ha'ne jukhew in qi in nite' ingeku'. —¹⁰ In wapiltaxii iye pe' wititsi' pekhewe' wit'ukinhei, qa yi'wen pa'aj pa' witqejkunenek in hats t'un.

Pa' Jesús qa yilin pa' la's pe' wikiihale' in hats wa'mtax.

¹¹ Qa in hats l'anu'upji' iye pa'aj ekewe'en, pa' Jesús qa ik iye qa yamii pa' ewi't witset lii Naín. Qa lijts'eyek pa'aj he' l'ijatshenhei qa olootsija iye pekhewep iye. ¹² Ma' qa in hats k'esitsiyu'etsha pa'aj pa' leji' pa' witset, qa weikutijiju't pe' yeka'x qu' netijik'ui pa' ewi't wa'm pa'aj, ewi'hi'i' in la's pe'

* 7:5 Hch 10:22 * 7:7 Sal 107:20; Mt 8:16

efu qa wikiihale' iye. Olots iye pa'aj pe' nijayanik'i tetseti'yi' pa' witset.* ¹³ Pa' Yatsat'ax'inij in yi'wen pa'aj pe' efu qa qi in neq'eletij pa'aj, ma' qa yit'ijets pa'aj: —Mapkitek.—* ¹⁴ Ma' qa ikets pa'aj pe' lejiiki' pa' wa'm ham lit'oye' qa t'eku'mets, qa pe' yeka'x qa tekelenijju'kii pa'aj. Pa' Jesús qa yit'ijetsju' pa' wa'mtax: —Jutjana'x, akha' hit'ij ewets. ¡Eni- ipha'm!—* ¹⁵ Ma' qa pa' wa'mtax qa niipha'm pa'aj qa i'nju', qa iyet pa'aj. Qa pa' Jesús qa tisij pa'aj pe' lefti'.* ¹⁶ In yi'wen pa'aj aka' lunye'jkii ma' qa week in qi in nijiwei pa'aj. Qa yiwqinhetji'ha pa'aj pa' Dios. Qa yit'ijju' pekhewe'en: —Hats nam inwets ha'ne qi profeta.— Qa yit'ijju' iye pekhewe'en: — Pa' Dios hats nametsju' ha'ne letset qu' ni'fen.—* ¹⁷ Weekij pa' sehe' Judea qa pe' lekuweliikii iye witsetits in i'ye'ej wetju't pa' yaqsiijkii pa'aj pa' Jesús.

Pe' l'ijatshenhei pa' Juan Bautista qa namii pa'aj pa' Jesús.

(Mateo 11:2-19)

¹⁸ Pe' l'ijatshenhei pa' Juan Bautista qa nifelimik'i pa'aj week ekewe' wekwek. ¹⁹ Qa pa' Juan qa taya'yets pa'aj pe' wetsjuk pekhewe' l'ijatshenhei, qa yukinii pa'aj pa' Yatsat'ax'inij, qu' nanfaakani- jha pa'aj, qa' nit'ijets: —¿Me hik akha' pakha' hats jutsiqaxik'ui qu' nanam, me i'nhi'i qu' hon- otki'ilik'ui pakhape' iye?—* ²⁰ Pe' jukhew in hats

* **7:12** Jue 11:34; Lc 8:42; 9:38; He 11:17 * **7:13** Mt 20:34 * **7:14**

Mt 11:5; Mr 5:41; Lc 7:22; 8:54; Jn 11:43; Hch 9:40 * **7:15** 1R

17:23; 2R 4:36 * **7:16** Mt 5:16; 21:11; Lc 1:68; 2:20; 5:26; 7:39;

13:13; 23:47; Hch 4:21; 11:18; Dt 18:15; Jn 7:40 * **7:19** Jn 4:25;

6:14; 11:27; Ro 5:14; He 10:37

yamii pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —Ha' Juan Bautista ts'ukini'ł ei, qa yit'ij ei: “¿Me hik akha' pa' hats jutsiqaxik'ui qu' nanam? ¿Me i'nhi'i qu' honotki'ihik'ui pakhape' iye?” — ²¹ In i'nk'a namets pa'aj pekhewe'en qa hik pakhaa'ijha pa'aj pa' Jesús in niñju' pe' olots pekhewe' taja'meteiju' qa pe' pekhel yaats'e'uju'kii, qa pe' i'ntaxji' pe' espíritu ul'ets qa yi'wenkitkii iye pe' puk'aletstax.* ²² Pa' Jesús qa yeku'ł pa'aj, qa yit'ijets: —Yape mapiliñii ha' Juan Bautista qa' enfeli'hi'm aka' hi'weni'ł qa aka' lepi'ye'elik'i iye. Enfeli'hi'm *ene' puk'aletstax qa hats yi'wenkii,* (Is

35:5) ene' onqokitstax qa hats t'otsjo' qa ene' otshimetetstaxju' qa hats otshimetsitsju' iye, enewe' i'nij ka' witja'met lepra qa hats naxpa'lij iye, ene' nite' yepi'ye'taxkii qa hats yepi'ye'kii, hekhewe' hats naxtaxju' qa ihii iye, qa *enewe' if'iljetsits qa tefelhiti'yi'm eke' wi'tlizei t'ejuyets na' witi'la'x nite' yili'ij.* (Is 61:1)* ²³ Qa le'wisi'mkii pakha' qu' nite' na'nayu'ye' yi'ij ye'm pe'ye'. — ²⁴ In hats ikkii pa'aj pekhewe' l'ukinhei pa' Juan Bautista, qa pa' Jesús qa iyetik'ui pa'aj pe' jukhew qa efuts in t'ejuyets pa' Juan Bautista, qa yit'ij pa'aj: —

¿Łekpa' łami'ñijii pa'aj qu' i'weni'hi' ha' ham i'ni'i'? ¿Me fapuk pe'qu' nime'lejit pa'qu' t'uni'ik'i? ²⁵ Qa qu' nite'ye', ¿Łekpa' łami'ñijii qu' i'weni'ł? ¿Me ewi'ł pa'qu' jukhewe' qu' neqhinataji' pe'qu' inyetetse' witqhinatai? Ekheweli'ł lenikfe'li'łets nekhewe' yeqhinataji' ke' le'sits qa inyetets iye, qa qi iye in le'sitsju' in ham hamitsi'im qa i'nifi nekhewe'

* **7:21** Mt 4:23; 9:30; 12:22; Mr 1:34; 8:25; Lc 18:42; Jn 9:7 * **7:22**
Is 29:18; Lc 4:18

letsil ne' wittatal. ²⁶ Qa qu' nite'ye', ¿lekpa' łami'łii qu' i'weni'ł? ¿Me ewi'ł pa'qu' profetaye'? Ehe, yijaa'ija in ewi'ł profeta, qa lesle in qiji' nite' hik łunyejei kekhwep profeta'ik'i.* ²⁷ Ha'ne Juan Bautista hik ha'ne t'ejuyets kakha' we'nika'ajji' in yit'ij: *“Jeł qeku'nek, yakha' hiwathayinket ek'ui hatse' nakha' yukine'k qa' hikna' najilet'ek'ui pa'qu' ikheyi'je’.”*

(*Mal 3:1*)* ²⁸ Yakha' hit'ılıj ewten in week pekhewe' nekfik'i ta'lets ne'ej efu in ham pa'qu' nat'anipji' ha' Juan Bautista in qiji'ha. Qa pakha'le qu' nite' qiyetaxji' pe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios qa t'anipji' ek hakha'an.—²⁹ Week pe' jukhwep qa efuts qa pekhewe' iye yijaninkii pe' wekwek t'ejuyets pa' Roma in yepi'ye' pa'aj, ma' qa nikfe'lets pa' Dios in hats yaqsiikii in hats yatsathen pekhewe'en, qe nimpuuju' pa'aj pa' Juan.* ³⁰ Qa pekhewe'le fariseol qa pe' i'ng'ijatshenij ke' Moisés le'lıjei qa nite' nimpuuju' pa'aj pa' Juan Bautista, qe pekhewe'en nite' t'eku'miju'ł yuten pakha' yisu'untax pa' Dios qu' leqfenyejeji'ij pekhewe'en.* ³¹ Ma' qa yit'ij pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n łii pa'qu' hejeyumtshenijupi' enewe' hane'ej łahats'ij? ¿Łekpa' qu' hik łunyejeje'? ³² Hik łunyejei ne'ej omehets qe i'niju'kii na'aj joofji'ju' qe t'otoijo' qa taya'yi'ł wetju'łkii ne'ej ł'otoihifetsju', qa yit'ijikii: *“In hifuyutaxi'ł e'mik'i ne' foj qa nite'le ł'otoyi'ł. Hijitaxi'ł e'mik'i ke' if'ılıjetsitsik'i witłijtsinel qa nite'le łapi'łju’.”* ³³ Qe in nam ha' Juan Bautista qa nite' tuj pa'qu' pane', nite' iya'ji'

* **7:26** Mt 14:5; Lc 1:76; 20:6 * **7:27** Mt 11:10; Mr 1:2; Lc 1:17

* **7:29** Mt 21:32; Lc 3:12; Hch 18:25; 19:3 * **7:30** Mt 21:25,32; 22:35; 23:13; Lc 10:25; 11:45-46,52; 14:3; Mr 7:9

iyé pa'qu' winoye', qa ekheweli't qa lit'ilij: "Inji pa' ewi't inwo'met."* 34 Qa in nam ha'ne La's na' Jukhew qa tek qa iya' iye. Qa ekheweli't qa lit'ilij: "Jel qeku'ni'lek na' jukhew hayits qa ekuna'x qa iyana'x iye, qi iye in lejuwaika' ne' yijaninkii eke' wekwek qa ne' qi iye in ul'ets."* 35 Qa pakha'le qi hikfeliya'xkii pa' Dios qa jutsiqaxli'ij pa' lunyejei pekhewe' week hats lelitsij.—

Jesús qa i'ni' pe' letsi' pa' ewi't fariseo tii Simón.

36 Ewi't pa' fariseo t'eqe'mets pa'aj pa' Jesús qu' netekili'ju' pe' letsi'ii. Ma' qa yijayanii pa'aj pe' letsi'ii, qa i'nijupju'kii pa' lekula'x.* 37 Pakha' witset na'l pa'aj pe' ewi't efu qi in ul'ax. Pekhe'en in nikfe'lets pa'aj pa' Jesús in mexe i'nijupju' pa'aj pa' mesa in teki'ju' pe' letsi'ii pa' fariseo. Ma' qa namets pa'aj teneyij pa' ewjisii topo'oj pe' lejiiki' ta'lets na'aj alabastro.* 38 Pekhe'en ip pa'aj l'anu'ui i'nii pa' Jesús qa pe' let'ilii qa tsapetsju'kii pe' lef'iyei pa' Jesús, ma' qa nili'jijju' pa'aj pe' l'ewkujits qa tu'je'm iye pa'aj pe' lef'iyei qa i'nk'ale qa yatsi'yipji' pa'aj pa' ewjisii pe' lef'iyei pa' Jesús.* 39 Qa pa' fariseo pakha' t'eqe'mets pa'aj pa' Jesús in yi'wenij pa'aj aka'an, qa yit'ij in iyet pa' latawe'j: —Qek yijaayi'ija qek profetaye' ha'ne jukhew ma' qekha nenikfe'ltaxets pa'n lunye'j nekhe' efu t'ekumetskii, nekhe'en ul'ax.—* 40 Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj pa' fariseo: —Simón, na'l ka' tseqitijineyu'uj ewets.— Qa yeku't pa'aj pa'

* 7:33 Lc 1:15

* 7:34 Mt 9:10-11; Lc 15:2; 19:7

* 7:36 Lc

11:37; 14:1

* 7:37 Mt 26:6-13; Mr 14:3-9; Jn 12:1-8

* 7:38 Jn

11:2

* 7:39 Lc 7:16; Jn 4:19

fariseo: —Enfel ye'm, Maestro pakha'an. — ⁴¹ Qa pa' Jesús qa yit'ij: —Wetsjuk pe' jukhew t'eku'mi' pe' laq'astai pa' ewi'l jukhew inq'eku'mhini'kii pe' laq'astai. Ewi'l pa' t'eku'mi' pe' quinientos (500) denarios† qa pakhap iye qa cincuenta (50) pe' t'eku'mi'.* ⁴² Pekhewe'en qa nite'le weju'hij qu' nijanin, qa pa' inq'eku'mhini'kii pe' laq'astai qa yiwejinle qu'nte' nijanine' pe' l'ekumhifkinel pe' wetsjuk. Qa hane'ej qa' enfel ye'm, ¿lek pakha' enewe' wetsjuk pakha' les qi in yisu'un pa' inq'eku'mhini'kii pe' laq'astai?—* ⁴³ Qa yeku'l pa' Simón: —Humtitax pakha' les olots l'ekumhifkinel qu' hik pakha'ye' pakha' les in yisu'un.— Qa yit'ij pa'aj pa' Jesús: —Hats i'woyaxijik'iha. — ⁴⁴ Ma' qa pa' Jesús qa tetwek'ela'xets pa'aj pe' efu qa yit'ijets pa'aj pa' Simón: —¿Me hats h'wenij ene' efu? In k'uyifi ene' etsi' qa nite' lesisij pa'qu' iweli'ye' qu' himpulijinji' ene' yif'iyei. Qa ene'le efu qa nili'jijju' ene' yif'iyei ke' let'il qa yit'iji' in yislatij ne' l'ewkujits.* ⁴⁵ Nite' leslu'je'm iye, qa ene'le efu, in i'nk'a hente'nuiteje'm, qa nite' yili'ij tu'je'mkii ene' yif'iyei.* ⁴⁶ Nite' l'atsiyipji' aceitiye' ha'ne yijila', qa ene'le efu qa yatsi'yipji' ka' ewjisii ene' yif'iyei.* ⁴⁷ Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ij ewets, in hats tewumhiti'yik'ui pe' olots lewu'ets ma' qa qi in ineqsu'un. Qa pakha'le qu' nite' qiye' qu' tewumhiti'yik'ui pe' lewu'ets, qa

† **7:41** Ewi'l denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi'l neku qu' net'ithayii. * **7:41** Mt 18:28; Mr 6:37 * **7:42** Mt 18:25 * **7:44** Gn 18:4; 19:2; 43:24; Jue 19:21; 1Ti 5:10 * **7:45** 2S 15:5; 19:39; 20:9 * **7:46** 2S 12:20; Sal 23:5; Ec 9:8; Dn 10:3

nite' qi qu' nineqsu'un.— ⁴⁸ Ma' qa yit'ijets pa'aj pe' efu: —Pe' ewu'lets hats tewu'mhitii ek'ui.—*
⁴⁹ Ma' qa pekhewep pekhewe' lekufets qa tajawehenij wetju'lkii in yit'ijju': —ǂlekpa' yumtitax qu' lakha'ye' ha'ne jukhew in yit'ijets qu' niwu'm pe' witwu'lets?—* ⁵⁰ Qa pakha'le Jesús qa yit'ijets iye pa'aj pe' efu: —Pa' nite' eqekuye'j hikpa' ta'lets qa hats ila'x. Yape ma, hasu'uj itawje'met'e'.—*

8

Pekhewe' efuts t'ifti'ts'ets pa'aj pa' Jesús.

¹ Ma' qa in hats suujik'i pa'aj aka'an, pa' Jesús qa ikijik'i pe' olots witsetits qa pe' witsetits helits iye in nifel eke' le'sits le'lijei t'ejuyets pa' tenek'enheiji' pa' Dios. Lijts'eyek he' doce (12) l'ijatshenhei.* ² Qa uja'x iye pe' efuts lijts'eyek iye pa'aj, hik pekhewe' nilinju' iye pa'aj yukinik'uifik'ikii pe' i'ntaxji' inwo'metets qa pe' laatsheitax iye. Pekhewe'en hiyits María, lenqii iye Magdalena. Hik pekhe' ikik'uifik'ikii pa'aj pe' wetsjuk tatsai (7) inwo'metets.* ³ Qa pekhe' Juana lewhe'ye' pa' Cuza, leqjetinenek pa'aj pa' Herodes. Qa pe' Susana, qa olots iye pekhewep, qa lekhwelle in yatsat'etsli'ij pekhewe' natkiniji' in t'iftits'ijetskii pa'aj pa' Jesús qa pe' l'ijatshenhei.

Pa' iwenq'enhena'x.

(Mateo 13:1-9; Marcos 4:1-9)

* **7:48** Mt 9:2; Mr 2:5; Lc 5:20; Stg 5:15; 1Jn 2:12 * **7:49** Lc 5:21

* **7:50** Mt 9:22; Mr 5:34; 10:52; Lc 8:48; 17:19; 18:42; 1S 1:17 * **8:1**
 Mr 6:6; Mt 4:23; Lc 4:43 * **8:2** Mt 27:55,56,61; 28:1; Mr 15:40-41;
 Lc 16:9; 23:49,55; 24:10; Hch 1:14; Jn 19:25; 20:1,18

⁴ Qa olootsija pa'aj pe' jukhew qa efuts iye, ta'liikii pe' olots pekhelji'kii witsetits, namii pa'aj qu' ni'wen pa' Jesús. Ma' qa yit'iji' pa'aj pa' ewi'l yejeyumtshenijupi' in iyetik'ui: ⁵ —Pa' iweng'enhena'x ikijfik'i pe' loqoloi qu' nenju'. Ma' qa in hats we'nq'en qa uja'x pe' loi namji'ju'kii pa' wit'ikheyi'j qa tonotshiyipji'kii qa pe' junatai qa tuj. ⁶ Qa pekhewep loi qa namji'ju'kiyek pa' uteket leseesh'ik'i pa' sehe' ija, qa in ta'ltax pekhewe'en qa aje'el yisłax qa wa'mji' iye qe nite' eqhimiyifi. ⁷ Qa pekhewep iye qa namji'ju'kiyek pa' tiiket. Qa ta'li'l pe' tii qa tik'eyijju'. ⁸ Qa pekhewep qa namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa ta'l ma' qa qipha'm qa na'l pe' lei le'sits qa olots iye qa yamets cien (100) pe' lei in ewi'l lenu.— Ekewe'en in yit'ij pa'aj pa' Jesús qa yit'unhetik'i in yit'ij iye pa'aj: — jPekhewe' qu' nana'l lekfiye', nepiye'ek'iha aka'an!

—*

Inhats'ek in yit'ij eke' yejeyumtshenti'ijupi'.
(Mateo 13:10-17; Marcos 4:10-12)

⁹ He' l'ijatshenhei qa nifaakanij pa'aj pa' ikji'ha kakha' yejeyumtshenijupi'. ¹⁰ Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Ekhweli'l lenexke'ej qu' enikfe'li'letsha kekhwewe' nite' hayiits qu' nana'l pa'qu' nenikfe'lets t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa nekhewep qa hit'iji' in k'iyetik'ui kekhwewe' hejeyumtshenti'ijupi'kii, hats'inha qu' ni'wentax hikte tunye'j qu'nte' ni'wene', qa qu' nepiye'taxik'i qa nite'te nikfe'lik'i pa' iikji'ha. — (Is 6:9)*

* **8:8** Gn 26:12; Mt 11:15 * **8:10** Mt 19:11

Pa' ikji'ha in yejeyumtshenijupi' pa' iwenq'enhena'x.

(Mateo 13:18-23; Marcos 4:10-12)

¹¹ —Aka'an kakha' ikji'ha ka' wetjeyumtshenijupi'. Pe' loi hik lunyejei ekewe' le'lijei na' Dios.* ¹² Qa pa' wit'ikheyi'j qa hik lunyejei pekhewe' qu' nepi'ye'taxik'i eke' Dios le'lijei, qa i'nk'a'le qa namets na' inwo'met qa nitkamijik'i in we'nentaxji'ju' pe' latawjets. Hats'inha qa yeqeku'uk'i ma' qa'nte' ihiye'. ¹³ Qa pa' uteket in leseeshi'ik'i pa' sehe'taxija, qa hik lunyejeyek pekhewe' yepi'ye' ek'i eke' le'lijei na' Dios, ma' qa qi in yisu'unik'i qa t'eku'mi', qa hamle lefitetsiye'. E'ajli'ij in tek'entaxik'i, qa in namets pa'qu' witaqjaajinkejeje', ma' qa yili'ijju'.* ¹⁴ Qa pa' tiiket qa hik lunyejeyek pekhewe' yepi'ye'taxik'i eke' le'lijei na' Dios, qa in iktaxij pa' i'ikheyi'j, qa yulametente in yitawje'meten wekwek, laq'astaye' qu' olotse' qa pa'qu' lakha' ye'le qu' nisu'un qu' ni'sinheti'mkii. Ma' qa nite' yuji' pe' leitax.* ¹⁵ Qa pa' le'wisji' sehe', qa hik lunyejeyek pekhewe' yepi'ye' ek'i ke' le'lijei na' Dios, ma' qa weekijha pe' latawjets in yatsathen qa le'sits iye in t'eku'mi' qa went'unhetij watjanithenijha. Ma' qa nite' yili'ij in na'l pe'qu' leye'.—*

Yejeyumtshenijupi' ne'ej fetitji.

(Marcos 4:21-25)

¹⁶ —Ham pa'qu' leqfenye'ji'ij qu' nene'lji' pe'qu' fetitjiye' qa' nit'onijju' pe'ye', i'nhi' qu' nenifi

* **8:11** Mr 4:13-20; Lc 8:21; 11:28; Hch 18:11; Stg 1:21; 1P 1:23

* **8:13** Ez 33:31-32; Ga 1:6 * **8:14** Mt 6:25 * **8:15** He 10:36; Stg 5:7

łatawe'j pa'qu' witiwhi'la'xe'. We'nitonpha'm yijat'ij qe we'nenpha'm hats'inha qa yi'wenkii ne'ej te'nuiteje'm.* ¹⁷ Qe ham pa'qu' natat'inhetiikii qu'nte' ne'twenheti'ye' hatse', qa ham iye pa'qu' nite' netfelhiti'ye' qu'nte' ninikfe'le' hatse', qa' ninikfe'l hatse'.* ¹⁸ Qa hik ta'hijupi', jeli'hiju't pa'n lunye'j in łepi'ye'elik'i, qe pa'qu' hats nana'li'm qa' les netesti'yij iye. Qa pa'qu' hami'im, qa' netitkamhiti'yij iye pakha' yumtitax qu' nana'li'm. —*

Pe' łenene qa pe' łek'injats pa' Jesús.

(Mateo 12:46-50; Marcos 3:31-35)

¹⁹ Ke' łenene qa he' łek'injats pa' Jesús namtaxii pa'aj pa' i'ni', qa nite'le łeke' qu' nametsji' pe' wititsi'ifi qe olots pe' jukhew, efutsji'kii.* ²⁰ Qa tefelhitiitaxi'm pa'aj pa' Jesús: —Ke' enene qa he' ek'injats iye ha'nii qe amaneyi'fik'i. Yisu'untax qu' ne'wen.— ²¹ Qa yeku't pa'aj pa' Jesús: —Pekhewe' yepi'ye' ek'i qa yaqsi'jijkiiha iye ekewe' yit'ij eke' łe'łijej na' Dios, qa' hik pekhewe' nenel qa' k'injats iye.—*

Jesús qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli'.

(Mateo 8:23-27; Marcos 4:35-41)

²² Ewi't pa' neluji' pa'aj pa' Jesús qa pe' ł'ijatshenhei qa t'ilitji'ju'kii pe' ewi't witinhitji, qa yit'ijets: —Ju'ukiiteje'm na' łajaika' ene' kahi'.— Ma' qa ikkii pa'aj.* ²³ In ikteje'mkii pa'aj qa pa'

* **8:16** Mt 5:15-16; Lc 11:33 * **8:17** Mt 10:26; Lc 12:2; 1Ti 5:25

* **8:18** Mt 13:12 * **8:19** Mt 13:55; Mr 6:3; Jn 2:12; 7:3,5,10; Hch 1:14; 1Co 9:5; Ga 1:19 * **8:21** Lc 11:28; Stg 1:22 * **8:22** Jn 6:16-21; Lc 5:1

Jesús qa ima'. Qa nam pa'aj pa' qi t'unik'i. Qa pe' witinhitjii qa tsxiltsxilji'ju'kii pa' iweli'. Qa qi in iftsaxets pa'aj qu' nuhin. ²⁴ Ma' qa ikii pa'aj qa nijt'otshenii pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —¡Maestro! ¡Maestro! ¡Hats k'esik'i qu' jinanaxju'!— Pa' Jesús qa niipha'm pa'aj qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pe' qitsik'i leqe t'uyuyits iye, qa aje'eł qesik'ui pa'aj pa' t'unik'i qa ikesimen iye pa' iweli'.* ²⁵ Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei: —¿Khaye'ek pa'nte' eqekuye'jił? ¿Pa'n ikji?— Qa hekhewe'le'en qa qi in niijiwei pa'aj qa yitjułaxijpha'mkii iye. Qa yifaakateji' pa'aj, qa yit'ijju': —¿Pa'n lunye'j ha'ne jukhew in tek'enets iye in yaq'ayinij ka' t'unik'i qa ha'ne iweli' iye?—*

Pa' sehe' Gadara i'ni' pa' ewił i'nji' pe' inwo'metets.

(Mateo 8:28-34; Marcos 5:1-20)

²⁶ Ma' qa yametsteje'm pa' sehe' hii Gadara* łajaika' ai wankaajuleťsteje'm ha' sehe' Galilea. ²⁷ Qa in hats t'ilitpha'm pa'aj pa' Jesús, qa te'nilitfik'i pa'aj qa nekets pa' ewił jukhew i'nji' pe' inwo'metets hayiits ta'ltaxets pa'aj pa' witset'ija qa hatsle nite' i'nji'. Qa hats toxik'i pa'aj in nite' yeqhinataji' pe'qu' witqhinataye', qa nite' iye i'nifi pe'qu' wititsi'ye', qe pa' nimełkuket hikpa' i'nji'kii. ²⁸ Pakha'an in yi'wen pa'aj pa' Jesús, ma' qa yejtsi'le' pa'aj qa wonokok'enifi qa yit'unhetik'i in yit'ij pa'aj: —¿Inhats'ek in łanamyii, Jesús, Łaa'sija pa' Qiji'ha in Dios? K'iyinij ewets qu' hasu'uj

* **8:24** Sal 65:7; 104:7; Mt 14:32; Mr 6:51; Lc 4:39 * **8:25** Mt 21:10; Lc 1:66; 5:21; 7:49; 9:9 * **8:26** Pa' Gadara hii iye Gerasa.

atsawtsheten wat'ij. —* 29 Yit'ij pa'aj aka'an qe pa' Jesús yiyaji'ets pa'aj pa' espíritu ul'ax qu' nakik'uifik'i pa' jukhew in i'ntaxji', qe hats olotsij in uijiik'i. Qa pe' jukhew in yophe'ł ji'ijtaxij łokoyei qa łef'iyei iye pe' fołolik'il qa yejełji'ijtaxetsha iye, qa niwk'itsinłeji'ijju' qa pa' inwo'met qa yilithinji'jii pa' ham i'ni'i'. 30 Pa' Jesús qa nifaakan pa'aj: — łPa'n ii? — Qa pakha'an qa yeku'ł: —Yakha' yii Legi3n.—ł Qe olots pe' inwo'metets i'nji' pa'aj pa' jukhew.* 31 Pekhewe'en qa qi in iyinijets pa' Jesús qu' hasu'uj nit'ij pa'qu' łeji'ye', pekhewe'en qa' nakiiju' pa' koomojo' ham ł'aka'the'ye' (abismo).* 32 Qa na'l pa'aj pe' olots tafitets taqakiyi'ju' pe' utek ipji'. Qa pe' inwo'metets qa iyinijetskii pa'aj pa' Jesús qu' nuyik'i pekhewe'en pe' tafitets. Qa pa' Jesús qa łexke'ej pa'aj. 33 Ma' qa pe' inwo'metets qa ikik'uifik'ikii pa'aj pa' jukhew qa uijiteje'mkii pe' tafitets. Ma' qa pe' tafitets qa wekuma'xik'iju'kii pa' kiimiju' qa yamjeetsju' pa' iweli' qa hikpa' qa uyi'kii qa naxiju'. 34 Pe' yejeltax pe' tafitetsik'i, in yi'wen pa'aj aka' łunye'jkii qa wekuma'xii pa'aj pa' witset qu' nenfelkii. Qa' nenfeli'm iye pe' i'ni' pa' ł'ejinqa'wet. 35 Pe' jukhew qa efuts iye qa neekii pa'aj pa' łunye'jkii. In namii pa' i'ni' pa' Jesús qa yi'wen pa' jukhew i'ntaxji' pa'aj pe' inwo'metets. I'nijupju' pe' łef'iyeyiiju' pa' Jesús. Hats teqhinatai pa'aj qe hats teik'uneikii. Qa qi pa'aj in niijiwei pa'aj pekhewe'en.* 36 Qa pekhewe'

* **8:28** Lc 1:32; 4:33-34; Hch 8:7; 16:17; Jn 2:4; Gn 14:18; Sal 57:2; Dn 3:26 † **8:30** Ewi'ł legi3n, ikji' ewi'ł tatsai mil (6.000) yamets pe'qu' oq'ophelinetsiletse'. * **8:30** Mt 26:53 * **8:31** Sal 140:10; Ro 10:7; Ap 9:1-2,11; 11:7; 17:8; 20:1,3 * **8:35** Lc 8:41; 10:39

yi'wenijha pa'aj pa' lunye'jkii, qa nifelimik'i pa'aj pa' lunyee'jkiiha pakha' i'ntaxji' pe' inwo'metets in hats le'wisju'.* ³⁷ Week pekhewe' tetseti'yi' pa' sehe' Gadara, iyinijets pa'aj pa' Jesús qu' nakik'ui iye pa' sehe', qe qi in niijiwei pa'aj pekhewe'en. Ma' qa pa' Jesús qa t'ilitji'ju' iye pa'aj pe' witinhitjii qa ik iye pa'aj.* ³⁸ Pa' jukhew pakha' i'ntaxji' pa'aj pe' inwo'metets qa iyintaxijets qu' nijayan pa' Jesús. Qa pakha'le Jesús qa nite' lexke'ej, qa yit'ijets pa'aj: ³⁹ —Mapilii yijat'ij pe' etsi' qa' week enfel ka' leqfenye'j ej na' Dios.— Pa' jukhew qa ik pa'aj. Ma' qa week nifelimik'i pa' witset pa' leqfenye'jij pa'aj pa' Jesús.

Pe' Jairo lasi' qa pekhe' t'eku'mets pa' t'uihitjii pa' Jesús.

(Mateo 9:18-26; Marcos 5:21-43)

⁴⁰ Ma' qa in hats yamiiteje'm iye pa'aj pa' lajaika' pe' kaki', qa pe' olots jukhew, efutsji'kii qa qi in le'sitsi'mkii pa'aj in hats namets iye pa'aj, qe week hayiits notki'ikii pa'aj.* ⁴¹ Qa hik pa'aj qa namets pa' ewi'l jukhew hii Jairo. Pakha'an tenek'enhe'yij iye pe' witlijtsitjii. Ha'ne jukhew we'niyipinifi pa'aj lef'iyei pa' Jesús, qa qi in iyinijets pa'aj qu' namilii pe' letsi'.* ⁴² Qe pakha'an na'l pa'aj pe' ewi'hi'i' in lasi', doce (12) leqe'ninqapits, qa pekhe'en qa hats k'esik'iha pa'aj qu' nawa'm. Qa in hats iktax pa'aj pa' Jesús, qa olotsle pe' jukhew qa efuts watkatitij wetepji' in nijayanik'i.* ⁴³ Pekhewe'en i'nji'teje'm pe' ewi'l efu hats doce (12) leqe'ninqapits

* **8:36** Mt 4:24 * **8:37** 1R 17:18; Lc 5:8; Hch 16:39 * **8:40** Lc

9:11 * **8:41** Lc 13:14; Hch 13:15; 18:8,17 * **8:42** Lc 7:12; Mr

3:9

in nite' hamitsik'ui pe' l'athits. Qa hats olots pe' naq'axiji' laq'astayik'i pe' weihetets witegjunhetits lelets qa ham pa'qu' napaliti'm pekhewe'en pa' lawtshek.* ⁴⁴ Pe' efu qa wetjuk'etetsji' pa'aj pa' Jesús l'anu ta'lii qa t'eku'mets pa'aj pa' l'aka'the' eiju' pa' l'uहितji. Ma' qa hik pakhaa'ijha qa aje'eł qesitsik'ui pa'aj pe' l'athits.* ⁴⁵ Qa pa' Jesús qa inaqfaakanij pa'aj: —Łekpa' t'eku'm yiwets? — Qa week welkut'ijkii pa'aj pekhewe'en pa'qu' net'eku'mi'. Qa pa' Pedro qa yit'ij: —Maestro, ene' olots najayanpha'm qi in puk'upha'm wetwumij wetepji'.—* ⁴⁶ Qa pa' Jesús qa yit'ij: — Na'l pa' t'eku'm yiwets qe hoksi'wen in ikfik'i pa' yit'unha'x.—* ⁴⁷ Pe' efu, in nikfe'lets in nite' leke' qu' nanat'inij, qa tsalalkii pa'aj in nekets qa wonokok'eniiju' pa'aj lef'iyei pa' Jesús. Qa tetfe-liji'm pa'aj week yepi'ye' ej pe' week in nifel pa' ta'lijupi' in t'eku'mets pa' l'uहितji pa' Jesús, qa in aje'eł naxpa'lij iye pa' laatshektax. ⁴⁸ Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Yasi', pa' nite' eqekuye'j ta'lets in lanaxpa'lij pa' ejunye'jtax. Hasu'uj natawje'meten. Yape ma.—* ⁴⁹ In mexe iyettax pa'aj pa' Jesús qa namets pa' ewi'l ta'lii pe' letsi' pa' tenek'enhe'yij witlijsitji, qa yit'ijets pa'aj: —Ke' oqwomeki'ik'i hats wa'm. Yape iwejinle na' Maestro.—* ⁵⁰ Qa pa' Jesús qa yepi'ye' ej pa'aj, qa yit'ijets: —Hasu'uj e'nijiwei. E'meheyi'ij yijat'ij qu' hasu'uj inqeku' qa pe' oqwomeki' qa' le'wise'ju'.— ⁵¹ In yamets pa'aj

* **8:43** Mt 9:20-22; Mr 5:25-34; Lv 15:25 * **8:44** Nm 15:38-39; Dt 22:12; Mt 14:36; 23:5 * **8:45** Lc 5:5 * **8:46** Lc 5:17; 6:19; Hch 10:38 * **8:48** Lc 7:50 * **8:49** Mt 9:23-26; Mr 5:35-43; Lc 7:6; Jn 11:28

pe' wititsi', qa nite' lexke'ej pa'qu' nijayanteje'm in uyetsji'. Uja'xle in t'eqe'mets ha' Pedro qa ha' Juan qa ha' Jacobo (Santiago) qa pa' latata qa pe' lenene pe' ome'laski'ik'i.* ⁵² Week pekhewe' nekii ipju' qa yilanje'mkii iye pe' l'ejuijets in yayinju' pa'aj pe' ome'laski'ik'i. Qa pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Hasu'uj mapi'lju', qe ne' ome'laski' nite' wa'm, ima'le.—* ⁵³ Qa yilaki'ijju' pa'aj aka' yit'ij, qe nikfe'lets in hats waa'mija. ⁵⁴ Ma' qa pa' Jesús qa t'eku'mi' pa'aj pa' lokoi, qa yit'unhetik'i in yit'ij pa'aj: —iOme'laski', eniipha'm!—* ⁵⁵ Ma' qa tepilets iye pa' hila'x pe' ome'laski'. Qa aje'e'l niipha'm pa'aj. Qa pa' Jesús qa inaqyaji'ij qu' netesti'yij pa'qu' laqe'.* ⁵⁶ Pe' l'alhei qi in yitju'axijpha'mkii pa'aj. Qa pa' Jesús qa yiyaji'ijets qu' hasu'uj nenfeli'm pe'ye' aka' lunye'jkii.*

9

Jesús qa yukinijkii pe' t'ijatshenhei qu' nenfel ke' te'lijei.

(Mateo 10:5-15; Marcos 6:7-13)

¹ Pa' Jesús qa no'thet wetju't pe' doce (12) l'ijatshenhei qa tisij pa' let'unhaxitsijup qa qu' netk'enets iye pe' inwo'metets qu' nukinji'ijfik'i, qa qu' nanpalit iye pe' week witja'metets.* ² Ma' qa yukinijkii pa'aj qu' nenfel pa' tenek'enheiji' pa' Dios, qa' nentnju'kii iye pekhewe' qu'

* **8:51** Mr 3:17; 14:33; Lc 9:28 * **8:52** Mt 11:17; Lc 7:13; 23:27; Jn

11:4,11; Hch 20:10 * **8:54** Mr 1:31; Mt 11:5; Lc 7:14,22; Jn 11:43

* **8:55** Jue 15:19; 1S 30:12 * **8:56** Mt 8:4 * **9:1** Lc 6:12-16; Mt 10:1; Mr 3:13-15

nanqaats'etaxju'.* ³ Qa yit'ijets pa'aj: —Hasu'uj eka'xi'l pe'ye' in laki'lakii, hasu'uj iye awaikajiti'yi'l, hasu'uj iye ege ti'naji'yi'l, hasu'uj iye aqatsi'il pan, hasu'uj iye aq'astayi'il, hasu'uj iye eqhinatayi'il, uja'xle pe'qu' hats eqhinataji'il.* ⁴ Qu' ami'lets pa'qu' witset'e qa pe'qu' mewi'ilifi wititsi'ye' qa hasu'uj i'nk'aihiti'l iye ami'hijii qu' mataxilik'ui iye pa'qu' witset'e. ⁵ Qa pa'qu' witset'e in nite' neqjunu'ulij ewetskii, qa qu' ma'alik'uifik'i iye qa' enfuluti'lju' pa'qu' sehe'ye' qu' namtaxij ne' ef'iyeyi'l qa jutsiqetsi'im in ul'ets.* ⁶ Ma' qa ikkii pa'aj pekhewe'en, qa ikijik'i pe' witsetits lelits in nifeli'm eke' le'sits wi'tlijei qa nihinju'kii iye pe' wanqaats'etaxju'.—

*In wa'm pa'aj pa' Juan Bautista'ik'i.
(Mateo 14:1-12; Marcos 6:14-29)*

⁷ Pa' wittata Herodes qa i'ye'ej pa'aj week pe' yaqsi'jijkii pa' Jesús, ma' qa in nite' nikfe'lijkii pa'n qu' numti, qe uja'x pe' yit'ijets in hik pakhate' pa' Juan Bautista'ik'i qu' ila'xe' iye.* ⁸ Qa na'l pe' yit'ijetsek qu' hik pakha'ye' pa' Elias'ik'i. Qa pekhewep iye qa yumti ek qu' ewi'le' pekhewe' hayiits profeta'ik'i qu' ila'xe' iye.* ⁹ Ma' qa pa' Herodes qa yit'ij pa'aj: —Ka' Juan'ik'i yakha' k'inaqyaji'ij qu' ne'nisa'xii ka' leila'. ¿Qa pa'n lunye'j pakha'an, pakha' k'imp'i'ye'ejkii pa' leqfenye'j lewek?— Qa yisu'untax qu' ni'wen pa'aj.*

* **9:2** Lc 4:43; 9:11,60; 10:1,9 * **9:3** Lc 10:4-12; 22:35 * **9:5**
Neh 5:13; Hch 13:51; 18:6 * **9:7** Lc 3:1,19; 13:31; 23:7; Hch 13:1
* **9:8** Mt 11:14; 16:14; 17:3-4,10-12; Lc 1:17; 4:26 * **9:9** Lc 23:8

Jesús qa tisij pe' laqats pe' yamets cinco mil (5.000).

(Mateo 14:13-21; Marcos 6:30-44; Juan 6:1-14)

¹⁰ Pe' apóstoles in hats tepilkii iye pa'aj, qa nife-limik'i pa' Jesús week pekhewe' yaqsiiikii. Pa' Jesús qa iki'hiiteje'm pa' witset Betsaida qe qa' uja'xe'le eku'ni'lkii.* ¹¹ Qa in nikfe'lets pe' jukhew qa efuts qa yijayanpha'm iye pa'aj. Qa nite'le t'oqowe'yiju'l pa' Jesús. Ma' qa nifeli'm pa' lunye'j pa' tenek'enheiji' pa' Dios, qa nilinju' iye pa'aj pe' wanqaats'etaxju'.* ¹² Qa in hats metiyu'ju' pa'aj junu', qa pe' doce (12) l'ijatshenhei qa nekets pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —Yape mewet-feli'm week nekhewe' jukhew qa efuts, hats'inha qu' nakiikii ne' metits witsetits lelits qa nekhewe' iye wititsil i'ni' na' l'ejinqa'wet, qa' ni'wen pa'qu' lewhi'wet'e' qa pa'qu' laqe' iye, qe ha'ne ju'uni' ham wekweki'i'. —* ¹³ Qa pakha'le Jesús qa yit'ij pa'aj: —Lisi'l'ij pa'qu' netuj. — Pekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Nite' inek olots he' inqats, i'nli'i qu' leefijle (5) he' pan qa wetsjuk tu'u he' sehets, qa qu' isu'un qa' mexe hayaqhai eku'ni'hi pa'qu' netuj week enewe'en. —* ¹⁴ (Qe i'nli'i tit namets pa'aj lee'fij mil (5.000) pe' jukhew.) Qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei: —Iyaji'itets qu' na'nju'kii qa' pumume'pha'mkii cincuentaye'kii (50) qu' namets ewilei pe'qu' pumume'pha'mkii. — ¹⁵ Ma' qa hik aka' leqfenyejeyij pa'aj, qa week i'nju'kii. ¹⁶ Pa' Jesús qa t'eku'mi' pe' lee'fij (5) pan qa pe' wetsjuk sehets, qa yeje'pha'm pa'aj qa

* **9:10** Mt 11:21; Mr 8:22; Jn 1:44; 12:21 * **9:11** Lc 8:40 * **9:12**

Lc 24:29; Mt 15:23 * **9:13** Mt 16:9; Mr 8:19

yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios. Ma' qa napk'asitju' qa tisij pa'aj he' l'ijatshenhei qa hikhe' qa netisijju' pekhewe' week jukhew qa efuts iye.* ¹⁷ Week tekju' pa'aj qa ihiinhi'ijju'ha iye. He' l'ijatshenhei qa ewi'l yeni' pe' laqaxpalii qa yenji' pe' doce (12) canastul qa week topolij iye pe' laqaxpalii.

Pedro qa yit'ijets pa' Jesús in lakha' pa' Cristo.

(Mateo 16:13-19; Marcos 8:27-29)

¹⁸ Ewi'l pa' neŋuji' pa'aj in iyin pa' Jesús. Uja'xhi'ikii pa'aj he' l'ijatshenhei, qa nifaakanji'ju' pa'aj: —¿Pa'n yit'ij ene' jukhew qu' yakha'ye'?—
¹⁹ Hekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Na'l he' yit'ijets qu' akha'ye' ka' Juan Bautista'ik'i, hekhewep qa yit'ijetsek in akha'te' pa' Elias'ik'i qa hekhewep iye qa yit'ijetsek qu' ewi'le' pe' profeta'ik'i qu' ila'xe'.—* ²⁰ Pa' Jesús qa yit'ijets: —Qa ekheweli'l, ¿Qa lekpa' lit'ilijets qu' yakha'ye'?— Qa ha' Pedro qa yeku'l pa'aj: —Hik akha'ija pa' Cristo ta'liiha pa' Dios.—* ²¹ Pa' Jesús qa qi in yiyaji'ijetskiiha pa'aj qu' hasu'uj nenfeli'm pe'ye' in lakha'ija pa' Cristo.

Jesús qa nifel qu' natlanhetii hatse'.

(Mateo 16:20-28; Marcos 8:30-9:1)

²² Ma' qa yit'ijets pa'aj: —Ha'ne La's na' Jukhew les le'wis hatse' qu' nataatshenhetii, qa qu' qi iye qu' nuten nekhewe' tenek'enheiji' na' witset qa ne' tenek'enhe'yij ne' pa'il qa nekhewe' iye i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, qa' nawa'm iye, qa' ila'xe' iye qu' namets wetshetk'ewi'l pe'qu'

* **9:16** Mr 7:34; 8:7; 14:22; Jn 11:41; 17:1; Mt 26:26; Lc 24:30

* **9:19** Lc 9:7-8 * **9:20** Mt 1:17; Lc 23:35; Hch 3:18; Ap 12:10

nelutse'.—* ²³ Ma' qa i'nk'ale qa yit'ijets iye pa'aj pe' week: —Qu' nana'l pa'qu' nisu'un qu' nats-jayanija qa' nili'ij pa'qu' lakha' ye'tetax qu' nisu'un, net'eku'mi' yijat'ij pe'qu' leqe cruze* qa' nats-jayan.* ²⁴ Qe pakha' qu' nisu'un qu' nilin pa'qu' lila'xe', qa' hami'im hatse' pa'qu' lila'xe' nite' yili'ij. Qa pakha'le qu' naqamij pa'qu' lila'xe' qe ta'l yi-wets, qa' lila'xe'.* ²⁵ Qe, zlek pakha' qu' ne'weju'hij pa'qu' jukhewe' qu' nanaxtaxij ha'ne week sehe' ipji', qu' lakha'ye'hi'ij lete'm qu' netwul'enhetijju' pa' witi'la'x nite' yili'ij? * ²⁶ Qe pakha' qu' newepinyij qa wepinij iye ke' yi'lijei, pakha'an qa' newepinji-ijek hatse' ha'ne La's na' Jukhew qu' nanamtaxijju' na' qi lesa'x qa na' lesa'x iye na' Latata qa ne' lesaxits ne' le'sits angelits.* ²⁷ Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in na'l ene' uja'x ha'ne i'ni'in mente' naxju' qa' ni'wen hatse' pa'n lunye'jija na' lesa'x na' tenek'enheiji' na' Dios.—*

Jesús qa tujtseika' pa'aj pa' lunye'j.

(Mateo 17:1-8; Marcos 9:2-8)

²⁸ I'nh'i qu' hats wetshetk'ewi'l tatsai (8) nelutsik'i pa'aj ekewe' yit'ijets, qa pa' Jesús qa ikik'ipha'm pa'aj pe' utek qu' niyin, qa t'eku'miiji' pa'aj in t'eqe'mets ha' Pedro qa ha' Juan qa ha'

* **9:22** Lc 13:33; 17:25; 18:31; 20:1,17; 22:66; 24:7; Mt 17:12,22-23; 27:63; 1P 2:4; Jn 2:19 * **9:23** T'eku'mi' pe'qu' leqe cruze' ikji' qu' nijayanija pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' ul'axe'. * **9:23** 2Ti 2:12-13; Mt 10:38-39; Lc 14:27; 1Co 15:31 * **9:24** Lc 17:33; Jn 12:25 * **9:25** Lc 12:20 * **9:26** Mt 10:33; 24:30; Ro 1:16; 2Ti 1:8; He 11:16; 1Jn 2:28; Dn 7:10; Zac 14:5; Jn 1:51; Hch 1:11; 1Ts 1:10; Lc 12:9; Ap 14:10 * **9:27** Jn 8:52; He 2:9; Mt 10:23; 23:36; 24:34; Mr 13:30; Lc 21:31-32

Jacobo (Santiago) iye.* 29 Qa in mexe iyin pa'aj, qa pa' leju's qa hats tujtseika' pa' lunye'j pa'aj, qa pe' leqhinatai qa hats fo'ija pa'aj qa leppepep iye.* 30 Ma' qa na'lji' iye pa'aj pe' wetsjuk jukhew tafaakate'yi'lju' pa'aj pa' Jesús. Pekhewe'en hik pekhewe' pa' Moises'ik'i qa pa' Elias'ik'i. 31 Pekhewe'en tujji'ha iye pa'aj pa' lunyejei, qa iyeti'lijju' pa' lawamhijii hatse' pa' Jesús, in hats k'esik'iha qu' lunye'je'kii na' Jerusalenii. 32 Ha' Pedro qa hekhewep iye lijts'eyek pa'aj, qi in nite' lekhwelijju't pa'aj in nijatiyu'ju' qa imaa'ju'ha pa'aj, qa in nompha'mkii pa'aj qa yi'wen in koojo pa'aj pa' Jesús qa pekhewe' iye wetsjuk jukhew i'nijup pa'aj pakha'an.* 33 Qa lunye'jkii pakha'aj in hats nikheyu'uk'ui iye pekhewe'en pa' Jesús, pa' Pedro qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, hayits qa le'wisi' hane'e'in qu' jina'nji'ji', qek haqsihijkii wetshetk'ewi't wititsil letitse', ewi't pe'qu' akha'yi'ij qa pekhep qa' lakha'yi'ijek na' Moisés qa pekhep iye qa' lakha'yi'ijek na' Elías.— Ha' Pedro nite' nikfe'lik'i aka' yit'ij pa'aj.* 34 In mexe yit'ij pa'aj aka'an ha' Pedro, ma' qa nametsju' pe' ewi't wasi' qa ts'ilijipji' pa'aj. Pekhewe'en qa qi in niijiwei pa'aj in hats week ts'ilijipji' pe' wasi'.* 35 Ma' qa pe' wasi' qa nokes ji'teje'm pa'aj pa' wit'ax, qa yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne Yaa'sija, hik ha'ne he'yeku'miiji'. Ek'eni'tetsha.—* 36 In hats yili'ij pa'

* 9:28 Lc 3:21; 5:16; 6:12; 8:51; 9:18; Mr 14:33; Mt 14:23 * 9:29

Mr 16:12; Sal 104:2; Dn 7:9; Mt 28:3 * 9:32 Gn 2:21; 15:12; 1S 26:12; Dn 8:18; 10:9; Mt 26:43 * 9:33 Lc 5:5; 9:49; Mr 14:40

* 9:34 Lc 1:35; Hch 5:15 * 9:35 Ex 4:23; 24:15-16; 2P 1:16-18; Sal 2:7; 89:3; Os 11:1; Hch 3:22; 13:33; He 1:5; Is 42:1; Lc 23:35

wit'ax in nokes, qa yeeltax iye pa'aj ma' qa hats ewi'hekii pa'aj pa' Jesús pa' i'ni'. Hekhewe'en qa ham pa'qu' nenfeli'm pa'aj aka' yi'wen pekhewe' nelutsji' pa'aj.

*Jesús qa yit'in pa' ewi't omela's i'nji' pa' inwo'met.
(Mateo 17:14-21; Marcos 9:14-29)*

³⁷ Qa lunye'jkii iye pa'aj pakhap nelukii, in hats nekik'iju' in tepilik'uiju'kii pe' utek, qa olootsija iye pa'aj pe' jukhew qa efuts nejelu'uk'ui pa'aj pa' Jesús. ³⁸ Qa ewi't pa' jukhew i'nji'teje'm pa'aj pekhewe'en, qa yit'unhetik'i in tayai pa'aj, qa yit'ij: —Maestro, e'nq'elet qeku'nyij wat'ij, k'iyintaxij ewets qu' je't qeku'n wat'ij ha' ya's, qeku'n ewi'Heyi' in ya's.* ³⁹ Qa aka' lunye'j ji'ijkii qa i'nk'a t'iliti'j'ets pa' ewi't inwo'met, qa mexe yiyaiyayinhetji'ijkii, qa i'nk'ale qa yik'elelinhetji'ijkii ma' qa hufji'ijje'm na' leji'. Qi qa ul'axji'ij qa yawtshetenji'ij ma' qa mexe yiwejinji'ijtax. ⁴⁰ Hats k'iyintaxijets ne'ijatshenhei qu' nukinik'uifik'i, qa nite'le leke' qu' nukinik'uifik'i.—* ⁴¹ Pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Peijaat'ij, enewe' hane'ej namji'ju' ha'ne lahats'ij hayits qa qi in inqeku' qa ul'ets iye. ¿Pa'n iplu'uk'ui qu' mexe ha'ni'l etji'teje'mkii? ¿Pa'n lahats'ij qu' mexe ye'weju'hi'il eju't? Enka'x met hane'e'in pa' oqwomehe'. —* ⁴² In hats k'esiyu'ets pa'aj pa' omela's, qa pa' inwo'met qa nijele'ijetsju' pa'aj pa' sehe' qa yik'elelinhetkii iye. Qa pa' Jesús qa yaq'ayini'ij pa'aj pa' espíritu ul'ax. Ma' qa hik pakha'aj in le'wisju' pa' omela's ma' qa testi'yij iye

* **9:38** Lc 7:12 * **9:40** Lc 9:1; 10:17 * **9:41** Fil 2:15; Jn 14:9

pa'aj pa' latata.* ⁴³ Qa week qi in yitjułaxijpha'mkii pa' luk'eji' in qiji'ha in tenek'enhei pa' Dios.*

Jesús qa nifel qu' natlanhetii hatse'.

(Mateo 17:22-23; Marcos 9:30-32)

Qa in mexe qi in yitjułaxijpha'mkii pa'aj pe' week aka' yaqsiijkii pa'aj pa' Jesús, pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj he' l'ijatshenhei: ⁴⁴ —Ek'eni'lik'i qa hasu'uj qu' antapi'it'ik'i aka' qu' hit'it'ij ewets, qe ha'ne Ła's na' Jukhew testi'yij hatse' ene' jukhew ma' qa' net'eku'mi'.—* ⁴⁵ Qa pekhewe'en qa nite' nikfe'lik'i aka' yit'ij pa'aj, qe mexe nite' lexke'ej pa' Dios qu' nenikfe'lik'i. Qa pekhewe'en qa wet-jeyepunijets iye pa'aj pa' Jesús qu' niyinijets qu' nenfeeli'mha pa' ikji'ha.*

¿Pa'n tii pa'qu' les qiye'ji'?

(Mateo 18:1-5; Marcos 9:33-37)

⁴⁶ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa watfaakateji'ijju' pa'aj pa'n lii pakha' qu' les qiye'ji' hatse' pekhewe'en.* ⁴⁷ Pa' Jesús qa hatsle nikfe'lets pakha' yumtitax pekhewe'en qu' łunye'je'. Qa t'eku'mi' pa'aj pa' omela's qa yenłetijup pa'aj,* ⁴⁸ ma' qa yit'ij pa'aj: —Pakha' qu' nenegjunu'uji' aka' yii ha'ne omela's, yakha'le in negjunu'yij. Qa pakha' qu' nenegjunu'yij, nakha'le ts'ukinju' hikna' negjunu'uj. Qe pakha' qu' nite' neniwqinhete'ji' qa hik pakha' pa' les in qiji'.—*

* **9:42** Zac 3:2; Mt 8:26; Mr 1:25; Lc 4:35,39; 7:15; Jud 9 * **9:43**
 Mt 17:22-23; Mr 9:30-32; 2P 1:16 * **9:44** Lc 9:22 * **9:45** Mr
 6:52; Lc 2:50; 8:34; 18:34; 24:16,25; Jn 10:6; 12:16; 16:17-19 * **9:46**
 Lc 22:24 * **9:47** Mt 9:4 * **9:48** Mt 10:40,42; Lc 10:16; 22:26; Jn
 13:20

Pe' nite' inejuihifets hikpe' inifetsij.
(Marcos 9:38-40)

⁴⁹ Qa ha' Juan qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, hi'wenilij ha' ewi'l jukhew yit'iji' ka' ii in yuki'nfik'ikii pe' inwo'metets, qa haq'ayini'lij qe nite' i'ni'l yitji'teje'm.—* ⁵⁰ Qa pa' Jesús qa yeku'l pa'aj: —Hasu'uj aq'ayini'lij, qe pakha' qu' nite' i'nejuihifeyi'ij, pakha'an inife'ej.—*

Jesús yaq'ayinij pa' yijamtitaxets pa' Jacobo
(Santiago) qa pa' Juan.

⁵¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj pa' Jesús in hats k'esiyu'ets pa' lahats'ij qu' napiletspha'm iye na' wa's, ma' qa we'neni'ha pa'qu' let'unha'xi'ii qu' namii ha' Jerusalén.* ⁵² Pa' Jesús qa yiwathayinket aje'e'l pe' l'ukinhei, pekhewe'en qa ikkii pa'aj, qa uyetsji' pa' ewi'l letset la's pe' Samaria lelets qe qa' najilet pa'qu' lewhi'wet'e'.* ⁵³ Qa pekhewe'le Samaria lelets qa nite' lexkelij pa'aj, qe nikfe'lets in t'ejuyii ha' Jerusalén.* ⁵⁴ Hekhewe' l'ijatshenhei Jacobo (Santiago) qa ha' Juan, yi'wen pa'aj pakha' lunyejeyij pekhewe'en, ma' qa yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —Yatsat'axyij, ¿me lisu'un qu' nek'iyini'letspha'm pa'qu' fet'e' qu' nata'lji'pha'm na' wa'sji' qa' nanq'axijju' ha'ne witset la's?—* ⁵⁵ Qa pa' Jesús qa tetwek'ela'xets qa yaq'ayinij pa'aj, qa yit'ijets: —Ekhweli'l nite' lenikfe'li'lets pa'n lunyejei ne' eqe'spirituli'l, ⁵⁶ qe ha'ne la's

* **9:49** Mt 7:22; 12:27; Mr 16:17; Lc 10:17; Hch 19:13; Nm 11:28

* **9:50** Mt 12:30; Lc 11:23; Mr 16:19 * **9:51** 2R 12:17; Is 50:7;

Jer 42:15; Lc 13:22; 17:11; 18:31; 19:11,28 * **9:52** Lc 10:1; Mt 10:5

* **9:53** Jn 4:9,20 * **9:54** 2R 1:9-16; Ap 13:13

na' Jukhew nite' namijetsju' qu' niwu'lenhetju' pekhewe' hıaxits ene' jukhew, qe namijetsju' yijat'ij qu' nenlınju'.— Ma' qa ikkii iye pa'aj qa yamii iye pakhap iye witset ła's iye.

*Pa' t'enyetenye'j qu' jintajayan pa' Jesús.
(Mateo 8:19-22)*

⁵⁷ In mexe ikik'i pa'aj pa' wit'ikheyi'j, qa ewi'ł pa' jukhew yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —Yatsat'axyij, hisu'untax qu' k'ajayanik'i pa'qu' maji'ijji'.— ⁵⁸ Pa' Jesús qa yeku'ł pa'aj: —Ne' ejenelits na'ł ne' ıewjets qa ne' junatai qa na'ł ne' ıupits, qa ha'neıe ıa's na' Jukhew qa ham pa'qu' ıewhiwet'i'ija'.— ⁵⁹ Pa' Jesús qa yit'ijets iye pakhap jukhew: —Atsjayan.— Pakha'an qa yeku'ł pa'aj: —Yatsat'axyij, etswejinıe eku'n hojohontax hatse' qu' hetijik'ui ha' tata. — ⁶⁰ Pa' Jesús qa yeku'ł iye pa'aj: —Iwejını'ij pekhewe' hik ıunyejei qu' nanaxju' qu' netijik'ui pekhewe' wa'm. Qa akha'ıe qa' yape ma, qu' enfeli'm ene' week pekheli'kii na' tenek'enheiji' na' Dios.—* ⁶¹ Qa pakhap iye qa yit'ijetsek: —Yatsat'axyij, hisu'untax qu' k'ajayanija hatse', qa hisu'unıe qu' etswejinıe eku'n qu' mexe hewetfel eku'ni'm he' yalhei qa he' yejefets iye.—* ⁶² Qa pa' Jesús qa yeku'ł iye pa'aj: —Ham pakha' qu' hats nenipji' ıokoyei ne'ej witexp'ilasineti' yetsin ne'ej wakka qu' nejelik'i pakha' qu' nata'ıji', qu' ne'weju'lıj qu' na'n ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.—*

* **9:60** Lc 8:1; 9:2; 16:16 * **9:61** 1R 19:20 * **9:62** Fil 3:13

10

Jesús qa yiwathayinket pe' setenta (70) jukhew.

¹ Ma' qa i'nk'ale pa'aj pa' Yatsat'ax'inij qa t'eku'miiji'kii pekhewep iye setenta (70),* qa wetsjukkii in yiwathayinketiikii pe' witsetits qu' namets hatse'. ² Ma' qa yit'ijets: —Olotsija nekhewe' lei na' wit'enekju' hats yuji', qa nekhewe'le yithayikitax qa nite' olots. Qa hik ta'hijupi', qu' iyini'hjets na' Yatsat'axij na' wit'enekju' qu' nenukin pe'qu' nithayiki qu' nenit'ijji' ne' lei.* ³ Yape ma'alkii. Menikfelititetsha in k'ukini'kii hik ejunyejeyi't ne'ej kots'etets letits qu' na'n ji'teje'm pe'qu' wowole'.* ⁴ Hasu'uj eka'xi't pa'qu' aq'astajiwoyi'il ti'naj, hasu'uj iye eka'xi't pa'qu' ege'lhuyitaxi'il, hasu'uj iye wetsjuk'e otshilaxtiyi'il. Qa hasu'uj etke'leni'hjupju' pe'ye' qu' mewetfeli'm pa'qu' wit'ikheyije'ji'.* ⁵ Qu' ami'lets pe'qu' wititsi'ye' qu' mewi'ilifi, qa' nojo qu' mewetfeliki'm qa' it'ihjets: “Pa' wit'ikesimeya'xlekii qu' na'nipji' ene' wititsi'.”* ⁶ Ma' qa qu' nana'l pakha' qu' hats la'si'ij pa'aj pa' wit'ikesimeya'xlekii, ma' qa pa' wit'ikesimeya'xlekii ta'li't ewets qa amani'ijup pakha'an. Qa qu' hame'le qa pa' wit'ikesimeya'xlekii letistaxi'lij qa' netpill'i'il ewets iye.* ⁷ Hasu'uj e'wisitsi'ih'i' pekhe' qu' hats ni'ilifi

* **10:1** Na'l ne' witfaakanhei yenji' ek in setenta y dos (72), qe yumti qu' nakets iye pekhewe' wetsjuk. * **10:2** Mt 9:37-38; 20:1; Jn 4:35; Ap 14:15; 2Ts 3:1 * **10:3** Mt 7:15; 10:16; Jn 10:12; Hch 20:29 * **10:4** Lc 9:3; 12:33; 22:35-36; Mr 6:8; Mt 10:9-10 * **10:5** Mt 11:26; Lc 10:21; 12:51 * **10:6** Lc 7:50; 8:48; 24:36; Jn 20:19; Hch 15:33; 1Co 16:11; Stg 2:16

wititsi'ye', luji'ti'nhi'i qu' iya'alji' pakha' qu' nelisi'hij, qe na'aj t'ithayii weju'hij qu' natjai. Hasu'uj tujtseika'ye'ji'ij qu' mewijiifi pe'qu' wititsile'.*
 8 Week pa'qu' witset'e in lamilets qa t'eku'mi'l eju'l, qa' luji'l week pa'qu' nelisi'hij.* 9 Ihini'l pe'qu' nanqaats'etaxju' tetseti'yi' pakha'an, qa' it'ihijets iye: “Na' tenek'enheiji' na' Dios hats metitsi'l e'm.”* 10 Qa pakha'le qu' witset'e qu' uitaxi'l ji'teje'm qa nite' negjunu'ul'eju'l, qa' ma'ahijetsfik'i pe'qu' l'ikheijeye', qu' it'ihijets:
 11 “Ha'nep iye l'eqhip ha'ne sehe' ha'ne etset'il yamtaxij ene' yif'iyeyi'l, qu' henfuluti'lju' iye, qe qa' jutsiqetsi'il e'm in ul'ax aka' laqsiijkii. Qa lesle le'wis qu' menikfelitiletsha aka'an, pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats met.”* 12 Yakha' hit'ihij ewets qu' namtaxets hatse' pa' neluji' les qi qu' nattanithenhetii hatse' pekhewe'en, tees qu' lunye'ji'iju'l na' lantanithenkeye'j hatse' kekhewe' tetsetii ka' witsetik'i Sodoma.—*

*Pekhewe' uja'x witsetits yeqeku' pa' Jesús.
 (Mateo 11:20-24)*

13 —¡Hiyee' ha'nus witset Corazín! ¡Hiye' ha'nus iye witset Betsaida! Qe qek hakha'ye' Tiro qa ha' Sidón qu' nanaqsiiji'kii kekhewe' ham lunyejeyi'iju'l wanaqsi'jtaxi'l e'mijkii, ma' qekha hayiits nilitaxij in yaqsiijkii pe' ul'ets. Qa hik ta'hijupi' qekha ninq'ethintaxij in yijaa'ija qu'

* **10:7** Mt 10:10; 1Ti 5:18; 2P 2:13 * **10:8** 1Co 10:27 * **10:9**
 Mt 10:7,8; 12:28; 1Ts 5:14; Lc 11:20; 17:20; Mr 1:15; 1P 4:7 * **10:11**
 Mt 10:14; Mr 6:11; Lc 9:5; Hch 13:51; 18:6 * **10:12** Mt 7:22; 13:1;
 10:15; 11:22,24; Lc 10:14; 17:31; 2P 3:10; Ap 11:8

netf'iljetsin leqhinatai qekha ul'etse'tax qa leifa' qekha nilintaxij na'aj lo.* 14 Qa hik ta'hijupi', qu' ejeyumtshenhetiitaxi'l hatse' les qu' iftsaxe' qu' atanithenheti'yi'l hatse' qa nite' lunyejeyiju'l hatse' ne' tetseti'yi' na' Tiro qa na' Sidón.* 15 Qa akha' witset Capernaum, ¿me lumti qu' ekekiti'yetspha'm na' wa's? Akha' l'ewumhiti'yijju' hatse' na' fe't le'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades).* 16 Pakha' qu' netk'eni'l ewets, yakha'le in tek'enyitwets. Qa pakha' qu' not'oqowe'yi'l eju'l, qa yakha'le in t'oqoweiyiju'l. Qa pakha' qu' not'oqoweiyiju'l, qa nakha'le ts'ukinju' hik nakha' pa' t'oqowe'yiju'l.—*

Tepilkii pekhewe' setenta (70) jukhew.

17 Pekhewe' setenta (70) jukhew in hats tepilkii iye pa'aj qi in le'sitsi'mkii, qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, yamijii pe' inwo'metets in tek'eni'l yiju'l in hit'ilij aka' ii. —* 18 Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Ehe, hats hi'wen na' inwo'met (Satanás) in namijju' ha'ne sehe' hik lunye'j na'aj tejen.* 19 Jeł qeku'ni'lek, yakha' in k'e'isilij pa'qu' et'unhaxitsi'il qe qa otsi'lipji'kii ne' hik lunyejei q'oiq'oyits qa neyeyits iye, qa week iye na' let'unha'x na' wit'ejuihife, qa'

* **10:13** Ez 16:23; Mt 23:13-16; Lc 6:17,24; 19:37; Ap 9:12; Jn 12:21; Ex 3:20; Hch 2:22; Esd 3:7; Jer 25:22; 47:4; Jl 3:4; Est 4:1,3; Dn 9:3; Jon 3:6 * **10:14** Sal 1:5; Mt 12:41 * **10:15** Mt 4:13; Lc 4:23,31; 7:1; Hch 2:27,33; Is 14:12-15 * **10:16** Mt 10:40; 25:45; Jn 5:23; 12:48; 13:20; Lc 9:48; 1Ts 4:8 * **10:17** Mr 16:17-18; Jn 10:25; 12:31; 14:13; Ez 8:11; Ap 9:20 * **10:18** Mt 4:1,10; 28:3; Hch 13:10; Ap 12:9; Col 2:15

ham pa'qu' leke'ye' qu' nawtsheteni'ł.* 20 Qa hasu'ujle qu' ne'sinheti'li'mkii in tek'eni'ł eju'łkii in lukini'łfik'ikii pe' inwo'metets. Les le'wis yijat'ij qu' ne'sinheti'li'mkii ke' iyitsi'ł in hats we'nika'ajji' na' wa'sji'.—*

Jesús qa le'wisi'mkii.

(Mateo 11:25-27; 13:16-17)

21 Qa hik pakha'aj pa' Espiritu Santo qa qi in yi'sinheti'mkii pa'aj pa' Jesús, ma' qa yit'ij pa'aj: —Qi in le'wisij, Tata, Yatsat'axij na' wa's qa na' sehe' iye, qe lat'ini'm nite' l'ethinij ekewe' wekwek pekhewe' wekwek nikfe'lets qa pekhewe' iye wekwek yiya'yij, qa l'ethinij enewe' hik lunyejei omehets nite' weniwqinhetji'. Ehe, Tata, qe hik aka' lisu'un qu' lunye'je'.* 22 Week ene' wekwek hats tselisij na' Tata qu' heinek'enhe'yij. Qa ham nikfe'le'ets pa'n lunye'jija na' La's, ewi'He na' Latata in nikfe'lets. Qa ham iye pa'qu' nenikfe'lets na' Latata, qe ewi'He na' La's in nikfe'lets, qa nekhewe' iye yisu'un ha'ne La's qu' nikfelitets qa yikfelitets.

—* 23 Qa tetwek'ela'xets pa'aj he' l'ijatshenhei qa yejeł ji'teje'm. Qa uja'xhi'ijkii in yit'ijets pa'aj: —Le'sitsi'imkii pekhewe' qu' ni'wen aka' li'weni'ł.

24 Qe yakha' hit'ilij ewets in olots ke' profeta'ik'i qa ke' qitsji' wittatalik'i iye qi in neqwenkeyu'taxij aka' hane'ej li'weni'ł, qa nite'le yi'wen. Qa qi

* 10:19 Mr 1:22; 16:18; Lc 11:12; 21:24; Ap 9:3,19; 11:2; Gn 3:16; Mt 13:39; 23:33; 1Co 15:25; Sal 91:13; Hch 28:5

* 10:20 1Ti 4:1; 1Jn 4:1; Mt 7:22-23; Ex 32:32; Neh 9:38; Mal 3:16

* 10:21 Lc 2:14,27; 4:1; 19:21; 23:34,46; Hch 2:4; 13:7; 17:24; Mt 7:21; 21:16; Jn 8:42; 11:41; 12:27-28; 17:1-25; Gn 14:19; Is 44:25; Jer 8:9; 1Co 1:19-27;

3:19-20; Sal 8:2 * 10:22 Jn 1:18; 6:46; 7:29; 8:19; 10:15; 17:25-26

in yisu'untax iye qu' nepiye'ek'i ekewe' hane'ej
 lepi'ye'etik'i, qa nite'le yepi'ye'.—*

Pakha' teik'unei Samaria teite'.

²⁵ Ma' qa niipha'm pa'aj pa' ewi'l pa'
 i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qe qa' nijaajin
 pa' Jesús, qa nifaakan pa'aj: —Maestro, ¿pa'n
 yeqfenye'j yiwek qu' nana'l ye'm pa' witi'a'x nite'
 yili'ij? —* ²⁶ Qa yeku'l pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n
 lunye'j pa' we'nika'ajji' ke' Moisés le'lijei? ¿Pa'n yit'ij
 kekhe'we'en pa' lenikfe'lets?— ²⁷ Qa inku'l pa'aj
 pakha'an, qa yit'ij: —*Isu'unija pa' Yatsat'ax'inij*
eqe Dios weekij pa' atawe'j, weekij pa' ita'x, weekij
pa' et'unha'x qa weekij iye pa' aqjamtikineye'jkii.
Qa' isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew, efuts in
ejunye'jek in lewetsu'unte.— (Dt

6:5)* ²⁸ Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —
L'asiinik'iha in t'inku't. Aqsiijkii aka'an qa' ita'xe'.—
 (Lv 18:5)* ²⁹ Qa in lunye'jek pa' i'nq'ijatshenij
 ke' Moisés le'lijei in wo'letaxii qu' netitijitijets
 qu' natsathen, qa yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —
 ¿Qa pa'n hii pakha' qu' mete' ye'm qu' hisu'un
 ene' jukhew qa efuts?—* ³⁰ Pa' Jesús qa yeku'l
 pa'aj, qa yit'ij: —Ewi'l pa'aj pa' jukhew ta'hii na'
 Jerusalén nekik'iju' pa'aj na' wit'ikheyi'j yamii ha'
 Jericó. Qa weikutiju'l pe' ejtenhetsilets qa t'ilit'ets
 pa'aj qa nitka'mij pe' lewekwekits qa leqhinatai iye.
 Qa yilanje'mkii iye pa'aj. Ma' qa yiwu'mhi'iju'

* **10:24** Jn 8:56; He 11:13; 1P 1:10-12 * **10:25** Mt 8:19; 22:34-40;
 16:1; 19:3,29; Mr 12:28-34; Lc 3:12; 7:30; 18:18; Jn 1:38; 12:25; Ap
 21:7 * **10:27** Lc 4:8; Lv 19:18 * **10:28** Lv 18:5; Neh 9:29; Ez
 20:11; Ro 10:5; Ga 3:12 * **10:29** Lc 16:15; Ex 20:16-17; Lv 6:2;
 19:13-18; Pr 3:28-29; Mt 5:43; 19:19; Ro 13:9-10

qa ikik'uikii, yaqwamitaxijkii pa'aj. ³¹ Ma' qa ewi'l pa' pa'i nekik'iju' iye ha' wit'ikheyij'. Qa in yi'wen qa ikijup pa'aj qa yape'enha ikik'ui pa'aj. ³² Qa in namtaxets iye pa'aj pa' ewi'l pekhewe' ta'lets pa' Levi'ik'i (levitas). In yi'wentax iye pa'aj qa ikijup iye qa yape'enha ikik'ui iye pa'aj. ³³ Qa namets iye pa' ewi'l jukhew, Samaria leite'. In yi'wen pa'aj qa qi in neq'eletij.* ³⁴ Ma' qa ikets pa'aj, qa yatsi'yipji' pe' lenqek'uwjei pa' aceite qa pa' wino iye, qa yilophe'hijipi' pe' penyilots. Ma' qa yinhini'pji' pa'aj pa' le'wut qa yeka'xii pe' ewi'l witiwhiti' qa i'wi'li' qa yejelets pa'aj.* ³⁵ Qa nehekii pa'aj, qa pa' Samaritano qa t'eku'metsju' pe' wetsjuk denarios,† qa tisij pakha' yatsat'axij pe' witiwhiti', qa yit'ijets pa'aj: "Jelets ha'ne jukhew. Qu' nat'anipji' ene' k'etisij pe'qu' anq'axiji' qa' qu' hetpiltax iye ma' qa' k'ajanin."³⁶ Kha'ye', ¿pa'n hii enewe' wetshetk'ewi'l pakha' lumti qu' ni'nq'ethinij in meti'm qa yisu'un pa' jukhew t'ilit'ets pe' ejtenhetsilets? — ³⁷ Qa pa' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, qa yeku'l pa'aj: —Pakha' neq'eletij pakha'an. — Qa pa' Jesús qa yit'ijets: —¡Yape ma, qa' aqsi'jijkii aka' hunye'j!—*

Jesús qa i'ni' pa'aj pe' lets'i pe' Marta qa pe' María.

³⁸ Ma' qa ikkii iye pa'aj pa' Jesús qa he' l'ijatshenhei, ma' qa yamets pa'aj ha' witset la's, hik hakha' qa i'ni' pa'aj pe' ewi'l efu hii Marta qa yiwhini' pa'aj pe' lets'i.* ³⁹ Pe' Marta na'l pa'aj

* **10:33** Mt 10:5; Lc 7:13; 9:52; 15:20; Hch 1:8 * **10:34** Is 1:6; Stg 5:14 † **10:35** Ewi'l denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi'l nehu qu' net'ithayii. * **10:37** Mt 23:23; Lc 1:72; Stg 2:13 * **10:38** Jn 11:1,19-20; 12:2-3

pe' lejefeki' hii María, pekhe'en i'nijupju' pa'aj pe' lef'iyeyifi pa' Yatsat'ax'inij tek'enets pa'aj in iyet.* ⁴⁰ Qa pekhe'le Marta qa qi in mehe'ej in yithayiki'im pe' wekwek qa pa'qu' netuj iye, ma' qa nekets pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets: — Yatsat'axyij, ¿me nite' h'jamti'ij yiwets ne' yejefeki' in nite' tsi'fenij ene' hithayikitaxi'l e'm? Iyaji'ets qu' netsi'fenij. —* ⁴¹ Pa' Yatsat'ax'inij qa yeku'l pa'aj: —Marta, Marta, hayits qa natawje'meten qa e'mehe'ej iye wiikfik'i enewe' olotsiiji' wekwek qu' aqsiijkii.* ⁴² Qa na'le ka' ewii'hija les le'wistax qu' nana'l e'm. Ene' María na' yafts in t'eku'miiji' hik ha'ne les qi in le'wis, qa ham pa'qu' nenitka'mij. —*

11

Jesús qa i'nq'ijatshenij pa' wit'iyinheye'j.
(Mateo 6:9-15; 7:7-11)

¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj pa' Jesús in iyin qa pa'n qu' na'ni'iji' iye pa'aj in iyin, qa in yili'ij pa'aj, qa pa' ewi'l pekhewe' H'ijatshenhei, qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, ets'ijatsheni'hij qu' nek'iyini'l, in lunye'jek ka' Juan Bautista'ik'i in yijatshenij he' H'ijatshenhei.—* ² Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Qu' iyini'l qa it'ilij: “Intata, neniwqinhetji'ha aka' qiji' ii. Yape namets pa' lahats'ij qu' qi'ija qu' enek'enhei.* ³ Eskisi'hij ha'ne ne'luji' pa'qu' hetuji'l in lunye'jek week

* **10:39** Lc 8:35; Hch 22:3 * **10:40** Mr 4:38; 1P 5:7; Ro 8:26

* **10:41** Lc 12:22; 1Co 7:32; Fil 4:6 * **10:42** Sal 16:5; 27:4; Jn

6:27 * **11:1** Lc 3:21; 5:33 * **11:2** Jn 10:25; 17:6; 20:17; 1P 1:17; 3:15; Sal 9:10; Is 29:23; Lc 1:49; Mr 9:1

neluts.* 4 Iwu'mi'lyik'ui pe' ul'ets haqsi'ji'likii in yijunyejeyi'lek in hiwejinhi'il week nekhewe' ul'ax yaqsi'jtaxi'l ye'mijkii. Hasu'uj etswejinhi'ilij qu' netswumi'lju' pa' witaqjaajinkeye'j.”—*
 5 Qa yit'ij iye pa'aj pa' Jesús: —Jit'enqeku'ni ek pa'qu' ewi'le' ekheweli'l qu' nana'l pa'qu' lejuwaika'ye', qa' nakii in hats leqewuk'uji' naja'x, qa' nit'ijets: “Waika', atsatkinhenin geku'nets wetshetk'ewi'le' pane', 6 qe hanee'ij namyii ha' ewi'l waika' iye toxii pa' ta'lji'. Ham yaqi'ijup qu' hetisij.” 7 Pakha'an qa neku'letsfik'i qa' nit'ij: “Hasu'uj atsjati'meten. Hats yijanit'axji' na' leji' qa yiwhifetsju' iye ene' yilits. Qa nite' leke' qu' netsiipha'm qu' k'elisij pe'ye'.” 8 Hit'ij ewets, in yemjeetax in lejuwaika'tax qa nite' ni'yijupha'm qu' netisij pe'ye', qa hastaax qa' niipha'm qe ta'lets in nite' yili'ij in iyinijetsji'kii. Ma' qa week tisij pe'qu' hami'im.* 9 Qa hik ta'lijupi' qu' hit'ilij ewets: “Iyini'letskii qa' esti'yi'lij. Mowo'ohiikii qa' i'weni'l. Ilani'letskii na' leji' qa nenit'ilij e'mii qhof.”* 10 Qe week na'aj iyinkii qa testii. Qa na'aj wo'oikii qa yi'wen iye. Qa na'aj yilanetskii na'aj leji' qa' wenit'iji'mii qhof. 11 Jit'enqeku'ni ek iye pa'qu' ewi'le' ekheweli'l qu' hats nana'li'm pe'qu' lelitse', qa pa'qu' la'se' qu' niyintaxijets sehetse', ¿me qa' netisij pa'qu' q'oiq'oye' in iyintaxijets sehetse'? 12 In'ni'i qu' niyintaxijets pe'qu' lihi'ye',

* 11:3 Pr 30:8 * 11:4 Lc 4:13; 6:12; 7:48; 24:47; 22:40,46; Mt 18:23-35; 26:41; 1Co 10:1 * 11:8 Lc 18:1-6 * 11:9 Mt 7:7-11; 18:19; 21:22; Jn 14:13-14; 15:7; 16:24; Mr 11:24; Stg 1:5-6,17; 1Jn 3:22; 5:14-15; Dt 4:29; 1Cr 28:9; 15:2; Pr 8:17; Is 55:6; Jer 29:13; Lc 11:10; 12:36; 13:25; Hch 12:13,16; Ap 3:20

¿me qa' netisij pe'qu' neyeye'? ¹³ Qe ekheweli't in ul'etstaxi't qa le'niyayi'lij pa'qu' lisi'lij wekwek le'wis ene' elitsi't, qa na' Atata'al i'ni' na' wa's in le'wiisija, qa les in le'wis wiikfik'i qu' netisij na' Espíritu Santo pekhewe' qu' niyinjets.—*

Jesús qa titijiti'yijets pa' let'unha'x qu' nata'tijets pa' Beelzebú.

(Mateo 12:22-30; Marcos 3:20-27)

¹⁴ Qa pa' Jesús qa yukinik'uifik'i pa'aj pa' jukhew pa' i'ntaxji', ewi't inwo'met ham le'lijeye'. Qa lunye'jkii pakha'aj pa' inwo'met in hats ikfik'i, qa pa' jukhew qa hats iyet pa'aj. Qa pe' olots jukhew qa efuts qa qi in yitjułaxijpha'm pa'aj aka' lunye'jkii.*

¹⁵ Qa uja'x pe' yit'ijju': —Pakha'le Beelzebú, łatata pe' inwo'metets, tisij hane'en pa' let'unha'xijup qa leke' in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets.—*

¹⁶ Qa pekhewepłe qa naqjaajinkeyu'ujek, ma' qa yiyajitaxijets qu' nethinij pa'qu' ham lunye'ji'iju't qu' nata'letspha'm na' wa's.* ¹⁷ Pa' Jesús qa hats nikfe'lets pa' łaqjamtikineyejeitaxkii pekhewe'en, qa yit'ijji'ju': —Na'aj qi witset qu' nawatlanju'kii ma' qa łakha'le lete'm qu' netwuł'enhetju', qa hik lunye'j iye na'aj ewi't jukhew qa łelits qa lewhe'ye' iye in watlanju'kii, qa lekhewelłe lete'm iye in wetwuł'enhetju'.* ¹⁸ Qa hik lunye'j iye nakha' Satanás qu' neqet'ets wetju'łkii qa wapillė wetju'łkii, ¿qa pa'n lunye'j qu'nte' niliyi'ij pa'

* **11:13** Ro 8:9; 12:17; 1Ts 5:22; 2Ti 3:13; Mt 5:48; Sal 51:11; Jn 1:33; Hch 2:4,38 * **11:14** Mt 9:32-34; Jn 7:20; 8:48,52; 10:20; Mr 7:26,37; 9:15-25; Lc 7:22 * **11:15** 2R 1:2; Mt 10:25; Lc 12:58; Jn 12:31; 14:30; 16:11; Ef 2:2 * **11:16** Lc 10:25; Jn 2:11; 8:6 * **11:17** Lc 5:22; 12:52-53; Fil 2:6; Dn 5:28; 11:4

let'unha'x? Aka'an hit'ihij ewets qe hit'ihijets in hata'hijets pa' let'unha'x pa' Beelzebú qa leke' in hukinfik'ikii ne' inwo'metets.* ¹⁹ Ekheweli't in hit'ihijets qu' hukinfik'ikii pe' inwo'metets qu' nata'lets pa' let'unha'x pa' Beelzebú, ¿qa lek let'unha'xek pa' yit'iji' nekhewe' elitsi't in yiwu'mfik'i pe' inwo'metets? Qa hik ta'hijupi', nekhewe'en qu' hik nekhewe'ye' qu' nejelihjik'ui aka' hit'ihijju'.* ²⁰ Qa yakha' in hukinfik'ikii ne' inwo'metets qa hit'iji' pe' layaqsi'le na' Dios, qa aka'an qa hats jutsiqaxij na' tenek'enheiji' na' Dios hats namtaxi't ewetsju'.* ²¹ Pa'qu' jukhewe' in t'un, watjanithen week na'l latjanetits, qa yejeelija pe'qu' letsi'ye', qa pekhewe' i'nifi wekwek pekhe'en qa ham peeyi'ijkii qe tejelitii. ²² Qa na'le iye pakha' les t'un iye wiikfik'i t'anipji' pakha'an, ma' qa t'ilit'ets qa naxij, qa nitka'mij week pe' latjanetistax hik pekhewe' qi in wetjuntitaxets. Qa yeka'xik'ui pe' week lewekwekitstax qa week t'ihinijkii.* ²³ Pakha' qu' nite' yi'feyi'ij pakha'an yejuihife'ej. Qa pakha' nite' tsi'fenij in haqsi'jje'mkii qa yak'esa'xlekii.—*

*Pa'qu' inwo'met'e qu' netpili' iye pa'qu' jukhewe'.
(Mateo 12:43-45)*

²⁴—Pa'qu' ewi'le' espíritu ul'ax in ikik'uifik'i na'aj jukhew, ma' qa nekh'ikii pa' ham i'ni'i' yis'axkii, wo'taxiikii lawapihiwet'e. Qa in nite' yi'wen pa'qu' nawapi'yi', qa yijamtikii: “Maa, ma hapiliyek ke'

* **11:18** Mt 4:1,10; Hch 13:10; Lc 4:5 * **11:19** Ga 3:7; 1P 5:13

* **11:20** Ex 8:19; 31:18; Dt 9:10; Sal 8:3; Mt 19:24; 21:31,43; Lc 17:21 * **11:22** Jn 16:33; 1Jn 2:13; Ef 6:11,13; Hch 26:28; Is 49:24-26

* **11:23** Mr 9:40; Lc 9:50

yitsi' ke' hata'hifi.”* 25 Qa in tepilii qa yi'wen in hats wetp'ilastaxifi qa hats wanaqsi'jtaxifi iye. 26 Ma' qa ik iye qa yi'wen qa t'ege'mets pekhewep iye wetsjuk tatsai (7) espíritu les ul'ets wiikfi' nite' hik hunyejei pakha'an. Ma' qa week enewe'en qa uiji'teje'm iye qa i'nji' iye pakha' jukhew. Pakha'an ma' qa les qi'ija in ul'ax, nite' hik hunye'j in yojo.—*

Pakha' les qu' jini'sinheti'mkii yijat'ij.

27 In mexe iyetij pa'aj pa' Jesús ekewe' wekwek, qa ewi'l pe' efu i'nji'teje'm pekhewe' olots, qa taya'yij pa'aj in yit'ij: —Qi qu' le'wisi'imkii pe' efu lata'lets in lenekfik'i qa nefunenkaa iye.—* 28 Qa yeku'l pa'aj pa' Jesús: —Ehe, qa lesle qu' qi qu' le'sitsi'imkiiha pekhewe' qu' nepiye'ek'i eke' le'lijei na' Dios qa yaqsi'jijkaa iye.—*

Jesús qa wetjeyumtshenijupi' pa' profeta'ik'i Jonás.

(Mateo 12:38-42; Marcos 8:12)

29 Pekhewe' olots jukhew qa efuts, in hats les t'ijaifik'i qa olots wiikfik'i, ma' qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Ene' hane'ej na'l ha'ne lahats'ij qi in ul'ets, iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ewi'l ham hunye'ji'iju'l, qa teesle qu' net'ethinheti'yij, qa ewi'he hatse' qu' net'ethinheti'yij ka' hunye'jkii ka' Jonas'ik'i.* 30 Qe hik qu' hunye'ji'ija ka' hunye'jkii ka' Jonas'ik'i in yamii ma' qa jutsiqetsi'm kakha' qek

* **11:24** Mr 1:23-27; Lc 8:29; 9:42; Mt 11:29; Ap 4:8; 14:11; 18:2

* **11:26** Lv 26:18-28; Dt 7:1; Pr 6:31; 26:25; Lc 8:2; Jn 5:14; 2P 2:20-22 * **11:27** Lc 1:48; 5:1; 8:21; 12:3; 23:29; Hch 13:7 * **11:28**

Lv 22:31; Jn 13:17; Stg 1:22; Ap 1:3; 22:7 * **11:29** Lc 7:31; 11:16; 17:25; 21:32; Jon 1:1-4:9; Mt 16:4

hunyeye'taxkii kekhewe' Nínive leletsik'i, qa hik aka' qu' hunyeji'ijek ha'ne La's na' Jukhew enewe' hane'ej lahats'ij.* ³¹ Kekhe' qi witnene efu'uk'i ta'liiju' na' i'wk'uyi'liiju' niipha'm hatse' qu' newetjeyumtshentax ene' jukhew ha'ne hane'ej lahats'ij, ma' qa' nit'ilij ewets qu' qiye' qu' uł'etsi'it, qe kekhe'en toxii pa' ta'łji' qa namii qe qa' nepi'ye'ej ka' qi hkfeliya'xkii ka' Salomon'ik'i. Qa hane'ej, jeł qeku'ni'lek nakha' les t'anipji'ha ka' Salomon'ik'i hats ha'ne i'ntaxi'in.* ³² Kekhewe' Nínive leletsik'i niipha'mkii hatse' qu' newetjeyumtshentax ene' jukhew ha'ne hane'ej lahats'ij, ma' qa' nit'ilij ewets qu' qiye' qu' uł'etsi'it, qe kekhewe'en yili'ij pe' uł'ets in yaqsiijkii in yepi'ye' ek'i ke' le'lijei pa' Dios nifeli'm kakha' Jonas'ik'i. Qa hane'ej, jeł qeku'ni'lek nakha' les t'anipji'ha ka' Jonas'ik'i hats ha'ne i'ntaxi'in.—

*Ne' otoi hik hunyejei qu' lefetitjiye' na' ese'n.
(Mateo 5:15; 6:22-23)*

³³ —Ham pa'qu' nene'łji' fetitjiye' qa nat'inkii, qa nite' leke' iye qu' nit'onijju' pe'qu' ti'najki'ye' lasi'ye'. We'nitonpha'm yijat'ij qe we'nenpha'm hats'inha qa week yi'wenkii pe'qu' nuiteje'mkii.*

³⁴ Ne' otoi hik hunyejei qu' lefetitjiye' na' ese'n, qa hik ta'łjupi', ne' otoi qu' le'sitse' qa' nana'łjiim kiyek na' ese'n. Qa qu' uł'etse'le ne' otoi qa' nooye'jiimkiyek na' ese'n.* ³⁵ Jeł etij pa' na'łkii in'etji' qa hasu'uj qu' noo'ye'kii. ³⁶ Qe qu' weeke' na' ese'n qu' hik hunye'je' qu' nana'łkii qa ham pa'qu' luk'eye'

* **11:30** Mr 2:10; Lc 5:24 * **11:31** 1R 4:34; 10:1; 2Cr 9:1; Lc 10:14; He 11:7; Pr 1:1 * **11:33** Mr 4:21; Lc 8:16 * **11:34** Jer 24:8; Mt 7:17

qu' noo'ye'kii, ma' qa' qi'ija qu' nana'l e'mkii hik qu' lunye'je' ne'ej fetitjii qu' nanalit epji' pa'qu' l'ulaxe'.—

Jesús qa iyetij pa' lunyejei pekhewe' fariseo.

(Mateo 23:1-36; Marcos 12:38-40; Lucas 20:45-47)

³⁷ In yili'ij pa'aj pa' Jesús in iyet, qa pa' ewi'l fariseo qa t'eqe'mets qu' netekili'ju' pe' letsi'ii. Qa pa' Jesús qa yijayan pa'aj qa uiteje'm qa i'nijupju' pa' lekula'x.* ³⁸ Pa' fariseo qa qi in yitjulaxijpha'm pa'aj in yi'wen pa' Jesús in nite' yijayani' pakha' yit'ij pe' lawa'mhitsik'i qu' nojo qu' nawa'nqa' qa' i'nk'ate netek. ³⁹ Qa pakha'le Yatsat'ax'inij qa yit'ijets pa'aj: —Ek'en qeku'ni'lek ekheweli'l fariseol, ekheweli'l lenliji'lju' na' i'nfik'i na' wasu qa tok'o iye, qa nakha'le latawe'jji' qa topo'oj nakha' wit'ejtenheye'j qa na' ul'ax iye.* ⁴⁰ Ham lenikfe'li'ilets. Nakha' yaqsiijkii na' i'nfik'i, ¿me nite' yaqsiijkii iye na' i'nteje'm?*

⁴¹ Ihini'lij yijat'ij nekhewe' wekwek topo'oj nakha' i'nteje'm qa' lisi'l ne' ham yiwq'axine', ma' qa' hayitse' yijat'ij qu' ham lejili'ye' na' i'nteje'm qa na' i'nfik'i.* ⁴² ;Qa hiyee'le e'newusitsi'l fariseol! Qe in leqethentaxi'l'fik'i ne'ej menta qa ne'ej ruda qa week iye ni'khewepij lesejets, in yamets qu' diezse' qa ewi'l na'aj letisi'lij na' Dios. Qa l'anti'ilipji'kii nite' laqsiihijkii pa' yatsathen qa pa' witeqsu'unka'xij iye pa' Dios. Hik ekewe'tax qek aqsiihijkii yijat'ij, qa hasu'uj'tetax qek ili'ilij kekhwep

* **11:37** Lc 7:36 * **11:39** Mt 23:25; Lc 12:20; 16:14; He 10:34; Mr 7:22 * **11:40** Mt 23:17; Lc 12:20 * **11:41** Lc 12:33; Hch 24:17; Sal 24:4; Tit 1:15

iye hats laqsi'ji'hijkii.* 43 ¡Hiyee' e'newusitsi'l
 fariseol! Qe hisu'uni'l wiikfik'i qu' ni'lipji' ne'ej
 lots'oji'laxits ne'ej tenek'enhei ne' witlijsitjiyitsifi,
 qa hisu'uni'l iye qu' eniwetfelhe'yih'mkii ne'
 witaqhawetitsji'.* 44 ¡Hiyee' e'newusitsi'l! Qe
 hik ejunyejeyi'l ne'ej nimekui qe hats nite'
 yeqet'etsiikii na'aj i'ni' qa t'otsipji'kii ene' jukhew
 qa efuts qe nite' nikfe'lets. —* 45 Qa yeku'l
 pa'aj pa' ewi'l i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'ljei:
 —Maestro, in hit'ij aka'an yekheweli'l iye in
 latswakanini'lkii iye. —* 46 Pa' Jesús qa yit'ij: —
 ¡Hiyee' e'newusitsi'l iye ekheweli'l, i'nq'ijatshenij
 ke' Moisés le'ljei! Qe likonini'hij ene' jukhew
 pe' niihetits witqatai jutsitets qu' jinteka'xtax,
 qa ekheweli'l qa nite' hisu'uni'l qu' eka'xi'l nite'
 ewii'le' iye pe'qu' ayaqsiyi'il qu' ekumhini'hi'.*
 47 ¡Hiyee' e'newusitsi'l! Qe leniihini'lpha'm qa
 laqsi'ji'l ne' lenimekui ke' profetalik'i in hik
 ekewe' lalanhei iye ke' aqa'jteyi'lik'i.* 48 Qa
 aka'an in laqsiihijkii, ma' qa hats hi'sinhetijupi'
 aka' yaqsiihijkii ke' aqa'jteyi'lik'i, qe kekhewe'en
 nilanju' qa ekheweli'l qa leniihini'lpha'm laqsi'ji'l
 ne' lenimekui.* 49 Qa hik ta'hijupi' na' qi hikfeliya'xkii
 na' Dios in yit'ij iye: “He'nukini'l ei hatse' pe'qu'
 profetale' qa apóstoles iye, pekhewe'en qa
 natlanhetiiju' pe'qu' uja'xe' qa pekhewep iye

* **11:42** Lc 10:13,27; 18:12; Dt 14:22; Mi 6:8; Zac 7:9; Mt 12:18,20;
 Jn 5:42; 7:24; Hch 8:33; Dt 6:5; 2Ts 3:5 * **11:43** Mt 23:6; Mr 12:39;
 Lc 20:46; Stg 2:2 * **11:44** Mt 23:27 * **11:45** Lc 7:30 * **11:46**
 Mt 11:28-30; 23:4; Hch 15:10; 27:10; Ga 6:5 * **11:47** Mt 2:23; Hch
 7:52; Lc 20:15 * **11:48** Mt 23:31; Hch 22:20; Ro 1:32

qa' natawitjaxtii.»* 50 Qa hik ta'lijupi' ene' hane'ej ha'ne lahats'ij qu' netitijitijijets hatse' qu' lekhewele' qu' nanlanju' pe' week profetalik'i in uja'zek pe' talanhetii'ju'kii ta'lijii in i'nk'a wanaqsiiikii ha'ne sehe'.* 51 Qa' nata'lijii in talanhetii ka' Abel'ik'i qa' namijii in talanhetii ka' Zacarias'ik'i. Hikka' talanheti'yi' nakha' leqewuk'uji'ju' na' ts'eewe'epji' (altar) qa ne' t'ejutshenheti'yets na' Dios. Ehe, yakha' hit'ikij ewets, aka'an in t'enhetiypji' iye enewe' hane'ej lahats'ij.* 52 ¡Hiyee' e'newusitsi'ł, i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei! Qe ekheweli'ł laqsi'jtaxi'ł ne' lejinje' na' witikfeliya'xkii. Qa ekheweli'ł nite' le'nuihiyu'utii qa nite' liwejinili'm iye nekhewe' hats nuihiyu'taxii.—* 53 In ikik'uifk'i pa'aj pa' Jesús pe' wititsi', qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pekhewe' iye fariseol, qa yijayanfik'i pa'aj, ma' qa yapelek qa iyetle etsek pa'aj qe qi in nayu'um, qa pekhel l'anyejeyetskii in nifaakankii,* 54 qe tewqeileiletaxijik'ui qu' nophe'łji' pa'qu' nit'ij.*

12

Jeli'tju'ł ne' leqe levadura ne' fariseol.

1 Ma' qa i'nk'ale pa'aj, qa not'axets iye pa'aj pe' olootsija milits yamets pe' jukhew qa efuts iye, watkatitij wetepji' pa'aj. Pa' Jesús qa iyet,

* **11:49** Pr 1:20-33; 8:1-36; Mt 23:34; Lc 11:27; 13:1; 15:32; 21:9-10; Jn 13:16; Hch 1:2; 1Ts 2:15; 2Ti 3:12 * **11:50** Lc 11:29; He 9:26; Ap 18:24 * **11:51** Gn 4:9-10; He 12:24; 1Jn 3:12; 2Cr 24:20-22 * **11:52** 1Co 14:6,39 * **11:53** Mr 6:19; Ga 5:1 * **11:54** Hch 23:21; Is 29:21; Mt 22:15; Mr 3:2; 12:13; Lc 20:20; Jn 8:6

me yojo in iyetik'ui pe' f'ijatshenhei: —Jehi'hiju't ne' leqe levadura ne' fariseol, ikji' in hik lunyejei qu' wetsjuk lejusitse'.* ² Qe ham pa'qu' natat'inhetiikii qu'nte' ne'twenheti'ye', qa ham iye pa' qu'nte' netfelhiti'ye' qu'nte' ninikfe'le'.* ³ Qa hik ta'hijupi', week pe'qu' it'ihij na' nookii qa' netpiikaxti'yi' na' na'lki, qa pe'qu' it'ihij qu' ajawehentaxi'hij wetju't pe'qu' wititsiyi'ifi, qa' netniya'yijkii qu' netfelhitii pa'qu' l'anuyi'ipji' pe'qu' wititsi'ye'.—*

¿Pa'n hii pa'qu' les jine'nijiwe'yiju't?
(Mateo 10:26-31)

⁴ —Qa yakha' qa hit'ihij ewets, ekheweli't yijuwaikal, e'nijiweikitek'ihiju't ene' yilante ne' esenitsi't, qe qu' hats nalan qa hats ham iye pa'qu' leqfenyeje'ej.* ⁵ Qa yakha'le qa' k'efeli'li'm pa'n hii pa'qu' les e'nijiwe'yi'hiju't. E'nijiwe'yi'hiju't nakha' qu' hats nalan qa na'li'm iye na' let'unha'x qu' newu'miiju' nakha' fe't qi iftsax. Ehe, yakha' hit'ihij ewets, ¡Hane'en hik ha'ne e'nijiwe'yi'hiju'tha yijat'ij!.* ⁶ ¿Me nite' te'ninei ne'ej lee'fij (5) papaye'mtsil in laja'aju't ne'ej wetsjuk l'astakii nijketits telits? Qa nakha'le Dios qa nite' ewii'le' pe'qu' nantapi'ii enewe'en.* ⁷ Qa hik lunyejei iye, ne' ewkujitsi't hats week wetjeyumtshen. Qa hik ta'hijupi' qu' hasu'uj

* **12:1** Lc 8:5; 13:21; 17:3; Mt 16:5-6; 23:28; Mr 8:14-15; 12:15; Jer 9:4; Hch 20:28; Ga 5:9; 2:13; 1P 2:1 * **12:2** Mt 10:26-33; Mr 4:22; Lc 8:17; 6:44 * **12:3** Mt 6:6; 24:26; Lc 12:24; Hch 10:9 * **12:4** Hch 27:3; Is 8:13; 51:12; Jer 1:8; Jn 6:20 * **12:5** Sal 147:11; Pr 1:7; Hch 10:2; Ap 14:7; Mr 9:43; Stg 3:6 * **12:6** Sal 50:11

e'nijiwe'yi'l, ekheweli'l e'weju'li'lij l'ani'li'pji' pe'qu' olotsetax papaye'mtsile'.—

Pekhewe' welkut'ijkii qa pekhewe' nite' welkut'ijkii pa' Jesús.

(Mateo 10:19-20,32-33; 12:32)

⁸ —Yakha' hit'ij ewets, week pakha' qu' nite' newelkut'e' yijkii qa tetfeliji'm ene' jukhew in tsijayan, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' netetfeljijii'mek ne' łaqa angelits na' Dios.*

⁹ Qa pakha'le qu' newelkutyijkii nite' tetfeliji'm ene' jukhew, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' newelkutjijets kiyek ne' łaqa angelits na' Dios.*

¹⁰ Qa week pakha' qu' nit'ij pa'qu' ewi'l wi'tlijeye' t'ejuyiju'l ha'ne Ła's na' Jukhew, qa łeke'le qu' netwumhiti'yik'ui aka'an. Qa pakha'le qu' nit'ij pekhewe' qu' net'ejuyiju'l nakha' Espíritu Santo qa nite' łeke' qu' netwumhiti'yik'ui pekhewe'en.*

¹¹ Qu' ekekiti'yi'lii nekhewe' witlijsitjiyits qa qu' ekekiti'yi'letsji' iye nekhewe' wittatal qa nekhewep iye wit'alhei, qa hasu'uj natawje'meteni'l pa'qu' eqfenejeyi'il ewek qa pa'qu' it'ihijju'l iye.* ¹² Qe nakha' Espíritu Santo hik nakha'ija qu' nijatshenij pa'qu' it'ij qu' hats namets qu' iyet.—*

Jesús qa iyetij pakha' qu' namittaxfik'i wiikfik'i qu' nanaitaxij eke' wekwek.

* **12:8** Mt 7:23; Jn 1:51; 9:22; Lc 5:24; 11:30; 15:10; Hch 10:3; Ro 10:9; Ap 3:5 * **12:9** Lc 9:26 * **12:10** Mr 3:28-30; Lc 1:15,35; 2:25-26; 3:22 * **12:11** Mt 10:19-20; Mr 13:11; Lc 20:20; 21:14-15; Ef 3:10; Fil 4:6; Col 2:15; Hch 26:24 * **12:12** Pr 1:23; Jn 14:26

13 Ma' qa ewi't pa'aj pa' jukhew i'nji'teje'm pekhewe' olots pakha'aj, qa yit'ijets pa' Jesús: — Maestro, it'ijets ha' mats qu' neslisij pe'ye' qu' nat-sak'esijek pe' ta'lets ka' tata'alik'i.—* 14 Qa pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Jukhew, ¿pa'n hii pa' ts'entaxi' qu' yakha'ye' qu' k'ejeyumtsheni'hij pe' ewekwek-itsi't?— 15 Qa pa' Jesús qa yit'ijets pe' weekji': — Jeli'hiju't week eke' lunyejeile wetju't ejunyejeyi'hij in lisu'uni't eke' wekwek, qe ha'ne witi'la'x nite' yeqethenii qu' olotsi' i'm pe' wekwek.—* 16 Qa nifeli'm pa' ewi't yejeyumtshenijupi': —Ewi't pa' jukhew qi in yiwq'axin wekwek qa olots iye pe' laq'astai, qa pa' leq'ejinqa'wet in hats yamets in yuji' pe' l'enheiju' qa olots iye pe' lei.* 17 Qa pa' patun qa yijamtikii: “¿Paa's qu' yeqfenye'ji'ij ha'ne yenekju'? Hats ham yeqitset'i'ij ene' lei.” 18 Ma' qa yit'ij pa'aj: “Ye'ehe aka' qu' yeqfenye'ji'ij. Heni'ttaxijju' enewe' yeqjiikiyij qa' heni'ihinpha'm iye qa' les hiwqinhet ma' qa' week henifi yijat'ij ene' yenheiju' qa ene' na'l ye'm.” 19 Ma' qa' hiti'ij yitets: “Jukhew, hayits qa olots ene' laqsi'j. Weju'hij pe'qu' olots ininqapitse', mawapii, qa' ek, qa' iya' qa' e'le'wisi'imkii iye.”* 20 Qa nakha'le Dios qa yit'ijets: “Nite' l'eqene'luikii, hane'ejija ha'ne naja'xji' qu' awa'm qa ne' na'l e'm laqsi'jtax, ¿pa'n hii pa'qu' naya'x e'j?”* 21 Aka'an hik aka' lunye'j pakha' qu' naqsi'jtax pe'qu' olootse' qu' lakha' ye'le

* **12:13** Lc 11:45 * **12:15** 1Ti 6:20; 2Ti 1:14; 4:15; 2P 3:17; 1Jn 5:21; Ef 5:3; Gn 12:5; Job 20:20; 31:24; Sal 62:10 * **12:16** Lc 6:24; 5:36; 8:11; 16:19; 18:23; 19:2; 21:1 * **12:19** Mt 11:28; Mr 6:31; Ap 6:11; 14:13; Ec 2:24 * **12:20** Jer 17:11; Lc 11:40; Sal 39:6; 49:10; Mt 16:26

qu' net'ejuile'ets, qa hamle yiwq'axine' ekewe' t'ejujets na' Dios.—*

Dios yejel pe' telits.

(Mateo 6:25-34)

²² Ma' qa yit'ijji'ju' he' l'ijatshenhei: —Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ilij ewets aka'an. Hasu'uj natawje'meteni'l pa'qu' etuji'l qa pe'qu' eqhinatayi'il iye in mexe i'hiyi'l,* ²³ qe na' witi'la'x les t'anipji' na'aj inaq, qa ha'ne i'naj i'nese'n qa les t'anipji' ek ekewe' witqhinatai. ²⁴ Jel qeku'ni'lju' ek ne'ej o'powil, in nite' wenq'entax qa nite' nit'ijji' iye pe'qu' l'enheyeju', qa hamtax iye pe'qu' l'extsili'ij qu' naqsi'j pe'qu' leqeye', la'mek na' Dios qa tisijkii pa'qu' netuj. Qa ekheweli'l jhayits qa qi qu' e'weju'hi'ilij yijat'ij l'ani'hi'pji' ne' junatai.* ²⁵ ¿Pa'n lii ekheweli'l pa'qu' itawje'met'e' qa' naqsiijkii qu' les nijetin eku'nij iye pa' hila'x?* ²⁶ In nite' leke' qu' aqsiijkii aka' nite' qi lammi's, ¿qa inhats'ek in natawje'meteni'l kekhewep iye wekwek? ²⁷ Jeli'lju' ne' lop'omits (lirios) in t'ijaifik'i. Nite' t'ithayitax qa nite' taftilintax iye. Qa yakha'le qa hit'ilij ewets ka' Salomon'ik'i in wanaqsiijtaxija, qa nite' lunyejeyiju'l ene' lop'om in le'sitswikfi.* ²⁸ Qa na' Dios in leqjunyejeyij aka'an enewe' uje' qu' nonoxp'onhetji qa' lomomeji' hane'ej na'l jup'elket ta'hi' na' l'ejinqa'wet, ye'ehe, qa ekheweli'l qa' les qu' qiye' pa'qu' leqjunyejeyi'il ej, ijukhew hayits qa l'inqekuteetsi'l'kii!* ²⁹ Ekheweli'l, hasu'uj

* **12:21** 2P 3:7; Mt 6:19-20 * **12:22** Pr 31:25 * **12:24** 1R 17:4,6; Job 38:41; Sal 147:9; Pr 30:17; Ap 12:6 * **12:25** Fil 4:6 * **12:27** 1R 10:4-7 * **12:28** Mt 8:26; 14:31; 16:8

natawje'meteni'il qu' mowo'oliikii pa'qu' etuji'l qa pa'qu' iya'alji' iye. ³⁰ Qe week ene' nite' yijayan na' Dios witsetits ha'ne sehe' epji' enewe'en qi in wo'oi week ekewe' wekwek. Qa nakha'le Atata'al qa hats nikfe'lets in nite' lisu'untaxi'l qu' hamitsi'il ejup ekewe' wekwek.* ³¹ Qa hik ta'hijupi', ekheweli'l qa' aftsini'lek na' tenek'enheiji' na' Dios, ma' qa' esti'yi'lij week ekewe' wekwek.—*

Pe' le'sits wekwek na' wa'sji'pha'm.

(Mateo 6:19-21)

³² —E'nijiweikitek'il kots'etets nite' olots, qe na' Atata'al hats yiwjutsiqenija qu' nefisi'lij na' tenek'enhe'yi'.* ³³ Ihini'lij pekhewe' qu' nana'li'em qa pekhewe' qu' l'astaye' qa' lisi'lijkii pekhewe' ham yiwq'axine'. Aqsi'ji'lijkii aq'astajiwotsi'il ti'naj nekhewe' nite' lipipji' yijat'ij, hik nekhewe' wekwek le'sits na' wa'sji' nite' yili'ij yijat'ij in na'l. Hik nakha'a' yijat'ij ham pa'qu' ejtenhetsaxe' qu' namii, ham iye nosositetsi'i' qu' netuj.* ³⁴ Qe pakha' qu' eni'hi' pekhewe' qu' ewekwekitsi'il, qa' hikpa' jeek qu' na'ni' ne' atawjetsi'l.—*

Matjanitheni'lkii.

³⁵ —Matjanitheni'lkii, qa' itujinheti'iji' iye pe' efetitjiyitsi'l.* ³⁶ Hik ejunyejeji'il pa'qu' jukhewe' qu' natjanithenik'uikii pa'qu' laqa patune' in yamii

* **12:30** He 11:14; 13:14; Mt 5:16; 6:1; 11:27; Jn 8:42 * **12:31** Mt

5:6,20; 19:29; Lc 11:2; 1R 3:11-14; Mr 10:29-30 * **12:32** Lc 10:21; 12:4,7; 22:29; Is 40:11; Hch 20:28; 1P 5:2-3; Mt 11:26; Ef 1:5,9; Fil 2:13

* **12:33** Hch 2:44-45; 24:17; Lc 10:4; Mr 10:21; 2Co 4:7 * **12:34**

1P 1:4 * **12:35** Mt 24:42-51; 25:1-13; Mr 13:33-37; Jn 13:4-5

pa'qu' ewi't le'wis ne'u witiwhe'yejii, qa in nam qa yilanetskii pa' leji' qa aje'e't yit'ijimiiqhof.*

³⁷ Le'sitsi'mkii pe' jukhew in nam pa' laqa patun qa yi'wen in nite' ima'ju'. Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets pa' patun qa' naya'x eku'nijek pe' leqejkunenhei qa ninhinijupjukii pa' mesa qa' nenkunhenju' pekhewe'en.*

³⁸ Le'sitsi'mkii pekhewe'en in nite' yif'eli' iju't inye'jlu' qu' leqewuk'uyetaxji' naja'x, i'nhi'i qu' iplu'yi'iju't ne'u. ³⁹ Menikfeliti'lets

aka'an, pa'qu' ewi't natsat'axij pe'qu' wititsi'ye' qu' nenikfe'lets pa'n uja'x hora qu' na'naja'xij qu' nanamets pa'qu' ejtenhetsi'le', qa' qi qu' natjanithenik'uikii qa'nte' name'etsji' pe'qu' letsi'ye' qu' net'ejtenij pe'qu' lewekwekitse'.*

⁴⁰ Ekheweli't iye matjanitheni'lkii, qe ha'ne la's na' Jukhew namji' hatse' pe'qu' horaye' qu'nte' umtiyetaxi't qu' nanamji'.—*

Pakha' tek'en witqejkunenek qa pa' nite' tek'en.

(Mateo 24:45-51)

⁴¹ Ma' qa ha' Pedro qa nifaakan pa'aj: —

Yatsat'axyij, ¿me yu'ja'xli'il qu' it'ilij yiwets aka' lejeyumtshenijupi', me week iye qu' it'ijets?— ⁴² Pa'

Yatsat'ax'inij qa yit'ij pa'aj: —¿Pa'n hii pakha' witqejkunenek tek'en qa nikfe'lkiiha iye, hik pakha' pa' laqa patun qa' neni' qu' nejehipji' pe' week leqejkunenhei hats'inha qu' netisij'ijij

laqe' in hats yamji'jets lekujii?*

⁴³ Le'wis pakha' witqejkunenek in lunye'j aka'an, qe pa' laqa

* **12:36** 2P 3:12; Jn 2:1; Ap 3:20 * **12:37** Ro 13:11; Lc 17:8; 22:27

* **12:39** 1Ts 5:2 * **12:40** Lc 21:36; Mr 2:10; 1Ts 5:2; 2P 3:10; Ap

3:3; 16:15 * **12:42** Lc 16:1; 1Ti 6:8

patun in nam qa yi'wenij in yaqsi'jijkiha pakha' l'ithayijkit. ⁴⁴ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets pa' patun qa' neni' qu' week netnek'enhe'yij pe' lewekwekits. ⁴⁵ Qa qu' nitli'ij pa' witqejkunenek pa' latawe'j: “Ha' yaqa patun tees qu' nanam aje'eł.” Ma' qa' yapeye'lek qa' nilanje'mkii pekhewep l'ithayifets jukhew qa pe' efuts iye, qa tek, qa iya', qa yek'uwet iye.* ⁴⁶ Pa' laqa patun pa' witqejkunenek qa' nanam pakha' neluji' nite' notkitaxji'kii, qa pe' hora iye nite' nikfe'lets qu' nanamji', ma' qa' qi qu' nitanithen qa neni' pakha' leq'itset'ij pekhewe' ingeku'. ⁴⁷ Qa pakha'le qu' witqejkunenek'e in hats nikfe'ltaxets pakha' qu' nisu'untax pa' laqa patun, qa nite'le watji'let, nite' yaqsi'jijkii iye pakha' hats yisu'untax pa' laqa patun, ma' qa' qi iye qu' nitanithen.* ⁴⁸ Qa pakha'le qu' nite' nenikfe'le'ets pakha' qu' nisu'untax pa' laqa patun, qa yaqsi'ji'ijkii pe' yutentax, qa nite' qi'ija qu' nitanithen. Week pakha' qu' hats netesti'yij pe'qu' olotse', qa' olotse'ji'jek pe'qu' natyajaxti'yijets pakha'an, qa pakha' qu' les olotse' pe'qu' netesti'yij, qa' les olotse'ji'jek pe'qu' netniyinheyijets qu' naqsiiijkii.—*

Jesús, ta'lets in yeqet'ets wetju'lkii.

(Mateo 10:34-36)

⁴⁹ —Yakha' in tsam qe qa' hitujinhetje'm pa'qu' fet'e' ha'ne sehe' ipji'. iHayits qa qi in hisu'untaxija qu' hats netujje'm!* ⁵⁰ Qa mexele qu' nojo qu' hempuli'jji' pa' qi a'tax. iHayits qa

* **12:45** 1Jn 2:28 * **12:47** Dt 25:2; Stg 4:17 * **12:48** Lv 5:17;
Nm 15:29; Mt 13:12; Ro 1:20; 2:14; 1Ti 1:13 * **12:49** Mr 10:38

qi in tsitawje'meten qa' naamti'ijii qu' week nijat'etstax!* ⁵¹ ¿Me lumti'il in tsam qa' hetisij pa'qu' l'ikesimeyaxitse'lekii ha'ne week sehe' ipji'? Nite', yakha' hit'ilij ewets, in tsam qe qa' neqet'etsju'kii ene' jukhew.* ⁵² Qe hane'ejija qu' nata'hi', lee'fij (5) pe'qu' na'nifi pe'qu' ewi'l wititsi'ye' qa' neqet'etsju'kii lunyejei, pe' wetshetk'ewi'l qa' l'ejuihifetsi'ij pekhewe' wetsjuk, qa pekhewe' wetsjuk qa' l'ejuihifetsi'ij pekhewe' wetshetk'ewi'l. ⁵³ Qa' neqet'ets wetju'lkii iye, pa' latata qa' l'ejuihifeyi'ij pa' la's, pa' wita's qa' l'ejuihifeyi'ij pa' latata, pe' lenene qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' lasi', pe' lasi' qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' lenene, qa pe' leqewketi' qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' lefelits, qa pe' lefelits qa' l'ejuihifekiyi'ij pe' leqewketi'.—*

Yejeyumtshenijupi' ne'ej jutsiqetsij in yamets na'aj lahats'ij.

(Mateo 16:1-4; Marcos 8:11-13)

⁵⁴ Ma' qa yit'ijji'ju' iye pe' oloots jukhew qa efuts: —In li'weni'lii pe'qu' wasi'ye' in nekpha'm ta'hijju' na' tefeji', ma' qa aje'e'l lit'ilijju': “Nekju'kii hatse” qa hik aka' lunye'j.* ⁵⁵ Qa na'aj t'unik'i in ta'hji' na' i'wk'uyi'lii, qa lit'ilijju': “Elejei hatse” qa hik aka' lunye'jkii iye. ⁵⁶ ¡Wetsjuk lejusits! In lenikfe'li'hets in lejelilijupkii ekewe' lunyejeikii ha'ne sehe' epji' qa na' wa'sji'pha'm iye, ¿qa inhats'ek qu' nite' enikfe'li'hets qu' jeli'hijupkii ha'ne hane'ej lahats'ij?—*

* **12:50** Hch 22:16; Ro 6:3; Ef 4:5; 2Co 5:14; Jn 19:28; 19:30

* **12:51** Lc 2:14 * **12:53** Mi 7:6 * **12:54** 1R 18:43-44 * **12:56** Lc 6:42; 20:10; 21:8,30

*E'le'sitsi'it wetju't pakha' qu' ul'etse'taxi't wetju't.
(Mateo 5:25-26)*

⁵⁷ —¿Qa inhats'ek in nite' ekhewelli'it ete'm qu' ejeli'tji' qu' ku'mi'ti' pa' yatsathen? ⁵⁸ Qe in mexe lijayan pakha' qu' net'eju'i eju't qu' neka'xii pekhewe' qu' netnek'enhei, e'meheyi'ij qu' mowo'oi qu' aje'eł e'le'sitsi'it wetju't pakha' wit'ikheyi'jik'i, qa hasu'uj qu' nejufta'xh'ij qu' neka'xii pa'qu' jueze', ma' qa pa' juez qa netis e'j pa'qu' oq'ophelinetsi'le', qa pa' oq'ophelinetsi'l qa' nuihinifi'ek pe'qu' witq'ophelitjiye'.* ⁵⁹ Yakha' hit'ij ewets, in nite' l'atsji'l'fik'i aje'eł iplu'ui qu' week ijanin.—*

13

Ili'ilij pa' ul'ax in laqsitijikii qa ijayani't pa' Dios.

¹ Hik pakha'aj pa' nełuji' na'l pa'aj pe' uja'x jukhew pakha' i'ni' pa' Jesús, qa nifelimik'i pa' łunyejeikii pa'aj pe' jukhew'ik'i Galilea łeitetsik'i, pa' Pilato in nilanju' pa'aj qa pe' l'athits pekhewe'en qa yetsjikinij pe' l'athits pe' inqa'metetsik'i łeqististax pa'aj pekhewe'en.* ² Pa' Jesús qa yit'ijju't pa'aj: —¿Me łumti'it ekheweli't aka' łunyejeikii pe' jukhew'ik'i Galilea łeitetsik'i qu' nata'lets qu' lees ul'etse' wiikfik'i qa' nite' łunyejeje' pekhewep Galilea łeitets iye?*

³ Qa yakha'le qa hit'ij ewets in nite'. Hik qu' ejunyejeji'it iye qu' nite' menink'aihiti'it pa'qu' ejunyejeji'it qa' anaxi'tju' iye hatse'. ⁴ ¿Ye' me łumti'it iye kekhewe' dieciocho

* **12:58** 1P 5:8; 2Ti 4:8; Pr 25:8 * **12:59** Lc 21:2 * **13:1** Mt 21:18-19; 27:2; Mr 11:12-14; Jn 4:45 * **13:2** Jn 9:2

(18) jukhew'ik'i in jałaq'ipji' ke' qaaxapha'm wititsi'ik'i (torre) na' Siloé ei qu' natałets iye qu' les ul'etse' qa' nite' łunyejeye' nekhewe' week i'ni' na' Jerusalén?*

⁵ Qa yakha'le qa hit'ilij ewets iye in nite'. Hik qu' ejunyejeyi'il iye qu' nite' menink'aihiti'il pa'qu' ejunyejeyi'il qa' anaxi'łju' iye hatse'.—

Yejeyumtshenijupi' pe' higokuk nite' tei.

⁶ Ma' qa nifeli'm iye aka' yejeyumtshenijupi': — Ewi'ł pa' jukhew na'li'm pe' ewi'ł ł'enkiju' higokuk yeni'ju' pa' leq'ejinqa'wet. Qa yejełtaxii qu' hats netei qa hamle pe'qu' ewii'le' le'ye' qu' ni'wen.*

⁷ Qa yit'ijets pa' leq'ejinenek'ij pa' leq'ejinqa'wet: “Jeł, hats wetshetk'ewi'ł ke' ininqapits in henjełji'ijtaxii ene' higokuk qa ham ji'ij hi'wene' leye'. Enfekinju' hatse'. ĆInhats'ek in natkinłetax qa yothetłetaxi'kii ha'ne le'wisji' sehe'?”*

⁸ Pakha'an qa yit'ijiju'ł pa'aj: “Yaqa patun, taaqu' ewi'ł'ij qu' iwejinle eku'n ha'ne ininqa'pji'. Qa' hef'ul'utifikii qa' hiwu'mifi iye ne' wakka li'mhui,*

⁹ ma' qa i'nli'i qu' hats nana'ł hatse' leye'. Qa qu' ham leye' iye ma' qa' henfekinju' yijat'ij.”—

Ewi'ł pa' sabadoji' pa' Jesús qa yitin pe' ewi'ł efu.

¹⁰ Pa' Jesús i'nq'ijatshenifi pa'aj pe' ewi'ł pekhewe' le'lijtsitjiyits pe' judío pa' ewi'ł nełuji' witwapiihijii (sábado).*

¹¹ Qa hik pakha' i'ni' pa'aj pe' ewi'ł efu hats dieciocho (18) leqe'ninqapitsij pa' ewi'ł łaatshek ta'lets pa' ewi'ł inwo'met in i'nji',

* **13:4** Jn 9:7 * **13:6** Lc 5:35; 12:16; Mt 21:18-19; Mr 11:13

* **13:7** Mt 7:19; Lc 3:9; Jn 15:2; Ro 11:22; Is 5:2 * **13:8** Lc 16:3

* **13:10** Lc 4:31; 6:6

qa hikpa' nite' yatsathenket qa yit'ij tuufufuf, qa nite' leke' qu' natsathen pa' l'anu.* ¹² Pa' Jesús in yi'wen pa'aj qa taya'yii, qa yit'ijets pa'aj: —Efu, hats ik'ek'uifik'i pa' awtshektax. — ¹³ Pa' Jesús qa t'eku'mipji' pa'aj pekhe'en, qa hik pakha'aj pe' efu qa leke' in yatsathen pa' l'anu, ma' qa yiwqinheth pa' Dios.* ¹⁴ Qa pa' tenek'enhe'yij pe' judío le'lijtsitjii qa qi in nayu'kii, qe pa' Jesús inqilinji' pa'aj pa' nelu witwapiihijiitax. Qa pa' tenek'enhe'yij pe' judío le'lijtsitjii, qa yit'ijji'ju' pe' jukhew qa efuts: —Olots kekhe'ewe' ewi't tatsai (6) neluts qu' ji'nt'ithayijji', qa hik kekhe'ewe'tax ke' nelutsji' qu' eneki'hijii qa' menqilini'hji', qa' hasu'uje' pe' nelutsji' witwapiihijiyits (sábados).—* ¹⁵ Ma' qa pa' Yatsat'ax'inij qa yeku't pa'aj: —Ejtitsits hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse', ¿me nite' lenit'ilijii week ewifei ekheweli't pa'qu' wakkaye' oqokoyoyiwo'ol i'nli'i qu' matikataxe' in yamets na'aj neluji' witwapiihijii qu' eka'xi'hijju' pa'qu' iweli'ye' qu' niya?—* ¹⁶ Qa ene' efu, ene'en ta'lets ka' Abraham'ik'i qa na' Satanás qa yophe'taxji' aka' leqfe'met hats dieciocho (18) leqe'ninqapitsij, ¿me nite' le'wisij qu' netenit'ijii na' laatshek ha'ne neluji' in witwapiihijiitax?—* ¹⁷ In yit'ij pa'aj aka'an pa' Jesús, qa pe' l'ejuihifets qa qi in wepin wetju't pa'aj. Qa pekhe'we'le week jukhew qa efuts iye qa qi in le'sitsi'mkii pa'aj in yi'wen eke'

* **13:11** Mt 8:17; Lc 4:33; 6:18; 7:21; 8:2,29; 9:39 * **13:13** Mt 19:15; Mr 5:23; 6:2,5; 8:23; Lc 4:40; Hch 15:16; He 12:12; Jn 11:4

* **13:14** Mt 20:24; 21:15; 26:8; Mr 10:14,41; 14:4; Ex 20:9; Ez 46:1

* **13:15** Lc 2:7,12,16; 6:42; 14:5,19; 1Co 9:9; Mt 12:11 * **13:16** Gn 16:15; Jn 8:37; He 2:16; Mt 4:1,10; Hch 13:10; Mr 5:3; 15:1; 2Ti 2:9

qits wekwek yaqsiijkii pa'aj pa' Jesús.*

Ne'ej mostaza to'.

(Mateo 13:31-32; Marcos 4:30-32)

¹⁸ Ma' qa pa' Jesús qa yit'ij iye pa'aj: —¿Pa'n hii pa'qu' hik lunye'je' na' tenek'enheiji' na' Dios? ¿Qa pa'n lunye'j pa'qu' hejeyumtshenijupi'? ¹⁹ Hik lunye'j ne'ej ewi't mostaza to' in yeniju' na'aj jukhew pa'qu' lewenq'enhe'wet'e, qa leyijtem in ta't ma' qa najkak'ij, qa ne'junatai qa tupiiji' pe' lakjil.—
(Ez 17:23)

Ne'ej levadura.

(Mateo 13:33)

²⁰ Qa yit'ij iye pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n hii pa'qu' hejeyumtshenijupi' na' tenek'enheiji' na' Dios? ²¹ Hik lunye'j ne'ej levadura pe'qu' ewi't efuye' in yetsjilkinij pa'qu' fo'ji'ye' qa wetshetk'ewi't yamitets pa' leqjeyumtshela'xij in yenpha'm, ma' qa notki'ets iplu'ui in hats week yiju'fjufinhetik'i.—*

Pa' epk'iyit'ii leji'.

(Mateo 7:13-14,21-23)

²² Pa' Jesús in ik pa'aj qu' namii ha' Jerusalén, qa teih'ij iye pa'aj in yijatshenji'ij pe' witsetits qa pe' witsetits lelits iye. ²³ Qa ewi't pa' nifaakan pa'aj: —Yatsat'axyij, ¿me nite' olots pe'qu' iliye'?— Qa yeku't pa'aj pa' Jesús.* ²⁴ —Ment'unhetitets qu' uyi'hii na' epk'iyit leji', qe yakha' hit'ilij ewets in olots pe'qu' nenuihyu'taxii qa nite'le leke'. ²⁵ Qa' ink'aye'le na' yatsat'axij ne' wititsi' qa'

* **13:17** Lc 21:5; 1Co 16:9; Fil 1:28; 1Ti 5:14; Sal 132:18; Is 12:5; 45:16; 1P 3:16 * **13:21** Mt 16:6,11-12; Mr 8:15; Lc 12:1; 1Co 5:6-8; Ga 5:9 * **13:23** Mt 22:14; Lc 18:26; Hch 2:21; Ro 9:27; Ef 2:8; 1P 3:20; Ap 3:4

neniipha'm qa' nit'onji' na' leji', qa ekheweli't qu' a'maneyi'lfik'i qa' ilantaxi'letskaa, qa' i'ttaxi'lij: “Yatsat'axyij, i'tqeku'ni'lij ye'mii qhof.” Qa' neku'li't nakha'an, qa' nit'ij: “Nite' tsikfe'li't ej pa'n latali'li'.”* ²⁶ Ma' qa' yapeye'lek qu' ittaxi'lijju': “K'eyekufe'ini'lkiiyek qa' k'eyiyafe'elkii iye qa' akha' iye linq'ijatshenikii ne' yikheijeyi'fik'i.” ²⁷ Ma' qa' neku'li't nakha'an: “Hats inek hit'lij ewets in nite' tsikfe'li't ewets pa'n latali'li'. *Me'nitoni't ye'mii, week nekhewe'yaqsiiikii na' ut'ax.*” (*Sal 6:8*)* ²⁸ Qa' hik nakha'yi'i' qu' qi qu' mapih'ju' qa' nat'aiji' iye ek'unhetiyi't qu' i'weni'lii ka' Abraham qa' ka' Isaac qa' ka' Jacob qa' week iye ke' profetas'ik'i qu' na'ni' na' tenek'enhe'yi' na' Dios. Qa' ekheweli't qa' ewumhiti'yi'lfik'i.* ²⁹ Qa' nanam hatse' pekhewe' qu' nata'lii na' nelu'uju't, na' tefeji', na' ima'xii, qa' na' i'wk'uyi'lii, ma' qa' na'nijupju'kii na' mesa qu' netekiju' na' tenek'enhe'yi' na' Dios.* ³⁰ Ma' hayits, hane'ej na'l ne' teke'lenju' qa' nojo hatse', qa' na'l ne' hane'ej yojo qa' netke'lenju' hatse'.—*

Jesús qa neq'elettaxij pa' witset Jerusalén.

(Mateo 23:37-39)

³¹ Ma' qa' hik pakha'aj qa' namets pe' uja'x fariseol qa' yit'ijets pa'aj pa' Jesús: —Yape ma'ak'uifik'i iye hane'e'in qa' ma, qe ha' Herodes yisu'un qu' nalan.—* ³² Qa' yeku't pa'aj: —Ma'atii qa' it'lijets hakha' ejene'l: “Yakha' hukinfik'ikii ne'

* **13:25** Mt 7:22-23; 10:33; 25:12 * **13:27** 2Ti 2:19; He 3:12

* **13:28** Mt 8:11-12; 13:42,50; 22:13; 24:51; 25:30; Mr 1:15; Lc 4:43

* **13:29** Lc 12:37 * **13:30** Mt 19:30; 20:16; Mr 10:31 * **13:31**

Mt 14:1,5; Mr 6:19; Jn 7:19-25; Hch 5:33

inwo'metets, qa henlinju' iye ne' wanqaats'etaxju', hane'ej qa uje' iye, qa qu' namets wetshetk'ewi'l neluts qa' nasqhat'axij aka' yithayijkit.”* ³³ Qa yakha'le qa mexe hakij na' yikheyij, hane'ej, uje' qa nelukii iye, qe nite' le'wisijupi' pa'qu' ewi'l profetaye' qu' na'nik'uifik'i na' Jerusalén qu' nawa'm.* ³⁴ Jerusalén, Jerusalén, lanlanju'kii ke' profetas'ik'i, lenjele'ekii utel kekhewe' t'ukinhethiij'ijtax ei, ¡Pa'n uja'xij in hisu'untax qu' ewi'l heni' ne' elits, qu' hik lunye'je' ne'ej ta'a'a' qe ewi'l yeni' ne'ej lelits qa uyifi lefets, qa nite'le lisu'un!* ³⁵ Jel qeku'ni'lju' ek na' etset'il qu' hats ham na'ni'i hatse'. Qa hit'ilij ewets in hats nite' letsweni'l iye hatse', iplu'ui qu' hats namets pa' lahats'ij qu' ittaxi'lij: “¡Qi in le'wis ha'ne namij aka' tii pa' Yatsat'ax'inij!”— *(Sal 118:26)**

14

Jesús qa ewi'tij iye in inqitinji' pa' witswapihijii (sábado).

¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj pa' Jesús in uyifi pe' lets'i pa' ewi'l pekhewe' tenek'enhe'yij pe' fariseol, qe qa' neteki'lju' pa' neluji' witwapihijii pa'aj (sábado). Qa pekhewe'en qa aje'e'l nite' nitalket'ij pa'aj in yejel'jkii pa'qu' leqfenyeje' lewek pa' Jesús.*
² Hik pakha' i'ni' pa'aj, l'ejuyi'jii pa' Jesús, pa' ewi'l jukhew wanqaats'e' qhofqhofi'k'i pa' l'ajik'i. ³ Pa'

* **13:32** He 2:10; 5:9; 7:28 * **13:33** Hch 3:21; 17:3; Mt 2:23; 21:11; Mr 8:31 * **13:34** Lc 19:41-44; 20:15; He 11:37; 2Cr 24:20-22; Mt 21:35; Sal 17:8; 36:7; 147:2; Is 62:1,4; Dt 32:11; Jn 5:40 * **13:35** Is 64:11; Jer 12:7; 22:1-8; Mt 21:9; Lc 19:38; Jn 12:13 * **14:1** Lc 6:7; 7:36; 11:37; 20:20; Mr 3:2

Jesús qa nifaakan pa'aj pekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pe' fariseol iye: —¿Me lenexke'ej qu' netilinhethii pa'qu' nangaats'etax pa'qu' neluyeji' in witwapiihijii (sábado)? ¿Me i'nñi'i qu' nite' lene'xkeyi'ij?—* ⁴ Qa pekhewe'en qa hamle iyete' pa'aj. Qa t'eku'mets pa'aj pa' wanqaats'e', ma' qa yilin pa'aj qa yit'ijets qu' nak. ⁵ Pa' Jesús qa yit'ijets iye pa'aj pe' fariseol: —¿Pa'n lii ekheweli'l pa'qu' nanamik'iju' pe'qu' witijkiye' pa'qu' la'se', i'nñi'i qu' loqokoyoyiwoye' wakka pa'qu' neluyeji' in mexe witwapiihijii, qa' nite' nentsine'pha'm aje'eł?—* ⁶ Qa nite'le weju'liju'l pekhewe'en qu' nekułik'i aka'an.

Pakha' t'ejuyets pa' nite' witiwqiye'jji'.

⁷ Pa' Jesús in yi'wenij pa'aj pekhewe' wit'iyinhei in yejełji' qa i'niju'kii pe' letsetitits ne' qitsji' pa' mesa'ajup, ma' qa yit'ijets pa'aj aka' ewi'l yejeyumtshenijupi':* ⁸ —Qu' nana'l pa'qu' niyini'ejupi' pa'qu' le'wis neluye' witiwhe'yejiye', hasu'uj ni'iju' pa'qu' letset'e pa'qu' qiye'ji', qe q'ax iye pakha'an qu' net'eqe'mets iye pakhape' iye qu' les nat'an epji' qu' qiye'ji'.* ⁹ Qa pa' iyini'l ei qa' nenek ei qa' nit'ij ewets: “Łisij qu' na'ni'ju' nakha' la'niju' hane'en.” Ma' qa' ijayik'ui qi qu' mewepinkii qu' ni'iju' pa'qu' netweifik'i. ¹⁰ Les le'wis yijat'ij qu' e'niyinhei, qa' ni'iju' pa'qu' netweifik'i. Hats'inha qu' nanam pakha' qu' niyin'ei qa' nit'ij ewets: “Waika', eni'pha'm les ente'nijai teje'm yijat'ij.” Ma' qa' hayitse' yijat'ij

* **14:3** Lc 6:2,9; 7:30; 13:14; 14:30; Mt 12:2; Mr 3:4; Jn 5:10 * **14:5**

Ex 21:33; Dt 22:4; Mt 12:11; Lc 13:15 * **14:7** Lc 5:36; 13:6; 11:43

* **14:8** Lc 7:2; Fil 2:29; 1P 2:4

qu' newqinhetji' week pekhewe' i'nijupju'kii pa' mesa.* 11 Qe pakha' qu' lakha' ye'letax lete'm qu' neniwqinhetletaxji', qa' hik pakha'ye' qu' newepinkii qu' nite' netiwqinheti'ye'ji'. Qa pakha'le qu' nite' neniwqinhete'ji' qa' hik pakha'ye' yijat'ij qu' netiwqinhetii.—* 12 Pa' Jesús qa yit'ijets iye pa'aj pakha' iyinii: —Qu' aqsiijkii pa'qu' etuj in ne'lu'uj, i'ni'i qu' naja'xi'ij, qa' hasu'uj iyinii pe'qu' ejuwaikale', hasu'uj iye iyinii pe'qu' ejefetsi'ija qa hasu'uj iye iyinii pe'qu' e'metitsi'im yiwq'axin wekwek qe enewe'en q'ax qu' natqa'tjai ej qu' niyin eyek, ma' qa hats aja'hi'ij in ne'lis. 13 Qu' aqsiijkii le'wis ne'lu'ye' qa' les le'wis yijat'ij qu' iyinii pekhewe' qu' if'iljetsitse', pekhewe' qu' u'etse' lewek, pe'qu' onqokitse' qa pe'qu' puk'aletse' iye.* 14 Ma' qa' qiye' yijat'ij qu' e'le'wisi'imkii, qe pekhewe'en ham pa'qu' najaninij. Qa akha' qa' nana'l hatse' pa'qu' aja'ye' qu' iliye'tax iye kekhewe' yatsathen.—*

Yejeyumtshenijupi' pa' qi witkujii.

(Mateo 22:1-10)

15 In yepi'ye' ek'i aka'an pa' ewi'l pekhewe' i'nijup pa' mesa, pakha'an qa yit'ijets pa' Jesús: —Le'wisi'mkii week pa'qu' na'nij ji'teje'm pakha' qi witkujii hatse' pa' tenek'enhe'yi' pa' Dios.—* 16 Qa pakha'le Jesús qa yit'ijets pa'aj pakha'an: —Ewi'l pa' jukhew yaqsiijkii qu' qi qu' netekju',

* 14:10 Jn 5:44; 7:18; Ro 2:7; Pr 25:6-7; 29:23 * 14:11 Ez 21:26;

Mt 18:4; 23:12; Lc 1:51; 3:5; 18:14; Stg 4:10; 1P 5:5-6 * 14:13 Lc 5:29; 14:21; Lv 22:22; Ro 11:35; 12:19; 1Ts 3:9; 2Ts 1:6; He 10:30

* 14:14 Hch 24:15 * 14:15 Lc 13:29; 22:16,30; Ap 19:9

qa olots pe' iyinii. ¹⁷ Qa in yamets pe' hora qu' netekju', qa yukin pa' leqejkunenek qu' niyaji'ik'i pe' hats jutsiqets qu' lekufetse': "Yapete' eneki'l. Hats yijat'ets he' aqatsi'l." ¹⁸ Qa weekle lunyejei pekhewe'en in welku't iju'lkii. Pa' yojohontax pa'aj qa yit'ij: "Peyijaat'ij, hanee'ij hayaqha'yets pa' ewi'l sehe' qa' hejeł eku'nii qe nite' leke' qu'nte' hi'wene'. Qa k'iyinij ewets qu' hasu'uj utenij wat'ij." ¹⁹ Qa pakhap qa yit'ijek: "Peyijaat'ij, i'nk'aa'ija hayaqha'yets he' week inyaqsii (10) wakka koyoyoyiwots, Qa' mexe eku'n qu' hijaa-jin. Qa k'iyinij ewets qu' hasu'uj utenij wat'ij." ²⁰ Qa pakhap iye qa yit'ijek: "Peyijaat'ij, i'nk'aa'ija naxijik'i in heyewhe'yei qa nite' leke' qu' henek."* ²¹ Qa pa' witqejkunenek qa wapilii pa' laqa patun qa week nifeli'm ekewe'en. Ma' qa pa' patun qa qi in nayu'kii, qa yit'ijets pa' leqejkunenek: "If'elitik'i qu' ma'atsfik'i ne' wit'ikhejei ha'ne witsetji' qa' eqe'mets pe' if'iljetsits, pe' uł'ets lewek, pe' puk'alets qa pekhewe' iye onqokits."* ²² Ma' qa nam iye pa' witqejkunenek qa yit'ijets pa' laqa patun: "Yat-sat'axyij, hats week haqsi'jijkii ka' hats lit'ij yiwets qa menjiit qi ha'ne ham i'ni'i." ²³ Ma' qa pa' patun qa yit'ijets pa' leqejkunenek: "Yape, ma iye qa ma'ak'i ne' i'nfik'i ne' qits wit'ikhejei qa ne' wit'ikhejei lelıts iye qa' eqe'mets pa'qu' i'wen qa' enka'x met iye, hats'inha qa' notpo'oj ene' yitsi'. ²⁴ Qe yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in nite' ewii'le' hekhewe' jukhew k'iyintaxii qu' leke'ye' qu' nijaa-jin ha'ne qu' netnekui."—

* **14:20** Dt 24:5 * **14:21** Lc 14:13

Pakha' les jutsitax tunye'j qu' jintajayan pa' Cristo.

(Mateo 10:37-38)

²⁵ Olootsija pa'aj pe' nijayanik'i pa' Jesús, ma' qa tetwek'elaxiju'l pa'aj qa yit'ij: ²⁶ —Qu' nana'l pa'qu' ewi'le' qu' nisu'un qu' natsjayan, qa qu' nite' les qiyi'ija qu' netsu'un qa' namitfik'i qu' nisu'unija pa'qu' latataye' qa lenene iye, qa pe'qu' lewhe'ye'ye' qa letitse' iye, qa pe'qu' lamatsitse' qa lek'injats iye, qa lekutii qa lek'injai iye qa lakha' iye pa' hila'x qu' namitfik'i wiikfik'i qu' nisu'un, qa' nite' leke'ye' qu' yijatshenek'i'ij.* ²⁷ Qa pa'qu' nite' net'ekumi'i pe'qu' leqe cruze'* qa' natsjayantax, nite' leke'ye' qu' yijatshenek'i'ij.* ²⁸ Qe, ¿pa'n hii ekheweli'l pa'qu' qu' nisu'un qu' naqsiijkii pe'qu' ewi'l qaaxaye'pha'm wititsi' (torre), qu' nite' no-joye' qu' na'n eku'nijju' qu' nejeyumtshenji' pa'qu' uja'xe' pe'qu' nanaxi', hats'inha qu' nenikfe'lets me weju'hij pe' laq'astai qu' nijat'ax?*" ²⁹ Qu' naf'alihij qu' nitsupintaxju' pe'qu' letku'ye' qa nite' nijat'axe' qe nite' weju'hij pe'qu' l'astaye', ma' qa week pe'qu' niwenji'ij qa' nawitjijijikii le'lijei. ³⁰ Qa' nit'ijju': “Ha'ne jukhew in yitsupintaxju' ne' wititsi' qa nite'le yaqhat'axij.” ³¹ I'nhi'i pa'qu' ewi'l wittataye' qu' nanwatlanheyu'u'l pakhape' iye wittataye' ¿me nite' yojo iye qu' mexe na'n eku'nijju' qu' nijamti eku'nijupkii pe' diez mil (10.000) oq'ophe'inetsilets me les qu' t'unitse' qu'

* **14:26** Mt 11:28; Mr 10:14; Lc 6:47; 16:13; Jn 5:40; Dt 21:15; 22:13;

24:3 * **14:27** “T'eku'mi' pe'qu' leqe cruze” ikji' qu' nijayanija pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' ul'axe'.

* **14:27** Jn 19:17
* **14:28** Pr 24:27

nat'anipji' pe' veinte mil (20.000) oq'opheñinetsilets
 lelits pakha' t'ejujiju'l? ³² Qa qu' nite'le leke'ye' qu'
 net'ejujiju'l, qa pa' wittata in mexe toxiju'l ma' qa'
 nukiniju'l aje'eł pe'qu' leqejkunehye' qu' niyini-
 jets pa'qu' nisu'un qa' week netisij hats'inha qu'
 le'sitsi'il wetju'l. ³³ Hik aka' hunye'j, pa'qu' hunye'je'le
 ekheweli'l qu' nite' weeke' qu' niwu'm pe'qu'
 nana'li'm, qa nite' leke' qu' yijatshenek'i'ij.* ³⁴ Qe
 na'aj witlepinek le'wistax. Qa qu'nte' ek'eme'ye'ji',
 ¿pa'n qu' hunye'je' qu' leke'ye' qu' newetk'emetji'
 iye?* ³⁵ Ham weju'h'ij, nite' weju'h'ij iye ha'ne sehe'
 epji', qa nite' weju'h'ij iye na'aj yi'sinhetji' sehe'
 (abono), qa' netwu'mhitiilefik'i. Pakha' qu' nana'l
 lekfiye' qa' nepiye'ek'iha aka'an.—*

15

Pe' kots'etax hamiikii.
(Mateo 18:10-14)

¹ Week pekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets
 pa' witset Roma, qa pekhewe' iye titijiti'yijets
 in qi in ul'ets jukhew qa efuts iye, qa nekets
 pa'aj pa' Jesús qu' nepiye'.* ² Pe' fariseol qa pe'
 i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yejefitki'ijipji'
 pa'aj qa yit'ijju': —Ha'ne jukhew t'eku'miju'l ene'
 qi ul'ets jukhew qa efuts iye, qa lekufetskii iye.—*
³ Ma' qa pa' Jesús qa nifeli'm aka' ewi'l yejeyumt-
 shenijupi':* ⁴—¿Pa'n hii ekheweli'l pa'qu' nana'li'm
 cien (100) kots'etetse' qa ewi'l pe'qu' hami'ikii, me

* **14:33** Mt 19:21; Fil 3:7; He 11:26 * **14:34** Jue 9:45 * **14:35**
 Mt 11:15; 13:9; Mr 4:9 * **15:1** Mt 11:19; Lc 5:29 * **15:2** Lc 5:30;
 7:39; Hch 11:3; Ga 2:12 * **15:3** Mr 12:1

nite' yiwejinle eku'ni' pe' noventa y nueve (99) pa' l'ejinqa'wet, qa qi qu' nowo'oikii pe' hamiikii iplu'ui in yi'wen?*" 5 Ma' qa in yi'wen qa tik'eyifi qa yeni' lowonje' qa qi in le'wisi'mkii qe hats yi'wen pe' hamtaxiikii. 6 Qa in yamii pe' letsi' qa no'thet wetju'l week pe' lejuwaikal qa pe' metitsi'm iye qa yit'ijets: "Week je'le'sitsi'imkiiha qe hats hi'wen ha'ne hamtaxiikii kots'etax." 7 Yakha' hit'ilij ewets in hik lunye'j aka'an, pa'qu' ewi'le' in yili'ij in yaqsi-ijkii pa' ul'ax qa yi'nk'aihit pa'qu' lunye'je', ma' qa qi in le'sitsi'mkiiha na' wa'sji', qe ta'lets pakha'an, qa nite' hik leqjunyejeyij pe' noventa y nueve (99) yatsathen in hats nite' hamik'ui qu' ni'nk'aihit pa'qu' lunyejeje'.—*

Pe' l'astaki' hamiikii.

8 —I'nli'i pe'qu' efuye' qu' nana'li'm week in-yaqsii (10) l'astai nijketitse' (plata) inyetets, qa ewi'l pe'qu' nanamju'. ¿Me nite' aje'eł yitujinhetji' pe' fetitjii qa yit'iji' pe' lexp'ilasineti' in wo'oikii iplu'ui in yi'wen qa yili'ij? 9 Qa in yi'wen qa no'thet wetju'l pe' lejuwaikakii qa pe' metitsi'm iye, qa yit'ijji'ju': "Week je'le'sitsi'imkiiha qe hats hi'wen ene' hamtaxiikii yaq'astaki'." 10 Hit'ilij ewets, in hik lunyejei aka'an ne' laqa angelits na' Dios, in qi in i'nji'teje'm pa' witsa'xi'mkii nekhewe'en, qe ta'lets pa'qu' ewi'le' in wenink'aihit qa yili'ij pa' ul'ax in yaqsiijkii.—*

Pa' wita's qa pa' omehe'.

* 15:4 Sal 119:176; Jer 50:6; Zac 11:16; Mt 10:6; 15:24 * 15:7 Jer 51:48; Ap 18:20 * 15:10 Lc 2:10

11 Pa' Jesús qa yit'ij iye: —Ewi't pa' jukhew wet-sjuk pe' lélits. 12 Pa' omehe' qa yit'ijets pa'aj pa' latata: “Tata, es'isij hane'ej week pa' uja'x pekhewe' tsatsat'etsijek.” Ma' qa pa' latata qa yejeyumtshenij pekhewe'en pe'qu' natsat'etsijek. 13 Ma' qa uja'x pe' nelutsik'i pa'aj, pa' omehe' qa ewi't yeni' pe' week lewekwekits, ma' qa ik qa yamii pa' toxii witset. Qa hikpa' naq'axiji' nite' yoksi'wenik'i pe' laq'astayik'i wekwekle pe' taqhayijets.* 14 Ma' qa in hats week naq'axij pe' laq'astayik'i, qa nam pa'aj pa' qi yipku' pakha' witset. Ma' qa yapelek pa'aj pakha'an qa qi in iyipkun pa'aj. 15 Ma' qa wo'oikii 'ithayiwet'e. Qa yi'wen pa' ewi't jukhew tetseti'yi' pakha'an, ma' qa yukinii pa' leq'ejinqa'wet qa yithayinenij pe' lèinhei tafitets.* 16 Qa yaqaamij qu' netuj pe' tafitets laqats lei ne'ej najkak algarroba,* qe ham testiyi'ij laqe'. 17 Ma' qa yijamtikii pa'aj, qa yit'ij: “Olots he' t'ithayi'yi' ke' letsi' ha' tata qa na'l na'aj amanfik'i wityejket, qa hane'ej yakha' qa naq'aliyuyij yiyipku' ha'ne ha'ni.” 18 Qa' hapilii hane'ej ha' tata, qa hit'ijets: “Tata, yakha' yu'ax. Nite' heik'enets pa' Dios qa akhap iye qa nite' heik'en ewets iye.* 19 Nite' ye'weju'lij qu' it'ij yiwets, ya's. Umti yijat'ij qu' egej-kunenek'eyij.”* 20 Ma' qa niipha'm, qa ik pa'aj qu' napilii pa' latata. Qa k'esiyu'ui pa'aj pe' letsi', ma' pa' latata qa yi'weniju't qa qi in neq'eletij pa'aj. Qa wekuma'xiju't pa'aj, qa tik'eyi't wetju't, qa wetlu'ut

* 15:13 Lc 16:1; Ro 6:2; 8:12; Ga 2:14; Col 3:7 * 15:15 Lv 11:7; Dt 14:8 * 15:16 Pe' najkak algarroba, pe' lei hikte' lunyejeitax ne'ej anheyiweyits. * 15:18 Ex 10:16; Mt 21:25; Jn 3:27 * 15:19 Lc 7:6-7

iye pa'aj.* 21 Ma' qa iyet pa'aj pa' jutjana'x, qa yit'ij: "Tata, yakha' yul'ax. Nite' heik'enets pa' Dios qa akhap iye qa nite' heik'en ewets iye. Nite' ye'weju'hij qu' it'ij yiwets, ya's." 22 Qa pakha'le latata qa yit'ijets pa'aj pe' leqejkunenhei: "If'elitik'i qu' enka'xi'l ne' les le'sits witqhinatai qa' uihinik'ipha'm. Enka'xi'l iye layaqsi'ye' qa' iyaqsi-neni'hji' iye, qa' l'otshilaxtiye' iye qa' otshini'hji' iye.* 23 Enka'xi'l hakha' we'nujeninle wakka la's, qa' ilani'l, qa' hikha' jinteluj qu' jintaqsiijkii pa'qu' le'wis ne'uye'." 24 Qe ha'ne ya's humtitax qu' hats nawa'm qete'e' mexe ila'x iye. Hamtaxi-ikii qa hane'ej qa jite'wen iye." Ma' qa hik pakha'aj qa yenju' qu' naqsiijkii pa' le'wis ne'u.* 25 Qa pakha'le ajit wita's qa mexe i'ni' pa'aj pa' l'ithayi'wet pa' l'ejinqa'wetji'. Ma' qa in tepil pa'aj, qa k'esiyuu'etsha pe' lets'i' qa yepi'ye' pe' filii qa pe' t'otoi iye. 26 Ma' qa taya'yii pa' ewi'l pekhewe' leqejkunenhei qa nifaakanij pa'aj: "¿Pa'n lunye'jkii pe' t'otoi?" 27 Qa pa' witqejkunenek qa yeku'l pa'aj qa yit'ij: "Qe hats nam ha' ek'ini'j. Qa ha' atata qa inaqyaji'ij kakha' we'nujenin wakka lasik'i qa talanhetii, qe ha' ek'ini'j ham lunye'je'kii in nam." 28 Ma' qa nayu'kii pa'aj pakha'an, qa nite' nuihiyu'ufi pe' wititsi'. Ma' qa pa' latata qa uyetsfik'i pa'aj, qa qi in iyintaxijets qu' nu-iteje'm. 29 Ma' qa yeku'l pa'aj qa yit'ijets pa'aj pa' latata: "Akha' lenikfe'lets in olots ininqapits in he'yithayii e'mkii, qa ham pa'qu' nite' heik'eni'ik'i

* 15:20 Mt 9:36; Mr 1:41; Lc 7:13; 10:33; Gn 29:13; 33:4; 45:15;

2S 14:33 * 15:22 Zac 3:3-5; Gn 41:42; Est 3:10; 8:2; Ez 16:10

* 15:23 1S 28:24 * 15:24 Lc 15:32; Ro 11:15; 2Co 4:10; Col 2:13

qu' it'ij yiwets, la'mek qa nite' les qu' eslisi'ij pe'qu' ewi'le' kots'eteika'ye' qu' hilan qa' hekunhenij ne' waikal. ³⁰ Qa hane'ej in nam na' oqwome'ehe', hik nakha' naq'axhi'iji' ke' aq'astayik'i pe' witqesul, qa hane'ej qa hilanik'ui ka' t'ujei wakka lasik'i.”* ³¹ Ma' qa pa' latata qa yit'ijets pa'aj: “Ya's, akha' la'nyijupkii. Qa week ene' yiwek-wekits akha' el'ewi'He in lantsat'etsij.* ³² Qa lesle le'wisij qu' jitaqsiijkii pa'qu' le'wis ne'tuye' qa' le'sitse' ine'mkii, qe hane'en, ha'ne ek'ini'j humtitax qu' hats nawa'm qete'e' mexe ila'x. Hamtaxiikii qa hane'ej qa jite'wen iye.”—

16

*Yejeyumtshenijupi' pa' ewi't witeqjelinenek iy-
owk'elax.*

¹ Pa' Jesús nifeli'm pe' l'ijatshenhei aka' ewi't lunye'jkii: —Na'l pa'aj pa' ewi't jukhew qi in yiwq'axin wekwek. Qa na'l pa'aj pa' ewi't leqjelinenek'ijik'ui pe' yatsat'etsij. Pa' patun qa tefelhiti'yi'm pa'aj in hats naq'axhi'ijik'iju' pekhewe' yejelinentaxij l'astai.* ² Pa' patun qa iyinii pa'aj, qa yit'ijets: “¿Inhats'ek aka' heifelhiti'yi'm eq'inye'j? Ika'ajji' pa'qu' witfaakanek'e week pekhewe' hane'ej ithayijkitits, qe hats nite' leke' qu' k'eyeqjelinenek'i'ij.”* ³ Pa' witeqjelinenek qa qi in yijamtikii pa'aj, qa yit'ij: “¿Pa'n lii pa'qu' leke'ye' qu' haqsiijkii hane'ej in hats tsilinenij ha' yaqa patun ha'ne yithayijkittax? Hats nite' yet'un qu' hithayiki ha'ne sehe'. Qa hewepinij

* 15:30 Pr 29:3 * 15:31 Jn 8:35 * 16:1 Lc 12:42; 15:13; 16:19

* 16:2 1Ti 1:4

iye qu' nek'iyinlekii.” ⁴ Ye', hats tsikfe'lets aka' qu' yeqfenye'je' yiwek hatse', qa' nana'l pe'qu' qi qu' nenegjunu'yij qu' natsamji'jii pe'qu' letsile qu' hamtax hatse' yithayijkit'e. ⁵ Ma' qa' iyinji'jii ewii'hji'ij pekhewe' t'eku'mi' pa'aj pa' patun. Pa' nojo'oi qa' nifaakan pa'aj: “¿Pa'n uja'x pe' l'eku'mi' ha' yaqa patun?” ⁶ Qa' yeku'l pa'aj: “Cien (100) yamijets ke' leqjeyumtshenki' ehi'ni ka' aceite.” Qa' pa' witeqjelinenek qa' yit'ijets: “Ehe, hane'en afaakane'k, if'elitik'i qu' niju' qa' ika'ajji' qu' cincuentaye'hi'ij (50).” ⁷ Qa' pakhap iye qa' nifaakan iye: “Qa' akha', ¿pa'n uja'xek pe' ekumhifkinel?” Qa' yeku'l qa' yit'ij: “Ciennij (100) ke' leqjeyumtshenki'ij coro* ke' trigo fooji'ij.” Qa' yit'ijets iye: “Ehe, hane'en afaakane'k, ika'ajji' qu' ochentaye'le (80).” ⁸ Pa' patun qa' yaqa in teqenij pakha' nite' yatsathen leqjelinenektax, qe pakha'an yiya'yij lewek pa'qu' leq'inye'je' in iyowk'elax. Qe pekhewe' yatsat'etsij ha'ne sehe', pekhewe'en les in nikfe'lets pa'n lunye'j in i'nji'teje'm ha'ne sehe' ipji', qa' nite' hik lunyejei nekhewe' i'ni' na' na'lkii in nite' nikfe'letsha pa'n qu' lunyejei'ija in i'nji'teje'm na' na'lkii.* ⁹ Qa' yakha'le qa' hit'ihij ewets, anaxi'hij pe'qu' ejuwaikali'il qu' nata'lets qu' le'wis qu' anatkini'l ekewe' nite' le'sits wekwek qa' l'astai iye ha'ne sehe' epji' qu' i'feni'l pekhewepe', hats'inha qu' hamitse'tax ejup ekewe'en, hats lek na'l pe'qu' nenegjunu'ul eju'l qu' amtaxi'hii ne' etsili'l na' wa'sji'.* ¹⁰ Pakha' qu' net'ekumi'ha

* **16:7** Ewi'l coro yamets diez (10) lejyits pe'qu' trigoye' pakha'aj.

* **16:8** Lc 18:6; 20:34; Mt 12:32; Jn 12:46; Ef 5:8; 1Ts 5:5 * **16:9** Lc 11:41; Mt 6:24; 1Ti 6:10

pa'qu' lammi'se'letax, qa' net'ekumjiiha'ek pa'qu' qiye'. Qa pakha' qu' nite' net'ekumi'iha pa'qu' lammi'se', qa' nite' jeek net'ekumi'iha pa'qu' qiye'tax.* ¹¹ Qa hik ta'hijupi', qu' nite' ku'mi'ili'ha qu' le'wis qu' anatkini'l' ekewe' nite' le'sits wekwek qa l'astai iye ha'ne sehe' ipji', ¿qa pa'n hii pa'qu' nite' na'nuteni'ilij hatse' qu' nelisi'hij nekhewe' yijaalija yijat'ij in le'sits wekwek? ¹² Qa qu' nite' ku'mi'ili'ha qu' anatkini'l' ekewe' nite' lantsat'etsi'hij, ¿qa pa'n hii pa'qu' nelisi'hij hatse' pekhewe' lantsat'etstaxihija? ¹³ Ham pa'qu' witqejkunenek'e qu' leke'ye' qu' net'ithayi'yi'm pe'qu' wetsjuk'e patunits, qe i'nli'i qu' nuten pa'qu' ewi'le' qa pakhape' qa' nisu'un, qa i'nli'i qu' nite' nanqatsit'i'ij pakhap qa pa' ewi'l' qa' nuten. Nite' leke' qu' week aqa patunits'ilij na' Dios qa eke' l'astai.—* ¹⁴ Pekhewe' fariseol, in uja'xhi'i in qi in yisu'un eke' l'astai, pekhewe'en qa yilaki'ijju' yawitji'iji' le'lijei pa'aj pa' Jesús in yepi'ye' ej in yit'ij pa'aj ekewe' wekwek.* ¹⁵ Pa' Jesús yit'ijets pa'aj: —Ekhweli'l', hik ekhweli'l' nekhewe' wattsathenketletaxik'ui qe yi'wen ene' jukhew, qa nakha'le Dios qa hats nikfe'lets ne' atawjetsi'l', qe ene' jukhew na'aj qi qe yiwqinhettax qa nakha'le Dios qa qi in yutenija.

In hats i'nju' pa'aj pa' tenek'enheiji' pa' Dios.

¹⁶ —Kekhewe' hayiits qa kekhewe' iye le'lijei ke' profetas'ik'i yamijii in hats nam ka' Juan Bautista'ik'i. Ma' qa hik aka'aj tefelhitii na'

* **16:10** Mt 25:21-23; Lc 19:17 * **16:13** Mt 6:24; Lc 14:26

* **16:14** 2Ti 3:2; Lc 23:35 * **16:15** Lc 10:29; 18:9; 1S 16:7; Sal 17:3; Pr 21:2; Ro 8:27; Dt 24:4

tenek'enheiji' na' Dios, qa week in qitax in went'unhetetsji' qu' nuiji'teje'm nakha'an.*
 17 Nite' jutsitax qu' nili'ij pa' lunye'j na' wa's qa ha'ne sehe', qa nite' hik lunyejei ekewe' yika'ajji' pa'aj ka' Moises'ik'i wenit'ij qu' nanaqsiiikii, in jutsitax qu' nawa'mik'i nite' iye pe'qu' ewii'le' witq'ikati'ye'.—*

Jesús qa nifel pa'qu' neweqle.

(Mateo 19:1-12; Marcos 10:1-12)

18 —Pa'qu' jukhewe' qu' nili'ij pe'qu' lewhe'ye'ye' qa' tujtseika'ye' pe'qu' lewhe'ye'yi'ij, ma' qa hats yaqsiiikii aka' witwu'ax (adulterio), qa pakha' qu' lewhe'ye'yi'ij pekhe' qu' neweqle, ma' qa hats yaqsi-
 iikii iye aka' witwu'ax (adulterio).—*

Pa' yiwq'axin wekwek qa pa' Lázaro.

19 —Na'l pa'aj pa' ewi'l jukhew qi in yiwq'axin pe' wekwek, yeqhinataji'kii pa' witpalinek pe' le'sits qa inyetets iye witqhinatai. Qa week neluts qa qiji'ij qa tekji'ijju'.* 20 Qa na'l iye pa'aj pa' ewi'l jukhew ham yiwq'axine' lii Lázaro. Qi in loq'oqkii pa' l'ajik'i qe tajametei qa i'njiikii pa' leqeji'ji' pa' yiwq'axin wekwek.* 21 Pakha' if'iljetsax yisu'untax qu' nilinij pekhewe' laqamhiltiiju'kii lapk'asil pe' laqats pa' yiwq'axin wekwek. Qa pe' nunajits qa nilepinkii pa' loq'oqkii l'ajik'i pa' jukhew if'iljetsax.* 22 Qa yamets pa'aj

* **16:16** Mt 4:23; 5:18; 11:12-13; 7:12; 22:40; 24:35; Mr 13:31; Hch 13:15; Ro 3:21 * **16:17** Mt 5:18 * **16:18** Mt 5:32; 1:19; Ex 20:14; Lv 20:10; Pr 6:32; 2P 2:14 * **16:19** Ex 28:6; 35:35; Est 8:15; Pr 31:22; Ez 27:16; Ap 18:16 * **16:20** Hch 3:2 * **16:21** Lv 15:16; Mt 15:27; 1R 21:19

pa' ewi'l ne'u ma' qa wa'm pa'aj pa' if'iljetsax jukhew'ik'i. Qa pe' angelits qa yeka'xii na' i'ni' ka' Abraham'ik'i. Qa wa'm iye pa'aj pa' wekwek yiwq'axin qa tajkati'yik'ui pa'aj.* ²³ Qa yamii pa' fe't le'nq'itset'ij pe' naxju' (Hades), qa qi in yejtsi'le'kii qe yaats'etax. Ma' qa neje'taxpha'm pa'aj, qa yi'weniiteje'm pa'aj ka' Abraham'ik'i, ewi'l i'ni'li' pa' Lazaro'ik'i.* ²⁴ Ma' qa tayaitax pa'aj qa yit'ij: "Tata Abraham, e'nq'elet qeku'nyij wat'ij. E'nukin qeku'nyii na' Lázaro qu' neqhimit ne' layaqsi' qa' e'nukinij met qu' neqhimit ha'ne yilepep. Hats qitax in elejeitax ye'mji' ha'ne fe't."* ²⁵ Qa kakha'le Abraham yeku'l pa'aj, qa yit'ij: "Ya's, menikfelitik'i akha' qi in e'le'wisju' in mexe ila'x. Ham hame'em. Qa ha'nele Lázaro qa qi in if'iljetsax in mexe ila'x. Qa hane'ej qa yineq'elet qa tetka'xii hane'e'in qa akha'le qa qi'ek qu' enejsi'le'kii.*" ²⁶ Qa na'l iye ha'ne qi in akaptax jite'wetschen wetju'l. Qa hik ta'hijupi' ene' hane'e'in in nite' leke' qu' namii nakha' la'ni'. Qa nekhewe' nakha' i'ni' ek qa nite' leke' iye qu' nanamii ha'ne ha'ni'li'." ²⁷ Ma' qa pa' yiwq'axin wekwek qa yittaxij iye pa'aj: "Enq'elet qeku'nyij wat'ij tata Abraham, qu' ukinii na' Lázaro ke' letsi' ha' tata. ²⁸ Hikha' i'ni' he' lee'fij (5) yejefets qu' niyetik'ui, hats'inha qa'nte' nanami'ii iye hatse' ha'ne letset pa' qi a'tax."* ²⁹ Qa ka' Abraham'ik'i qa yit'ijju'l iye pa'aj: "Hekhewe'en hats inek na'li'm ke' le'lijei ka' Moises'ik'i qa ke' profetas'ik'i. Hik kekhewe'tax

* **16:22** Jn 13:23 * **16:23** Is 50:11; Mt 11:23 * **16:24** Lc 3:8; 16:30; 19:9; Jn 8:33,39,53; Is 66:24; Mt 25:41 * **16:25** Lc 6:24; Mt 11:28 * **16:28** Hch 2:40; 8:25

qek netk'enets.”* 30 Qa yeku't iye pa'aj pa' wekwek yiwq'axintax pa'aj: “Ehe, tata Abraham, na'ltaxi'm. Qa lesle le'wis qu' nenethinets pa'qu' ila'xe' iye qu' hats nawa'mtax, ma' qa' hayitse' yijat'ij qu' netk'enetsha hekhewe'en ma' qa' nili'ij pe' u'ets in yaqsiijkii qa' ni'nk'aihit pa'qu' lunyejeye' pe' latawjets.” 31 Ka' Abraham'ik'i qa' yit'ijiju't iye pa'aj: “Qu'nte' ne'nk'enhe'yuyiik'i ke' le'lijei ka' Moises'ik'i qa' ke' profetas'ik'i iye, qa'nte' jeek ne'nk'enhe'yuye'ets pa'qu' nittaxijets qu' nenethintaxets pa'qu' ila'xe' iye qu' hats nawa'mtax.”—*

17

Pakha' qu' niwu'lenhetju' ene' mente' qits.
(Mateo 18:6-7,21-22; Marcos 9:42)

1 Pa' Jesús qa' yit'ijets iye he' l'ijatshenhei: — Nite' leke' qu' hami'ik'ui pakha' qu' nilanheninijifi pe'ye' pakhape' iye, qa' jhiyee' ha'nus pakha' qu' ninaqlanheninijifi pe'ye'!*

2 Les in nite' iftsax qu' nonophehijifi laqawe'j ne'ej qi ute t'ejuyets na'aj we'neqhipitju' qa' netwumhitijiju' pa' qi iweli', qa' nite' hik lunye'j in u'ax wiikfik'i in yaqsijki-nenijkii pa'qu' u'axe' enewe' hik lunyejei mente' qits.*

3 jJeli'twet otok'oiha! Pa'qu' ejefeye' qu' naqsi'j e'mijkii pa'qu' u'axe', aq'ayinij. Qa qu' nilili'ij qa' yi'nk'aihit pa'qu' latawe'je', qa' ku'miju't qu' e'le'sitsi'il wetju't iye.*

4 Qu' sieteyi'ij (7) qu' naqsi'j e'mijkii pa'qu' u'axe' in ewi't ne'u, qa'

* 16:29 Lc 24:27,44; Jn 1:45; Hch 26:22; 28:23 * 16:31 Mt

28:11-15; Jn 12:10-11 * 17:1 1Co 11:19; Lc 22:22; Mt 13:41

* 17:2 1Co 8:9 * 17:3 Mt 6:14; 18:15,21-22; Lv 19:17

siete'ej (7) iye qu' netpiliy ewetskii, qu' ni'tjiij ewets: "Tsaf'ali'li'ij," qa' ku'mjiiju't qu' e'le'sitse'jiit wetju't.—

Pa' let'unha'x pa' nite' witqekuye'jij pa' Yatsat'ax'inij.

⁵ Ma' qa he' apóstoles qa yit'ijets pa'aj pa' Yatsat'ax'inij: —Ijatshenfik'iha wat'ij qu' iwqinheti't ye'mha pakha' nite' yeqekuyejeitaxi't.—* ⁶ Pa' Yatsat'ax'inij qa yeku't pa'aj: —Qek hik luk'eye' pa'qu' nana'lii'em nite' egekuyejeji't ne'ej mostaza lo', ma' qekha leke'ye'tax qek it'ihijets ene' najkak: "Ijayik'ui ha'ne la'ni' qa' niji'ju' na' qi iweli'." Ene' najkak qekha netk'entaxik'i.—*

Yekheweli't ye'witqejkunenehi't'ij.

⁷ —¿Pa'n lii ekheweli't pa'qu' nana'li'm pa'qu' leqejkunenek'e in yefu't pa'qu' sehe'ye' i'nli'i qu' naqakinenkii pe'qu' lelinheye' kots'etets, qa in tepilik'ui pa'qu' l'ejinqa'wet'e, me qa' nit'ijets: "Te'lun qa niju' qa ek"? ⁸ ¿Me nite' yit'ijets yijat'ij: "Aqsi'j eku'n ye'mijkii pa'qu' yaqe'. Manaqsi'j qa' ets'ithayiki eku'niji' ipu'ui qu' hats hili'ij qu' heyek, ma' qa' ink'aye'le qu' ekek eku'nek"?* ⁹ ¿Me qa wetfeliji'm iye qu' nit'ijets le'wisij qe yaqsi'ji'mijkii pakha' hats yiyaji'ijets? ¹⁰ Qa hik ejunyejeji't ekheweli't, qu' hats week aqsi'ijikii pe'qu' hats ayajaxti'yi'ijets qa' les le'wis qu' it'ihij: "Yekheweli't yewitqejkunenehi't, ham

* **17:5** Mt 17:19-21; Mr 9:24,28-29; Lc 6:13 * **17:6** Mt 13:31; Mr 4:31; Lc 13:19 * **17:8** Lc 12:35-37

yewejuli'ilij, qe uja'xle in haqsi'ji'hijkii kekhewe' hats haiyajaxti'yi'hijets qu' haqsiihijkii.”—*

Jesús qa yit'in pekhewe' week inyaqsii (10) i'nij pa' witja'me't lepra.

¹¹ Qa lunye'jkii iye pa'aj, pa' Jesús in ik qu' namii ha' Jerusalén qa nek ji'teje'm pa'aj pa' l'axka'thel wetju't pe' sehel Samaria qa Galilea.

¹² In hats k'esiyu'uiha pa'aj qa' nakji'teje'm pa' ewi't witset la's, qa nekfik'ikii pa'aj pe' week inyaqsii (10) yamets jukhew i'nij pa' witja'me't lepra. Pekhewe'en qa mexete tots'i'mii pa'aj pa' ts'ap'a'aju', ¹³ qa yit'unhetik'i pa'aj in yithiniju't, qa yit'ijju' pa'aj: —Jesús, Maestro, enq'eleti'lyij wat'ij.

—* ¹⁴ Qa pa' Jesús in yi'wenii pa'aj qa yit'ijets: —Ma'alii qa' me'nethinifets pekhewe' pa'il.— Qa in ikkii pa'aj qa hamitsiikii pe' laja'metets pa'aj.*

¹⁵ Ma' qa pa' ewi't pa'aj pekhewe'en, in wetjel in hats naxpa'l, qa mexe tepilletepji' pa'aj qi in yit'unhetik'i pa'aj in qi in yiwqinhetji' pa' Dios.*

¹⁶ Qa wonokok'enifi pa'aj pa' Jesús yamitetsju' lotkoyek sehe', qe yiwjutsiqeni'm in qi in le'wisij in yilin. Ha'ne jukhew Samariale leile'.* ¹⁷ Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —¿Me nite' week inyaqsii (10) hekhewe' hats naxpa'lij? ¿Qa khewe'ek hekhewep ikwetju't tatsai (9)? ¹⁸ ¿Me hamija pa'qu' ewi'le' qu' netpil eku'nletepji' qu' niwqinhetji' na' Dios, qa ewi'He ha'ne jukhewiika'? —

* **17:10** Job 22:2-3; 35:7; Mt 25:30; Ro 11:35 * **17:13** Lc 5:5

* **17:14** Lv 13:2-14:32; Mt 8:4; Lc 5:14 * **17:15** Mt 9:8; Mr 2:12;

Lc 2:14; 5:26; Jn 9:24; Hch 4:21; 12:23; Ro 4:20 * **17:16** 1S 20:41; 2S 14:22; Mt 10:5; 17:6; 1Co 14:25; Jn 4:9

19 Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj pa' jukhew: — Eniipha'm qa ma, pa' nite' eqekuye'j ta'lets in lanaxpa'lij ka' awtshektax.—*

*Pa'n lunye'j qu' nanam pa' tenek'enheiji' pa' Dios.
(Mateo 24:23-28,36-41)*

20 Pekhewe' fariseol qa nifaakan pa'aj pa' Jesús: —¿Pa'n ip'lu'uk'ui qu' nanam pa' tenek'enheiji' pa' Dios? — Pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Na' tenek'enheiji' na' Dios in nam nite' hik lunye'j na'aj na'l na'aj jutsiqaxij in jite'wen.* 21 Nite' leke' iye qu' netitijitijets: “Ha'ne i'ni'in,” i'ni'i qu' nenit'ij “ha'niite'ji' pa' i'ni',” qe na' tenek'enheiji' na' Dios hats i'ntaxi't etji'teje'm. — 22 Qa yit'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei: —Yamets hatse' pa' lahats'ij ekheweli't qu' qi qu' eneqwenkeyu'taxi'lij pa'qu' ewi'le' neluye'ji' ha'ne Ła's na' Jukhew. Qa teesle qu' leke'ye' qu' i'weni't.* 23 Ma' qa' nenit'ilij ewets: “¡Ha'ne qe i'ni'in! ¡Ha'niite'ji' pa' i'ni'!” Makitek'ihii, hasu'uj iye ijayani'tii pekhewe'en.* 24 Qe hik qu' lunye'je' na'aj etheluna'x qe lepep lepep qa pekhel na'likii na' wa'sji'pha'm qa toxii in jite'wenii, qa hik qu' lunye'je' hatse' qu' nanamtax iye ha'ne Ła's na' Jukhew. 25 Qa lesle le'wis qu' nojo qu' qi qu' nataatshenhetii ha'ne Ła's na' Jukhew qa qu' nuten enewe' hane'ej ha'ne lahats'ij.—*

*Hik qu' lunye'je' pekhewe' leqe netutsji' pa' Noe'ik'i
qa pa' Lot'ik'i.*

* **17:19** Mt 9:22; Mr 10:52; Lc 5:20; 18:42 * **17:20** Mr 13:21; Lc 19:11; Hch 1:6 * **17:22** Dt 32:35; Is 2:12; Jer 7:32; Am 4:2; 5:18; Lc 5:35; 19:43; 21:6; 23:29 * **17:23** Mr 13:21; Lc 21:8 * **17:25** 1Co 1:8; Mt 16:21; Lc 9:22

26 —In lunye'jek kakha' lunye'jkii kekhewe' leqe nelutsji' ka' Noe'ik'i, qa hik lunye'je' iye hatse' pekhewe' nelutsji' qu' netpiltaxju' iye ha'ne La's na' Jukhew.* 27 Ke' jukhew'ik'i qa efuts iye tekle, iya'le, tewhe'yeiju'kii qa testiiji'jij iye qu' netewhe'yeiju'kii qa yamhi'ijii ka' neluji' ka' Noé in hats i'nji'ju' ke' qi tokoyei, ma' qa nam ka' qi pilei qa ka' iwelitax qa week naq'axijju' ha'ne sehe' ipji'.* 28 Qa hik lunye'j iye kakha' lunye'jkii kekhewe' leqe nelutsji' ka' Lot, ke' jukhew'ik'i tekle, iya'le taqhayetskii wekwek, t'ihinij wekwek, we'nq'en qa naqsi'jju' iye letsil.* 29 Qa kakha'le neluji' ka' Lot in hats ikik'uifik'i ka' witsset Sodoma, qa te'nilit ka' pilei qa fe'tle azufre ta'letspha'm na' wa's, ma' qa week naq'axijju'.* 30 Qa hik aka' iye qu' lunye'je' iye hatse' pa' neluji' ha'ne La's na' Jukhew qu' ne'twenhetiitaxija.* 31 Pakha' neluji' hatse' pakha' qu' na'nipji' ts'eeweyi'ipji' pe'qu' lets'i'ye' qa pe'qu' lewekwekitse' qa i'nifi latawe'j pe'qu' lets'i'ye'. Hasu'uj net'ilitetsju' qu' nenkaxfik'ikii pe'qu' lewekwekitse'. Qa pakha' qu' na'ni' pa'qu' l'ejinqa'wet'e qa hasu'uj netpili pe'qu' lets'i'ye', aje'eł nilat yijat'ij. 32 Qa' menikfelitilik'i pekhe' lewhe'ye'ek'i pa'aj pa' Lot.* 33 Week pakha' qu' nanaitaxij pa'qu' lunye'je' pa'qu' lila'xe', qa' naqamij, qa pakha' qu' naqamij pa'qu' lunye'jetax pa'qu' lila'xe', qa' lila'xe'.* 34 Qa hit'ihij ewets pakha' naja'xji' hatse' pakha'an wet-sjuk pe'qu' witiwhifeyek'uju', qa' ewi'l pa'qu'

* 17:26 Mt 24:37-38 * 17:27 Lc 20:34-35; Gn 6:14 * 17:28 Gn 19:1-26 * 17:29 Gn 19:24-25 * 17:30 Mt 16:27; 24:17,39-41,44; Mr 13:15; 1Co 1:7; 2Ts 1:7; 1P 1:7; 4:13 * 17:32 Gn 19:26 * 17:33 Mt 10:39; Jn 12:25

newetkax qa pakhape' qa' amane'.* ³⁵ Wetsjuk pe'qu' efutse' taqfijnju' qa ewi'l pe'qu' newetkax iye qa pekhepe' qa' amane' iye. ³⁶ Wetsjuk pe'qu' jukhewe' qu' na'ni' pa'qu' l'ejinqa'wet'e, qa ewi'l pa'qu' newetkax qa pakhape' qa' amane'.—
³⁷ Pekhewe'en qa nifaakanij pa'aj: —Yatsat'axyij ¿Pa'n i'niji' hatse' aka'an qu' namets?— Qa yeku'l pa'aj: —Pakha' qu' na'ni' pa'qu' iwamhi'le' qa' hik pakha' jeek qu' nonot'axii pe'qu' o'powile'.—*

18

Yejeyumtshenijupi' pe' wikiihale' qa pa' juez.

¹ Pa' Jesús qa nifeli'm pa' ewi'l yejeyumtshenijupi' qe qa' nijatshenij pekhewe'en pa'qu' lunyejeyi'ij qu' niyin week lahatsiyij, qa hasu'uj qu' thalali'ijju'.* ² Qa yit'ij pa'aj: —Na'l pa'aj pa' ewi'l juez i'ni' pa' ewi'l witset, pakha'an nite' niijiweyiju'l na' Dios qa nite' niijiweyiju'l iye pa'qu' lunye'je'le ene' jukhew, ham niijiwe'yi'ikii.*
³ Pakha' witset i'ni' iye pa'aj pe' ewi'l wikiihale', hik pekhe' week lahatsiyij namji'jiii pakha'an, qa yitjiijets: “E'wei qeku'n ye'miju'l wat'ij hekhewe' yejuihifets.”* ⁴ Olotsij pa'aj in yamji'ijtaxii, qa nite'le yejejiijju'l pa'aj. Ma' qa i'nk'ale pa'aj qa yijamtikii pa'aj, qa yit'ij: “In yemjeetax in nite' ts'ijiwe'yiju'l pa' Dios qa ene' jukhew iye. ⁵ Qa lesle le'wis qu' hi'fen ene' wikiihale', qe nite' yili'ij wiikfik'i in namyiikii, hats'inha qa' nite'

* **17:34** Lc 1:78-79 * **17:37** Lc 17:20; Ez 29:5; 32:4; 39:17-20

* **18:1** Lc 11:5-13; 21:36; 1Ts 5:17; 2Co 4:1 * **18:2** Sal 147:11; Pr 1:7; Hch 10:2; Ap 14:7 * **18:3** Lc 2:37; 4:26; 7:12; 21:2

nasnalkete'kii in week neluts namyii.”—* ⁶ Qa pa' Yatsat'ax'inij qa yit'ij iye pa'aj: —Jel qeku'ni'lek aka' yit'ij pakha' juez nite' yatsathen. ⁷ ¿Me qa' nite' netweyi'ik'i na' Dios pekhewe' hats t'eku'miiji'kii in iyiniikii ene' week neluts qa najai iye? ¿Me qa' qiye' iye qu' nonotki'ets qu' nenjeliju'f? * ⁸ Yakha' hit'ihij ewets in nite' optoxij qu' netweyik'i. Qa ha'nele Ła's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye hatse', ¿me mexe na'l pa'qu' nite' witqekuye'je' qu' ni'wen hatse' ha'ne sehe' ipji'?—*

Wetsjuk pe' jukhew yamii pe' qi witlijtsitjii qu' niyin.

⁹ Qa pa' Jesús qa iyetij iye pa'aj aka' ewi'ł yejeyumtshenijupi' qu' net'ejuyets pekhewe' uja'x in yumtiitaxija qa wanamitłetaxij łewek qu' natsathen, ma' qa yuten pekhewepe', * ¹⁰ qa yit'ij pa'aj: —Wetsjuk pa'aj pe' jukhew uyetsji' ne' qi witlijtsitjii qu' niyin. Ewi'ł pa' fariseo qa pakhap qa nekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma.* ¹¹ Pa' fariseo ts'apa'aj pa'aj, ma' qa iyintax pa'aj łakha'le in iyinłetets pa'aj, qa yit'ij: “Dios, hit'ij eipha'm in qi in le'wisij qe nite' yijunyejeyiju'ł nekhewep jukhew. Nekhewe'en ejtenhetsits, qa nite' yatsathen iye, efunajats iye. Nite' hik yijunye'j iye ha'ne yijaninkii ke' wekwek.* ¹² Yakha' wetsjuk'ij neluts qe nite' heyek na'aj ewi'ł semana,

* **18:5** Lc 11:8 * **18:7** Is 63:4; Ap 6:10; Mt 24:22; Ro 8:33; 2Ti 2:10; Tit 1:1; Sal 88:1; 2P 3:9 * **18:8** Dn 7:13; Lc 9:26; 12:40 * **18:9** Mt 5:20; 18:4; 23:12; Lc 14:11; 16:15; 23:11; 2Co 1:9; Hch 4:11; Ro 14:3,10 * **18:10** 1R 10:5; 2R 20:5,8; Hch 3:1 * **18:11** Mt 6:5; 7:15; Mr 11:25; 1Co 5:10-11; 6:9,10; Lc 16:10; Ex 20:14; He 13:4

qa week ne'ej ha'yanij l'astai qe yamets week in-yaqsii (10) qa ewi'l ne'ej k'elisij.”* ¹³ Qa pakha'yijaninkii wekwek, qa ts'ap'a'aji' ek pa' iphu'ui pa'aj in iyin nite' yisu'un iye qu' nejelijetspha'm na' wa's mehe'ej in yilanje'mkii l'ejuyi'j, qa yit'ij pa'aj: “Dios, e'nq'elet qeku'nyij wat'ij qe tsikfe'lets in qi in yul'ax.”* ¹⁴ Hit'ilij ewets pa' yijaninkii pe' wekwek in wapilii pe' lets'i' qa hats yiwu'mik'ui na' Dios pe' lewu'ets. Qa pakha'le fariseo qa nite' tewumhiti'yik'ui pe' lewu'ets. Qe pakha' qu' lakha'ye' letaxlete'm qu' neniwqinhettaxji' qa' hik pakha'ye' qa' nite' qiye'ji'. Qa pakha'le qu' nite' neniwqinhete'ji' ma' qa hikpa' qa' neniwqinhetti'.

—*

Jesús qa iyinipji' pe' omehets.

(Mateo 19:13-15; Marcos 10:13-16)

¹⁵ Qa tetka'xii pa'aj pa' Jesús pe' omehets weekji' pekhewe' mexeelija qu' net'eku'mipji'. Qa in yi'wenij pa'aj he' l'ijatshenhei qa nite' lexkeltaxij qa t'oqowe'itaxijju'l pa'aj pekhewe' nekaxtaxet-skii pe' letits.* ¹⁶ Ma' qa pa' Jesús qa taya'yets pe' l'ijatshenhei, qa yit'ijji'ju': —Enwejiniki'l yiwets ne' omehets qu' nenek yiwets. Hasu'uj oqowe'yi'lju'l, qe nekhewe' hik lunyejei enewe'en hik nekhewe' ne' yatsat'etsipji' na' tenek'enheiji' na' Dios.* ¹⁷ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, pakha' qu' nite' net'eku'miju'l na' tenek'enheiji' na' Dios qu'

* **18:12** Lc 5:33-35; 11:42; 17:12; Hch 13:2-3 * **18:13** Esd 9:6; Lc 23:48; He 2:17; 1Ti 1:15 * **18:14** Lc 1:52; 3:5; 14:11; 16:15; Fil 3:8; Is 2:11 * **18:15** Mt 18:3 * **18:16** Lc 14:26

nite' hik łunye'je' na'aj omela's in nite' inqeku', nite' leke' qu' nuiji'teje'm nakha'an.—*

Pa' jutjana'x yiwq'axin wekwek.

(Mateo 19:16-30; Marcos 10:17-31)

¹⁸ Ewi'ł pa' jukhew pekhewe' tenek'enhei qa nifaakan pa'aj pa' Jesús: —Teik'unei Maestro, ¿pa'n yeqfenye'j yiwek qu' nana'l ye'm pa' witiła'x nite' yili'ij?—* ¹⁹ Qa pa' Jesús qa yeku'ł pa'aj: —¿Inhats'ek in lit'ij yiwets teik'unei? Ham pa'qu' neteik'unei, ewi'He na' Dios. ²⁰ Akha' hats inek lenikfe'lets ke' yit'ij na' Dios qu' nanaqsiijkii: *“Hasu'uj mowo'oi efu qu' hats ewhe'yei qa hik łunye'j iye ne'ej efu, hasu'uj eqek'ui, hasu'uj ejtenkii, hasu'uj mowotk'onimkii pakha' qu' netnek'enhei. Ek'eenetsha qa iwqinhetji'ha iye pa'qu' atataye' qa pe'qu' eneneye' iye.”*—

*(Ex 20:12-16)** ²¹ Qa

yeku'ł pa'aj pakha'an qa yit'ij: —Week ekewe'en hayiits heik'enik'iha qa hijayanija iye in i'nk'a ye'jutjanax la's.— ²² Pa' Jesús in yepi'ye' ek'i aka'an qa yit'ijets pa'aj: —Mexe na'l pa' ewi'ł hamik'ui qu' aqsiijkii. Ihinijkii week pe' ewekwekits qa pekhewe' qu' łajale' qa' lisij ne' if'iljetsits, ma' qa' nana'l e'm yijat'ij pe'qu' ewekwekitse' na' wa'sji', qa' etpil iye qa' atsjayan. —* ²³ Qa pakha'le'en in yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an, qa qi in uł'axi'mkii pa'aj, qe pakha'an qi in yiwq'axin pe' wekwek.*

²⁴ Pa' Jesús in yejełju' pa'aj, ma' qa yit'ij: —¿Hayits qa jutsitax qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na'

* **18:17** Sal 72:19; Ap 22:21; Lc 8:13; 1Co 14:20; 1P 2:2 * **18:18** Lc

8:41; 10:25; 12:58; 22:28-30; Jn 3:15 * **18:20** Dt 5:16-20 * **18:22**

Lc 5:11,27; 12:33; 19:8; Hch 2:45; 4:34; Mt 6:19-20 * **18:23** Mt

26:38; Mr 6:26; 14:34

Dios enewe' yiwq'axin wekwek! ²⁵ Qe les qu' nite' jutsitaxe' pa'qu' ewi'le' ats'etaxe' qu' nuyii ne'ej tawjena'x loto', qa' nite' hik lunye'je' pa'qu' ewi'le' yiwq'axin wekwek in jutsitax wiikfik'i qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios. — ²⁶ Qa pekhewe' yepi'ye' ej pa'aj aka'an, qa yit'ijju' pa'aj: —Maa, ¿qa pa'n hiyek pa'qu' leke'ye' qu' ila'xe'?—
 * ²⁷ Pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Pakha' qu' nite' leke'ye' qu' naqsiijkii ene' jukhew qa efuts iye, qa nakha'le Dios qa leke' qu' naqsiijkii.—* ²⁸ Ha' Pedro qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, yekheweli't week henejeti't he' yiwekwekitsi't qa k'aftsini't in k'ajayani't.—* ²⁹ Qa yeku't pa'aj: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, in ham pakha' qu' hats niwejinki'i pe'qu' letsi'ye', i'ni'i lewhe'ye'ye', i'ni'i qu' lamatsitse' qa lek'injats iye, i'ni'i qu' l'alheye' qa i'ni'i qu' letitse' qe ta'lijupi' na' tenek'enheiji' na' Dios ³⁰ qu' nite' les olotsi'ij qu' netesti'yij ekewe'en ha'ne hane'ej lahats'ij, qa pakha' mexe hamik'ui, qa pa' witi'la'x nite' yili'ij.—*

Jesús qa nifel iye qu' natlanhetii hatse'.

(Mateo 20:17-19; Marcos 10:32-34)

³¹ Pa' Jesús t'eku'mi' pa'aj he' doce (12) l'ijatshenhei qa wetqhetheni'lfik'i pa'aj, qa yit'ijji'ju': —Je't qeku'ni'lek, hane'ej in jiteyii qu' jinamii ha' Jerusalén, qa' hik nakha'yi'i' ma' qa' hats nafits week kekhewe' wekwek yika'ajji' pa'aj ke' profetas'ik'i in t'ejuyets ha'ne La's na' Jukhew.*

* **18:26** Lc 18:42; Ef 2:8 * **18:27** Gn 18:14; Job 42:2; Jer 32:17; Zac 8:6; Lc 1:37; Ro 4:21; 11:22 * **18:28** Lc 5:11; Jn 8:12 * **18:30** Job 42:10; Mt 6:33; Lc 21:8 * **18:31** Lc 9:51; 22:37; Sal 22; Is 52:13–53:12; Mt 1:22; 26:24; Jn 19:28

32 Qe hik nakha'a' hatse' qu' netesti'yij ne' jukhewiikal, qa' qi qu' nawitji'iji' pe'qu' le'lijeye', qa' ul'etsi'ik'i iye pe'qu' le'lijeye'ets qa' netk'iyikii iye. 33 Qa' ink'aye'le qu' hats neqsilanje'mkii, ma' qa' nilan, qa qu' namets wetshetk'ewi'l neluts qa' ita'xe' iye. —* 34 Qa he' l'ijatshenhei qa nite' nikfe'lik'uyii aka' yit'ijets pa'aj, qe mexe nite' lenexke'ej qu' nenikfelik'uiyii, qa hik ta'hijupi' in nite' leke' qu' nenikfe'lik'i.*

Jesús qa yi'wenkitkii pa' puk'al.

(Mateo 20:29-34; Marcos 10:46-52)

35 In hats k'esets pa'aj pa' Jesús pa' witset Jericó, ewi'l pa' puk'al i'niju' pa'aj lekuwe' pa' wit'ikheyi'j, iyiniikii laq'astaye'. 36 Pa' puk'al in yepi'ye' pa'aj in olots pe' jukhew nekijup, qa inaqfaakanij pa'aj pa'n lunye'jkii. 37 Qa tefelhiti'yi'm pa'aj in neki' pa' Jesús Nazaret leite'.* 38 Ma' qa pa' puk'al qa tayaitek pa'aj, qa yit'ij: —Jesús, La's pa' David'ik'i, jenq'eletyij wat'ij! —* 39 Pekhewe' nojo'ok'oi qa yaq'ayintaxij qe qa'nte' net'ewu'ye'. Qa pakha'an qa yape'enhale les in yit'unhetik'i in tayai: —La's pa' David'ik'i, jenq'eletyij wat'ij! — 40 Qa pa' Jesús qa teke'lenju' pa'aj qa inq'ukinii qu' netetka'xii, qa in hats meti'm, qa nifaakan pa'aj: 41 —¿Lekpa' hisu'un qu' haqsi'j e'mijkii? — Qa pa' puk'al qa yeku'l pa'aj: —Yatsat'axyij, hisu'untax qu' hi'wenkii iye. — 42 Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Hane'ej qu'

* **18:33** Mt 16:21; Lc 9:22 * **18:34** Mr 9:32; Lc 1:29; 2:50; 9:45; 24:16 * **18:37** Mt 2:23; Jn 18:5; 19:19; Hch 2:22 * **18:38** Lc 18:7; Mt 1:1; 9:27; Lc 1:32; 16:24; Ro 1:3

i'wenkii iye. Na' nite' eqekuye'j hik nakha' neŋin.—
 * 43 Qa hik pakha'aj qa yi'wenkii, qa yijayan pa'
 Jesús qi in yiwqinhetji' pa' Dios. Qa week iye
 pekhewe' yi'wenij pa'aj aka'an qa qi in yiwqin-
 hetji' iye pa' Dios.*

19

Jesús qa pa' Zaqueo.

¹ Pa' Jesús qa yamji'teje'm pa'aj pa' witset Jericó,
 ma' qa nek ji'teje'm pa'aj pa' witset. ² Qa ewi'ł pa'aj
 pa' jukhew hii Zaqueo, tenek'enhe'yipji' pekhewe'
 yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma, pakha'an
 qi yiwq'axin iye pa'aj wekwek. ³ Pakha'an
 neqwenkeyu'taxij pa'aj pa'n lunye'jija pa' Jesús, qa
 nite'le leke' qu' ni'wen qe olots pe' jukhew qa efuts
 iye, qe ik'ajiyit pa'aj pa' Zaqueo. ⁴ Hik ta'hijupi'
 in wekuma'x pa'aj qu' yojo'ok'oyii pa' teiji', qa
 welik'ipha'm pa'aj pe' najkak hats'inha qu' ni'wen,
 qe pa' Jesús hats k'esiyu'ui qa' neneki' pakha'an.
⁵ Qa pa' Jesús in yamets pa'aj, qa yeelik'ipha'm
 pe' najkak, qa yit'ijetspha'm pa'aj: —Zaqueo,
 if'elitik'i, ilitju', qe hane'ej qu' ya'mane' eku'ni'
 pe' etsi'ii.— ⁶ Ma' qa pa' Zaqueo qa yif'elitik'i
 pa'aj in t'ilitju', qi in le'wisi'mkii pa'aj qu' namii
 pe' letsi'. ⁷ In te'wenheti'yij pa'aj aka'an, ma' qa
 week in t'ayijji' pa'aj, qa yit'ijju': —Hats ikii qu'
 amani'i' pe' letsi'ii aka' ewi'ł jukhew ul'ax.—* ⁸ Pa'
 Zaqueo qa niipha'm pa'aj, ma' qa yit'ijets pa'aj pa'
 Yatsat'ax'inij: —Ma' hayits, Yatsat'axyij, pa' łapk'as

* **18:42** Jn 9:11; Hch 9:12; Mt 9:22; Lc 5:20; 7:22,50; 8:48; 17:19;
 18:26 * **18:43** Lc 2:10; 7:16; 13:13 * **19:7** Lc 15:2

enewe' na'l ye'm qa' hetisij nekhewe' if'iljetsits. Qa qu' nana'l pa'qu' he'yejteni'm pa'qu' luk'eye'en qa' les le'wis qu' ikwetju'hi'ij (4) qu' hanhinipji' qu' hepiletets.—* ⁹ Pa' Jesús qa' yit'ijets pa'aj: — Hane'ej na' witiła'x nite' yili'ij hats namets ene' wititsi', qe ha'ne jukhew ła's iye ka' Abraham'ik'i qe hik łunye'j in nite' inqeku'.* ¹⁰ Qe ha'ne ła's na' Jukhew nam qa' nowo'oikii qa' nentnju' iye pekhewe' hamitstaxiikii.—*

Yejeyumtshenijupi' pa' netisijju' pe' laq'astai qu' net'ithayi'yij.

(Mateo 25:14-30)

¹¹ Pe' jukhew in yepi'ye' ek'i pa'aj ekewe' wek-wek, pa' Jesús qa' ewi'lij iye in nifel pa' ewi'ł yejeyumtshenijupi' iye, qe hats meti'mii ha' pa'aj ha' Jerusalén, qa' pekhewe'en qa' yumtitax pa'aj qu' hats k'esiyuye'etsha qa' na'nju' pa' tenek'enheiji' pa' Dios.* ¹² Qa hik ta'lijupi' in yit'ij pa'aj: — Na'l pa'aj pa' ewi'ł qiji' patun pa' ewi'ł witset, yamii pa' toxii witset qa' netestiyiji' qu' wittatayi'i pakha' ta'hi', ma' qa' ink'aye'le qa' netpil iye. ¹³ Qa mexe taya'yii pa'aj pekhewe' week inyaqsii (10) leqejkunenhei, qa' week ewi'łeyi'mkii tinajits łelits pe' l'astai in netisijju', qa' yit'ijets iye pa'aj: “Ithayi'yi'lij enewe'en iplu'ui qu' hetpiltax iye.” ¹⁴ Qa pekhewe'le letsetifets qa' qi in napjaxi'm, ma' qa' yijayankeninijpha'm pe' uja'x

* **19:8** Lc 3:14; 18:22; Ex 22:1; 2S 12:6 * **19:9** Lc 1:77; 3:8; 13:16;

Ga 3:7,29 * **19:10** Ez 34:16; Mt 9:13; 10:6; 15:24; 18:12; Lc 15:4

* **19:11** Mr 13:34; Lc 9:51; 17:20; Hch 1:6

jukhew, qu' nit'ijets: “Nite' hisu'uni'l qu' wittatayi'i ha' yitset'il.” ¹⁵ Qa hasle testi'yij qu' wittatayi'ij, qa tepillii iye pa' letset. Ma' qa in namii pa'aj qa iyinii iye pekhewe' leqejkunenehei netisijju' pa'aj pe' laq'astai, qe qa' nenikfe'lets pa'n uja'x pe'qu' laxifkinele' in t'ithayi'yij. ¹⁶ Pa' yojo qa nekets pa'aj, qa yit'ijets: “Yaqa patun, ene' aq'astai qi in ha'yanijfik'i, qa week inyaqsii (10) ene' tinajits lelits ene' ha'yanij.” ¹⁷ Qa yit'ij pa' wittata: “iHayits yijat'ij! Akha' leniyayij in e'witqejkunene'k, qe in nite' lawitjile ke' nite' olotstax, qa hane'ej qa' k'elisij qu' enek'enhe'yipji' nekhewe' week inyaqsii (10) witsetits.”* ¹⁸ Ma' qa nekets iye pakhap iye, qa yit'ijets: “Yaqa patun, ene' aq'astai qi in ha'yanijfik'i lee'fij (5) ene' ti'najits lelits ene' ha'yanij.” ¹⁹ Qa yeku'l iye pa'aj pakha'an, qa yit'ijets: “Akha' qa' leefi'ijek (5) pe'qu' enek'enhe'yipji' ek witsetits.” ²⁰ Qa pakhap iye qa nekets iye, qa yit'ijets iye pa'aj: “Yaqa patun, enewe'en he' aq'astai. Hijuphe'iji' ka' penyilo in hat'inkii. ²¹ Qe ts'ijiwei eju'l qe akha' ewi'l jukhew its'iyoptox, l'eku'mi' qa leka'x na'aj nite' akha' qu' eni' pakha' we'nentaxi' qa lenit'ijji' iye ne'ej lei ne'ej nite' akha' qu' enju'.”* ²² Ma' qa pa' wittata qa yit'ij: “Akha' ham e'weju'i'ij in e'witqejkunene'ktax, kekhewe' akha'le in e'lijei hik kekhewe' qu' nata'lets qu' atanithenhetii. In lenikfe'l yiwets in yits'iyoptox qa he'yeku'mi' qa heka'x iye na'aj nite' yakha' qu' heni' pakha' we'nentaxi' qa henit'ijji' iye lei ne'ej nite' yakha' qu' henju'. ²³ ¿Qa inhats'ek in

* **19:17** Lc 16:10; 1Co 4:2 * **19:21** 2Co 8:12

nite' lekaxii ne' yaq'astai pe'qu' bancoye', hats'inha qekha nana'ltax pe' qek nat'antaxfik'i in hetpil iye?" ²⁴ Qa yit'ijets pekhewe' i'nijup: "Enitka'mi'lij ne' l'astai qa' lisi'lij nakha' t'anij ne' week inyaqsii (10) ti'naj lelits." ²⁵ Pekhewe'en qa yit'ijju': "Yaqa patun, qa in hats week inyaqsii (10) iye ne' t'anij nakha'an." ²⁶ Qa yeku't pa' wittata: "Yakha' hit'ilij ewets pakha' qu' lunye'je'le qu' hats nana'li'm qa' les netesti'yij iye, qa pa'qu' hami'im qa' netitkamhiti'yij iye pa'qu' nana'ltaxi'm.*" ²⁷ Qa nekhewe' yejuihifets, hik nekhewe' ne' nite' yisu'untax qu' latataye'yij in ye'wittata, enka'xi't met hane'e'in qa' k'eweni'lij qu' anlani'lju'."—*

Jesús qa yamji'teje'm pa' Jerusalén.

(Mateo 21:1-11; Marcos 11:1-11; Juan 12:12-19)

²⁸ In yili'ij in yit'ij ekewe'en pa' Jesús, ma' qa yojofik'i iye qu' namii ha' Jerusalén.* ²⁹ In hats meti'm pa'aj ha' witset la's Betfagé qa ha' Betania meti'm ha' puumupha'm uteket hii Olivos, qa yukin pa'aj he' wetsjuk l'ijatshenhei.* ³⁰ Qa yit'ijets: —Ma'akii na' witset la's, nakha' jiwankaajulesteje'm, na' les in met. Qa qu' ami'letsteje'm qa' i'weni'li' pa'qu' ewi't matikataxe' wo'nophe't, mexe ham i'ni' ipji'. Qa' enit'ihijii qa' enka'xi't met. ³¹ Qa qu' nana'l pa'qu' nafaakantaxilij: "¿Inhats'ek in lenit'ihijii?" qa' it'ihijju't: "Yisu'un ha' Yatsat'ax'inij."— ³² Ma' qa ikkii pa'aj pekhewe' t'ukinhetii. Qa week yi'wen

* **19:26** Mt 13:12; Mr 4:25; Lc 8:18 * **19:27** Lc 19:14 * **19:28**
Lc 9:51 * **19:29** 2S 15:30; Zac 14:4; Lc 21:37; 22:39

ekewe' hats yit'ijets pa'aj pa' Jesús.* ³³ In mexe nit'ijii pa'aj pa' matikatax, qa pe' yatsat'etsij qa nifaakan pa'aj: —¿Inhats'ek in lenit'ilijii?— ³⁴ Qa yeku't pa'aj pekhewe'en: —Qe ha' Yatsat'ax'inij yisu'un.— ³⁵ Ma' qa neka'xii pa'aj pa' Jesús, qa yipk'enipji'kii pe' le'ntaafitits, ma' qa yinhini'pji' pa'aj pa' Jesús.* ³⁶ Qa in ikij pa'aj pa' Jesús, ma' qa pe' jukhew qa efuts iye qa yipk'enik'uiyi'jukii pa' witikheyijji' pe' le'ntaafitits.* ³⁷ In hats meti'm pa'aj ha' kiimiju' ma' qa' hats nakik'iju' ke' uteket Olivos, qa week pekhewe' olots l'ijatshenhei qa taya'yijipji'kii qe le'sitsi'mkii qa qi in yiwqinhetji' iye pa' Dios, qe hikpa' ta'lets pekhewe' week ham lunyejeyi'iju't in yi'wenij pa'aj. ³⁸ Qa yit'ijju': —*Qi in le'wis ha'ne wittata namij aka' lii pa' Yatsat'ax'inij!* (Sal 118:26) *Wit'ikesimeya'xlekii hatse' pa' wa'sji'pha'm qa' neniwqinhetji'ha iye pakha' i'ni' pa' les toxpha'mha!*—* ³⁹ Qa uja'x pekhewe' fariseol i'nji'teje'm pa'aj pekhewe' jukhew, qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, aq'ayinij aka' yit'ijju' enewe' ijatshenhei.— ⁴⁰ Qa yeku't pa'aj pa' Jesús, qa yit'ij: —Yakha' hit'ilij ewets, qu'nte' net'ewuyetax enewe'en qa' nekhewe'ye' utel qu' natyai wetju't.—* ⁴¹ Qa in hats meti'm pa'aj ha' Jerusalén, qa pa' Jesús in hats yi'wenii pa'aj ha' witset, ma' qa yayinju' pa'aj* ⁴² qa yit'ij pa'aj: —Qek akha'ye'le iye qek enikfe'lets ha'ne neluji' nakha' qek k'elístaxij wit'ikesimeya'xlekii.

* **19:32** Lc 22:13 * **19:35** Jn 12:12-15; Zac 9:9 * **19:36** 2R 9:13

* **19:38** Mt 2:2; 25:34; Sal 118:26; 148:1; Lc 2:14; 13:35; Job 16:19; Mt 21:9; Mr 11:10 * **19:40** Hab 2:11 * **19:41** Lc 13:34-35; Jn 11:35; He 5:7

Qa ha'nehi'ij qa hats wanat'in ek'uikii qa' nite' i'wene'.* ⁴³ Qe nam ewets hatse' nekhewe' ul'ets neluts. Ma' qa nekhewe' ejuihifets qa' nam ejupkii, qa' neqetsitenij ejup pa'qu' qiye'pha'm qa'nte' maye'fik'i.* ⁴⁴ Week qu' nonoplaxju' na' witset qa week qu' nalani'lju' iye akha' qa ene' elits. Ham nejete'pha'm pe'qu' uteye' qu' amani'ipji' pekhepe' iye uteye', qe nite' lenikfeliyu'ets ha'ne lahats'ij in hats namtax ei ha'ne Dios.—*

Jesús qa yiwutshenfik'ikii pekhewe' taqhaitaxifi pe'qi witlijsitjii.

(Mateo 21:12-17; Marcos 11:15-19; Juan 2:13-22)

⁴⁵ Pa' Jesús qa uyifi pa'aj ke' qi witlijsitjii. Ma' qa yiwutshenijfik'ikii pa'aj pekhewe' i'ntaxijifi pe' t'ihini,* ⁴⁶ qa yit'ijji'ju' pa'aj: —Ke' we'nika'ajji' le'lijei na' Dios yit'ij: “*Ene' yitsi' qu' tetsiyi'ij pa' wit'iyinheyej*” *(Jer 7:11)* qa ekheweli't qa equiwe'jtaxilij nekhewe' ejtenhetsilets.—* ⁴⁷ Qa week neluts i'nq'ijatshenifi pa'aj pa' Jesús ke' qi witlijsitjii. Qa pekhewe'le tenek'enhe'yipji' pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset qa wotaxi-ikiyek pa'qu' leqfenyejeyi'ij qu' nilan.* ⁴⁸ Qa nite'le yi'wen pa'qu' leqfenyejeyi'ij, qe week pakha' witset yisu'unjiija qu' nepiye' qa i'nq'ijatshenji'ij pa'aj pa' Jesús.*

* **19:42** Lc 8:9-10; 10:21; 23:34 * **19:43** Lc 17:22; 21:20; Is 29:3; Jer 6:6; Ez 4:2 * **19:44** Mt 24:2; Mr 13:2; Lc 1:68; 7:16; 21:6; Ex 3:16; 1P 2:12 * **19:45** Jn 8:1-2; 11:45-53 * **19:46** Is 56:7; Jer 7:11 * **19:47** Mt 26:55; Lc 6:11; 11:53-54; 20:1,19 * **19:48** Lc 18:43; 20:6

20

Pa' let'unha'x in tenek'enhei pa' Jesús.

(Mateo 21:23-27; Marcos 11:27-33)

¹ Qa lunye'jkii iye pakha'aj pa' ewi't neŋuji' pa' Jesús in mexe yijatshen pa'aj pe' jukhew ke' qi witlijsitjiyifi qa nifeli'm eke' le'sits wi'tlijei, qa namets pa'aj pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset.* ² Pekhewe'en qa nifaakan pa'aj pa' Jesús, qa yit'ijets pa'aj: —¿Pa'n lunye'j pa' witt'unha'x ta'lets in haqsiijkii aka'an? ¿Pa'n hii pa' tenek'enhei nehisij aka'an qu' aqsiijkii? — ³ Qa yeku't pa'aj pa' Jesús: —Yakhap ji'jek qu' k'afaakani'hij pa'qu' ewi'le', qa' enfeli't ye'm: ⁴ In wenqimpuujinkii ka' Juan, ¿me ta'lets na' Dios, me i'nh'i ene' jukhewle?— ⁵ Ma' qa wapilij wetju't pa'aj in iyetijju', qa yit'ijju': —Qu' jintitaxijets nukin pa' Dios, ma' qa nit'ij inwets: “¿Inhats'ekek in nite' l'ek'eni'lets?” ⁶ Qa nite' leke' iye qu' jintit'ijets qu' enewe'ye' jukhewle qu' nata'lets, qe qu' jintit'ijets ma' qa jinijele'ejkii ne' utel qu' jinilanju'ha, qe enewe'en week yumti in yijaa'ija ka' Juan in profeta.—* ⁷ Ma' qa in yeku't pa'aj pekhewe'en, qa yit'ijets in nite' nikfe'lets pa' ta'lets in inqimpuujinkii ka' Juan. ⁸ Qa pa' Jesús qa yeku't pa'aj: —Yakhap ji'jek qa'nte' k'efeli'ihim nakha' hata'hijets aka' yit'unha'x in haqsiijkii aka'an.—

Pe' ut'ets witq'ithayinenheyij pa' uwaket.

(Mateo 21:33-44; Marcos 12:1-11)

* **20:1** Lc 4:18; 8:1; 9:22; 22:66; 19:47 * **20:6** Lc 7:29-30; 19:48; Mt 11:9

9 Ma' qa hik pakha'aj qa yit'ijets iye pa'aj pekhewe' jukhew qa efuts aka' yejeyumtsHENIJUPI': —Ewi'ł pa' jukhew yeni'ju' pa' leq'ejinqa'wet pa' uwaket. Ma' qa yatkinheninets pekhewe' jukhew qa' hikpe' nejelets qa qu' netei qa' niwjafiti'łje'm. Ma' qa ik pa'aj qa yamii pa' toxii witset qa yape'eikii pa'aj.* 10 Qa in yamets in tei qa yukinii pa' ewi'ł leqejkunenek pekhewe' jukhew qu' niyinijets pa' uja'zek pekhewe' qu' lekheweli'ijek pa' t'enheiju'. Pe' jukhew qa yilanje'mkii pa' wit'ukinektax qa yipilhenin iye, ham tisi'ij. 11 Qa yukintax iye pakhap iye leqejkunenek, qa hik leqfenyejeyij iye in qi in yilanje'mkii iye, tejitheyetskii qa yipilhenin iye, ham tisi'ij iye. 12 Qa yukintax iye pakhap iye ma' qa hats wetshetk'ewi'ł, qa pakha'an qa yeqfe'meten iye pa'aj, qa yiwutshenfik'i pa'aj. 13 Qa yit'ij pa' yatsat'axij pa' uwaket: “¿Paa's qu' yeqfenye'ji'ij? Ye'ehe, nakha' yaa'sija qi in hisu'un qu' hukinii iye, axe'm qu' hik nakha'ye' qu' niwqinhetji' qa' netk'enets.”* 14 Pekhewe' jukhew in yi'wen iye pa'aj, qa yit'ijju' pa'aj: “Hik nakha' qu' naya'xtaxij hatse' ha'ne leq'ejinqa'wet. Jitalan hats'inha qa' inekhewe'le' qu' jinatsat'etsijha hatse' ha'ne l'ejinqa'wet.”* 15 Ma' qa t'eku'mi' pa'aj qa yeka'xik'uifik'i pa' l'ejinqa'wet, ma' qa yilan pa'aj.— Qa yit'ijets pa'aj pa' Jesús pekhewe' jukhew qa efuts: —Ye'ehe, ¿qa pa'n qu' leqfenye'ji'ij hatse' pa' yatsat'axij pa' uwaket pekhewe'en? 16 Namii hatse' qa' nanlanju' pekhewe' jukhew,

* 20:9 Is 5:1-7 * 20:13 Mt 17:5; Lc 3:22 * 20:14 Lc 16:16

qa pa' uwaket qa' netisij pekhewepe' iye. — In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an pe' jukhew qa efuts iye, qa yit'ijju': —Hasu'uj qek nana'l pa'qu' lunye'je' kakha'an. —* ¹⁷ Pa' Jesús qa yejeł ji'teje'mkii pa'aj, qa yit'ij: —¿Qa pa'n ikji' ek kakha' yit'ij ke' hats we'nika'ajji' Dios le'lijei, in yit'ij: “*Ne' ute yuten qa yiwu'mfik'i nekhewe' niihinpha'm ne' wititsi', hane'ej qa hats ewi't ute les in weju'tij in teniihinijpha'm ne' wititsi'?*”? (Sal 118:22)*

¹⁸ Week pakha' qu' nilantaxifi qa' nanamipji' ene' ute qa' nenepletju' lenutsik'i, qa ene'le ute pa'qu' nanamipji' qa' nilipipinhetji'ha.—* ¹⁹ Qa hik pakha'aj pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'ng'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei qa nilithiyu'taxets pa'aj qu' net'eku'mi' pa' Jesús, qe nikfe'lik'i aka' iyetij pa'aj pa' Jesús in t'ejuil'e'ets pekhewe'en. Qa nijiweiki'iju'l pa'aj pe' jukhew.*

T'ejuyets pe' wekwek in tajaikii.

(Mateo 22:15-22; Marcos 12:13-17)

²⁰ Qa pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'ng'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, ma' qa yejełijupkii pa'aj. Ma' qa yukinii pa'aj pe' uja'x qa' notjonketi'k'i qu' natsathen, qe qa' nitjułatij pe'qu' le'lijeye' qe wo'taxii qu' ul'axi'ik'uyi' pa'qu' nit'ij qa' iwemetsaxe' qu' net'eku'mi' qa' netisij pakha' gobernador pa' witset.* ²¹ Pekhewe'en qa nifaakan pa'aj, qa yit'ijets: —Maestro,

* **20:16** Lc 19:27; Ro 3:4; 1Co 6:15; Ga 2:17 * **20:17** Lc 4:17; 18:31;

21:22,37; 24:44; Hch 4:11; Ef 2:20; 1P 2:4-7 * **20:18** Is 8:14-15; Dn

2:34-35,44-45; Ro 9:32-33; 1P 2:8 * **20:19** Mt 2:4; 20:18; 21:15; Lc

19:47; 21:12; 22:2; 23:10 * **20:20** Lc 6:7; 11:54; 14:1; 21:12; 24:20;

Hch 3:13; Ro 8:32; Mt 27:2

tsikfe'li'lets kekheve' lit'ij qa ke' li'nq'ijatshenij iye in yatsathenik'iha. Akha' week eqjunyejeyij iye ene' week. Akha' linq'ijatshenijha pakha' yijaa'ija in lunye'j pa' l'ikheyij pa' Dios.* ²² ¿Me le'wisijupi' in jitanankii eke' wekwek qu' net'ejuyets pa' Roma latata (César), me i'nli'i qu' nite' le'wisi'ijupi'?—* ²³ Pa' Jesús qa hatsle nikfe'lets in tewqeletaxik'ui pekhewe'en, qa yit'ijets pa'aj: ²⁴ —Ets'ethini'lij ewi'le' l'astaki'ye' ne'ej denario. * ¿Lek lesi'nq'al ha'ne i'nji' qa ha'ne witii, lek hii iye?— Pekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Pa' Roma latata (César) lesi'nq'al.— ²⁵ Qa pa' Jesús qa yit'ij: —Ye'ehe, qa' lisi'lij pa' Roma latata (César) pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Roma latata, qa na' Dios qa pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Dios.—* ²⁶ Qa pakha'an qa ham pa'qu' nit'ij in iyet qu' net'ejuyiju'l pekhewe' week in yepi'ye' pa'aj, ma' qekha niwq'axintaxij qu' net'eku'mi'. Qa qi in yitju'axijpha'mkii, qa ham pa'qu' nit'ijju' pa'aj pekhewe' tewqeletaxik'ui.*

Pe' saduceol yumti pe' naxju' qu' nite' iliye' iye hatse'.

(Mateo 22:23-33; Marcos 12:18-27)

²⁷ Ma' qa uja'x pe' saduceol namii qu' ni'wen pa'aj pa' Jesús. Pe' saduceol yit'ijetsek in nite' ihii iye pe'qu' hats nanaxju'. Qa hik ta'lijupi' in nifaakanij pa'aj aka' ewi'l lunye'jkii qa yit'ijets:* ²⁸ —Maestro, pa' Moises'ik'i yika' ine'm pa'aj in

* **20:21** Jn 3:2; Dt 1:17; 10:17; Mal 2:9; Hch 13:10; 18:25-26

* **20:22** Lc 2:1; 3:1; 6:9; 14:3; 20:24-25; 23:2; Mt 17:25; Ro 13:6-7

* **20:24** Ewi'l denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukheve' in ewi'l netu qu' net'ithayii. * **20:25** Mt 22:21 * **20:26** Lc 9:36; 14:4

* **20:27** Mt 22:46; Mr 12:34; Hch 23:6

yit'ij: *“Pa'qu' jukhewe' qu' nawa'm qa mexe hamtax łelitsi'it pe'qu' łewhe'ye'ye', qa pa' tek'inij i'nli'i qu' łamats'e qa' łewhe'ye'yi'ij pe' łewju'lełaxtax, ma' qa qu' nataltsa'yi'ł qa' ła'si'ij pa' łełefe'ik'i.”* (Dt

25:5)²⁹ Na'l pa'aj pe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k. Pa' yojo'oj in tewhe'yei qa wa'm pa'aj qa mexe hamtax ła'si'it pe' łewhe'ye'tax. ³⁰ Ma' qa łewhe'ye'ej iye pa'aj pa' te'weyiju'ł, qa wa'm iye pa'aj qa mexe hamtax iye ła'si'it pekhe'en. ³¹ Qa pa' te'weiji' iye łeqewuk'u qa łewhe'ye'ej iye pa'aj qa hik łunye'j iye pa'aj, qa week in łunyejei pa'aj aka'an in naxju' pekhewe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k, ham talt-sayi'it pe' efu. ³² Qa teke'lenju' qa wa'm iye pa'aj pe' efu'uk'i. ³³ Qa hane'ej, qu' iliy'e' iye pe' hats nax-taxju', ¿pa'n hii pa'qu' namijfik'i qu' łewhe'yeyi'ijha pe' efu in hats week łewhe'ye'tsij pe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k?— ³⁴ Qa pa' Jesús qa yeku'ł pa'aj, qa yit'ij: —Enewe' hane'ej łahats'ij tewhe'yeiju'kii, qa testiiji'ij iye qu' netewhe'yeiju',* ³⁵ qa pekhewe'łe hats jutsiqets qu' namets hatse' nakha' ink'ayik hatse' łahats'ij qa na' łilijii iye kekhewe' hats nax-taxju', qa hats nite' tewhe'yei hatse' nite' testi'yij iye qu' netewhe'yeiji'ijju',* ³⁶ qe hats nite' łeke' qu' nawa'm hatse', hik qu' łunyejeje' ne' angelits. Pekhewe'en łelitsijha hatse' na' Dios qe łelitsij na' witiłijii.* ³⁷ Pe' hats naxtaxju' ilii iye hatse', ka' Moises'ik'i i'nq'ijatshenij qa yenji' pa' łafaakanek qa yika'ajji pa' łunye'jkii pekhe' tujje'm pa'aj najkak łasi', in hik pakha'a' pa'aj in taya'yets nakha' Yat-

* **20:34** Lc 16:8; 17:27 * **20:35** Hch 5:41; 2Ts 1:5; Mr 10:30

* **20:36** 1Co 15:54-55; Ap 21:4; Sal 82:6; Mt 5:45; Ro 8:14,19; Ga 3:26

sat'ax'inij, *leqe Dios ka' Abraham, ka' Isaac qa ka' Jacob.* (Ex 3:6)*

³⁸ Nakha'an nite' leqe Dios pe' naxju', qe leqe Dios yijat'ij pe' ihii, qe nakha'an week ihyi'm.—* ³⁹ Qa uja'x pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, qa yit'ijets pa'aj: —Maestro jhayits qa l'asinik'iha kakha' lit'ij in l'inku'!— ⁴⁰ Ma' qa hik pakha'aj pa'aj qa hats wetjeyepunets qu' nanfaakanij iye pe'ye' iye.

¿Lek pakha' ta'tets pa' Cristo pe' lawa'mhitsik'i?
(Mateo 22:41-46; Marcos 12:35-37)

⁴¹ Ma' qa pa' Jesús qa nifaakanek pa'aj, qa yit'ijets: —¿Pa'n lunye'j in titijiti'yijets pa' Cristo qu' la'se' ka' David'ik'i?—* ⁴² Ka' David'ik'i hik kakha'ija in yit'ij qa yika'ajji' na' lafaakanek Salmos, in yit'ij: “Pa' Yatsat'ax'inij yit'ijets pa' Yatsat'axyij: ‘Niju' ni'iju' ha'ne ts'iyayik'i,* ⁴³ iplu'ui qu' hentaxiiju' ne' week ejuihifets ne' ef'iyei.’” (Sal 110:1) ⁴⁴ Ma' hayits, ka' David'ik'i in yit'ijets: “Yatsat'axyij,” ¿qa pa'n lunye'j in wenit'ijets qu' la'se'?—*

Jesús qa iyetij pe' i'nq'ijatshenij pe' Moisés le'lijei.
(Mateo 23:1-36; Marcos 12:38-40; Lucas 11:37-54)

⁴⁵ Week pekhewe' jukhew qa efuts iye in mexe tek'enets pa'aj, qa yit'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei: ⁴⁶ —Jeli'hiju'l nekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei, nekhewe'en yisu'unle qu' nijalkisijkii ne' l'uihitjiyits juffufuf, qa qi'ija iye in yisu'un

* **20:37** Ex 3:15-16; 4:5; Mt 1:2; Hch 3:13; 7:30-32 * **20:38** Ro 6:10-11; 14:7-8; 2Co 5:14-15; Ga 2:19-20; 1Ts 4:14; 5:10 * **20:41** Mt 1:1,17; Lc 1:27; Ro 1:3; Ef 5:2 * **20:42** Hch 1:20; 2:34-35; 1Co 15:25; He 1:13; 10:13; Lc 24:44 * **20:44** Ro 1:3-4

qu' neniwqinhetji'ha qu' netniwetfelhiyi'm in neki'kii na'aj jooffi'ju', wo'oiji' iye qu' na'nipji' ne'ej lots'oji'laxits ne'ej tenek'enhei nekhewe' witlijsitjiyitsifi, wo'oiji' iye qu' na'nipji' ne'ej qitsji' lots'oji'laxits na'aj qi lekujiiji'.* ⁴⁷ Nitka'mij iye ne' wikiihalei ne' letsil. Qa yape'ejets iye qe iyin qe yisu'unle qu' ne'twenhetii ma' qa' netjumtaxtii qu' yijaayi'ija qu' nijayan na' Intata. Nekhewe'en les qu' qiye' qu' nattanithenhetii hatse'.—

21

Pe' leqe ofrenda pe' wikiihale'.

(Marcos 12:41-44)

¹ Pa' Jesús qa nejeɫpha'm pa'aj, qa yi'wenij pekhewe' wekwek yiwq'axin in yenik'iju'kii pe' laq'astai leqe ofrenda pe' ti'najki' pe' qi witlijsitjii.* ² Qa yi'wenij iye pa'aj pe' ewi'ɫ wikiihale' if'iljetsax in yenjiik'iju' ek iye pa'aj pe' wetsjuk uja'xhi'i in laq'astai nijketits nite' inyetets.* ³ Qa yit'ij pa'aj: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets ene' wikiihale' in qi in if'iljetsaxtaxija, qa lakha' qa les olots ke' yenik'iju' week t'anipji'.* ⁴ Qe week hekhewe' yenik'iju'kii mexe na'l yijat'ij pekhewe' qu' amaneyi'ij, qa nekhe'le efu if'iljetsax, qa week yakapilenets kekhewe' qek netektaxij.—

Pe' qi witlijsitjii week qu' nonoptaxju' hatse'.

(Mateo 24:1-2; Marcos 13:1-2)

⁵ Qa pekhewe' uja'x in mexe yifaakatetaxji' pa'aj pe' qi witlijsitjii, in qi in le'sits pe' utel, qa pe'

* **20:46** Mt 16:6; Lc 11:43 * **21:1** 2R 12:9; Mt 27:6; Jn 8:20

* **21:2** Lc 12:59 * **21:3** 2Co 8:2,12

yik'eihini'kii iye wekwek lenistitskii pekhe'en qa qi in le'sits iye, qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: ⁶ —Nam hatse' pe' nelutsji' qa enewe' hane'ej li'weni'l qa' ham pe'qu' ewii'le' uteye' qu' amani'ipji' pekhepe' iye uteye'. Week qu' jalaq'eju'kii hatse'.—*

Pekhewe' wekwek lunyejeikii yamti'ijii qu' hats namets pa' lahats'ij.

(Mateo 24:3-28; Marcos 13:3-23)

⁷ Ma' qa nifaakanijha pa'aj pekhewe'en, qa yit'ijets pa'aj: —Maestro, ¿pa'n iphu'uk'ui qu' namets kakha' lit'ij? ¿Pa'n lunye'j iye pa'qu' jutsiqaxi'ij hatse' ekewe' wekwek qu' hats k'esiyuye'ets qu' namets qu' lunye'je'kii?—* ⁸ Qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj in yeku'l: —Jehi'liju'ha, hats'inha qa'nte' awitjaxti'yi'il! Qe olots hatse' pe'qu' nanam qa' netyinenyij, qa' nit'ijju: “Yakha' Cristo.” Qa' nit'ij iye: “Hats yamets hane'ej pa' lahats'ij.” Qa' hasu'uj ijayani'l.* ⁹ Qa qu' impi'ye'ehij pe'qu' nawatlan qa pekhewe' qu' natya'yij wetju'lkii pa'qu' nuten, qa' hasu'uj e'nijiwe'yi'l, qe les le'wis qu' nojo qu' lunye'je'kii ekewe' wekwek. Qa nite'le aje'e'l qu' namets pakha' l'aka'the'ju' ha'ne hane'ej lahats'ij.— ¹⁰ Ma' qa yit'ijets iye pa'aj: —Pa'qu' witset'e qa' nawatlani'l pakhape' iye witset'e. Ewi'l pa'qu' wittataye' qa' nawatlani'l pakhape' iye wittataye'.* ¹¹ Na'l hatse' pe'qu' qi qu' nawapja' sehel. Witja'metets qa yipku' iye qu' nana'li' pe'qu' uja'xe' witsetitse'. Qa na' wa'sji' qa' ne'twenhetijji'pha'm pe'qu'

* **21:6** Lc 17:22; 19:44

* **21:7** Hch 1:6-7

* **21:8** Jer 14:14;

29:8; Ef 5:6; 2Ts 2:3; 1Jn 2:18; Jn 8:24; Lc 17:23

* **21:10** 2Cr 15:6;

Is 19:2

wekweke' qi qu' ni'nijiwei qa pakha' lunyejei iye.* 12 In mexe nite' lunyejeikii hatse' week ekewe'en, ekheweli't qa' e'nekumhi'yi'hi'kii qa' awitjaxti'yi't. Nite' yili'it ej qu' nowo'ot eikii. Qa ekekiti'yi'hiikii iye ne' le'lijtsitjiyits ne' judiol qa' ophehitiyi't ju'kii iye. Qa ekekiti'yi'tetsji'kii iye pe'qu' wittatale' qa pe'qu' netnek'enhei iye (gobernadores), qe ta't yiwets in latsjayani't.* 13 Ma' qa' iwq'axini'lij qu' enfeli'hi'm pa'n lunye'j in latsjayani't.* 14 Eni'hi'ha pe' atawjetsi't qu' hasu'uj matji'leti'lij pa'qu' it'ihij qu' me'tweileti'lik'i,* 15 qe yakha' qu' k'etisihij pe'qu' e'lijeyi'it qa pa'qu' ikfeliyaxitsi'hiikiiha iye, qa pekhewe' qu' ejuyi'hiju't qa' ham pa'qu' leke'ye' qu' neweju'hiju't qa qu' nittaxijets iye qu' nite' natsathenik'i pa'qu' it'ihijju't.* 16 Qa' eniwotk'onhe'yi'hijkii iye hatse' yemjeetax qu' alheye'taxi'ha, qu' ejefetstaxija, qa e'witk'injayektaxi'ha iye, qa ejuwaikaltaxija iye. Qa pe'qu' uja'xe' ekheweli't qa' natlanhetiiju'ha.* 17 Qa' week qu' na'napjaxi't e'm ha'ne sehe' epji' qe ta'tets in latsjayani't.* 18 Qa hamle hami'ikii pa'qu' ewii'le' ne' ewkujitsi't.* 19 Me'nt'unheti't hasu'uj neqenijani't ej qa' anaxi'lij pe'qu' ilaxitsi'it.* 20 Qu' i'wentaxi't ha'ne Jerusalén qu' namijupkii pe'qu' oq'ophehinetsetse', ma' qa' hats enikfe'li'tets pa'

* 21:11 Is 29:6; Zac 14:5; Ap 6:8,12; Lc 11:16; 12:33 * 21:12 Mt 10:19-22; Mr 13:11-13; Sal 119:84; Hch 4:3; 5:18; 8:3; 12:4; 16:23; 17:6; 18:12; 22:19; 24:1,27; 25:6; 26:11; 27:24; 2Co 11:23 * 21:13 Fil 1:12-19 * 21:14 Lc 12:11 * 21:15 Ex 4:12; Hch 4:14; 6:10 * 21:16 Mt 10:35; Lc 12:53 * 21:17 Lc 6:22; Jn 15:18-19 * 21:18 1S 14:45; Mt 10:30; Lc 12:7; Jn 10:28 * 21:19 Mt 10:22; 24:13; Ro 2:7; 5:3; He 10:36; Stg 1:3

lewul'eye'jju' in hats k'esetsha.* 21 Ma' qa pe'qu' na'ni' na' sehe' Judea qa' nilatii ne' utekui, qa pe'qu' na'ni' ha'ne Jerusalén qa' nilatik'uifik'i ha'ne witset, qa pe'qu' na'ni'kii na' l'ejinqa'wet qa' hasu'uj nenek ji'teje'm ha'ne Jerusalén.* 22 Qe pekhewe'en pe' nelutsji' hatse', hik pakha' pa' witqatja' hatse', hats'inha qa' nafits week kekhewe' wekwek hats we'nika'ajji.* 23 ;Hiyee' enewusits pekhewe' qu' efutse' qu' iwoyitsi'ij ji'teje'm qu' mexe niwkajitshenju' qa pekhewe' qu' mexe nifunen iye pe'qu' l'elitse' pe' nelutsji' hatse'! Qe qi hatse' pa'qu' a'taxe' ha'ne sehe' Israel, qa qi iye pa'qu' lantanithenkeye'je' pekhewe'en.* 24 Uja'x pe'qu' naq'alij witqatsjikinet, qa pekhewepe' qa' not'ophehitijju' qa newetkaxik'i week pekhewe' witsetiikal. Qa pekhewe' nite' judiol qa' na'ni' na' Jerusalén, qa namh'i'ijii qu' hats nafits pa' lahats'ij qu' newetlinenij iye.—*

Qu' netpiltaxju' iye pa' La's pa' Jukhew.

(Mateo 24:29-35,42-44; Marcos 13:24-37)

25 —Na'l pe'qu' jutsiqetsi'ij, axe'm pa'qu' lunye'je' ne' junu', ne' juwel qa ne' footekii iye, qa ha'ne sehe' epji' iye, qi qu' nel'ilaxtax ene' witsetits, qa nenq'ijiweyij pa' qi iftsax l'anye'j na' qi iweli' qa pe'qu' leqe' t'uuyitse' iye.* 26 Ene' jukhew qa efuts iye ha'ne sehe' epji' qa nanaxkat'axijju' pa'qu' l'ijiweyaxitse' qu' nijamti'ets pa'qu' lunye'je'kii hatse'

* 21:20 Lc 19:43; Dn 9:27 * 21:21 Lc 17:31; Mt 4:8 * 21:22

Is 34:8; 63:4; Dn 9:24-27; Os 9:7; Lc 18:7-8 * 21:23 Lc 23:29

* 21:24 He 11:34; Sal 79:1; Is 63:18; Dn 8:13; 12:7; Ap 11:2; Ro 11:25

* 21:25 Is 13:10; 17:12; 24:23; Ez 32:7; Jl 2:10,30-31; 3:15; Hch 2:20; Ap 6:12-13; Sal 46:2-3; 65:7

ha'ne sehe' epji'. Qa pe' qits let'unhaxits ene' wasits qa' nawapja'.* ²⁷ Ma' qa' ne'twenhetii *ha'ne Ea's na' Jukhew qu'nenekijju'pe'qu'wasi'ye'.* (Dn 7:13) Qi pa' let'unha'x qa' qi iye qu' netujjiha.* ²⁸ Qu' namtaxets qu' lunyejeye'kii ekewe' wekwek, eniipha'm qa' jelpha'm qe hats k'esets qu' hats ewejinhetiili'it.—*

Yejeyumtshenijupi' pe' najkak higokuk.

²⁹ Ma' qa' nifel pa'aj aka' ewi'l yejeyumtshenijupi': —Jel qeku'ni'tek ne'ej ewi'l higokuk, i'nli'i pekhepe' iye najkak'e. ³⁰ Qu' i'weni'l qu' hats nata'ji' pe'qu' lesejetse' qa' hats lenikfe'li'lets in hats ininqapiyu'. ³¹ Qa' hik lunye'j qu' i'weni'l qu' namets ekewe' wekwek qa' menikfeliti'lets na' tenek'enheiji' na' Dios in hats met. ³² Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in nite' hamits hatse' pekhewe' qu' nanamji'ju'kii pakha' lahats'ij hatse', qa' namli'ijii qu' week lunye'je'kii ekewe' hats hit'ij.* ³³ Na' wa's qa' ha'ne sehe' hamits hatse', qa' ekewe'le hats hit'ij qa' nite' leke' qu' hamitse'.* ³⁴ Matjanitheni'lkiiha, iwejinkitek'ilij pe' atawjetsi'l qu' naqamaxji' na'aj lisu'uni'ji' qe laqsiihikii, qa' pa' witk'uwetax iye, qa' pa' wittawje'mete'ej eke' wekwek ha'ne witi'ax. Hats'inha qu' namtaxets pa' neluji' hatse' qa'nte' enf'eliyi'iliju'l qu' hik lunye'je' na'aj witiwqe'l,* ³⁵ qe week qu' na'nipji' ene' witsetits ha'ne sehe' epji' hatse'. ³⁶ Qa' hik ta'hijupi', matjanitheni'lkii

* **21:26** Is 34:4; Hag 2:6 * **21:27** Dn 7:13; Ap 1:7; Mt 16:27; 26:64;

Mr 9:1 * **21:28** Lc 2:38; 24:21; Ro 8:23; 13:11 * **21:32** Lc 9:27

* **21:33** Sal 102:26; 119:89; Is 40:8; 51:6; 2P 3:10; Mt 5:18; Lc 16:17;

1P 1:23,25 * **21:34** Lc 12:40; 17:3; Ro 13:13; Mt 13:22; Mr 4:19; 1Ts 5:3,6-7; 1P 4:7

qa' hasu'uj ili'ilij qu' iyini'l hats'inha qu' nana'li'l e'm pa'qu' et'unhaxitsi'ilijup qu'nte' neqenijani'il ej week ekewe' wekwek qu' namtaxets qu' nana'l, ma' qa' leke'ye' qu' ats'ap'ayi'ilifi hatse' na' La's na' Jukhew, ham ijiweyaxitsi'ili'm.—* ³⁷ Pa' Jesús ne'ujijij qa' i'nq'ijatshenjiifi ke' qi witlijsitjii, qa' najai'e qa' ikji'jii qa' amaneiji'ji' ke' utek hii Olivos.* ³⁸ Qa' week pekhewe' jukhew qa' efuts iye mexe ham ji'ij junuye' qa' wekiya'fji'jii ke' qi witlijsitjii qu' nepiye'ji'ij.*

22

Judas qa' t'ihinij pa' Jesús.

(Mateo 26:1-5,14-16; Marcos 14:1-2,10-11; Juan 11:45-53)

¹ Hats k'esetsha pa'aj qu' namets pa' le'wis ne'lu witkujijij' pe' pan nite' yetsji'l pe'qu' levaduraye', qa' lenqii iye Pascua.* ² Pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa' pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei qa' wo'oikii pa'aj pa'n qu' leqfenejeyi'ij qu' nanat'inij qu' nilan pa' Jesús, qe' niwiweyiju'l pe' week jukhew.* ³ Ma' qa' pa' Satanás qa' uiji'teje'm pa'aj pa' Judas, lenqii iye Iscariote, hik pakha' i'ntaxji'teje'm pe' doce (12) P'ijatshenhei.* ⁴ Pakha'an qa' ikii pa'aj qu' natfaakateyi'lju' pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa' pekhewe' iye yeje'l ke' qi witlijsitjii, qa'

* **21:36** Mt 25:13; 26:41; Mr 14:34-38; Lc 12:37; Hch 20:31; 1Co 16:13; Ef 6:18; 1Ts 5:3,6; 1P 5:8; Ro 2:3; He 2:3 * **21:37** Jn 8:1-2; 18:2; Mt 21:1; 26:55; Lc 22:39 * **21:38** Jn 8:2 * **22:1** Ex 12:11; 23:15; Jn 6:4; 11:55; 13:1 * **22:2** Mt 12:14; 21:46; Lc 19:47-48; 20:19 * **22:3** Jn 13:2,27; Hch 5:3; Lc 6:16

nifeli'm pa'qu' leqfenye'ji'ij qu' netisij pa' Jesús pekhewe'en.* 5 Pekhewe'en qa qi in le'sitsi'mkii pa'aj qa yiwjutsiqeni'mha pa'aj qu' netisij hatse' pe'qu' l'astaye'. 6 Pakha'an qa t'eku'miju't pe' tefelhiti'yi'm. Ma' qa wo'oikii pa'aj pa'qu' iwemetsaxe' qu' leke'ye' qu' net'ihinij pa' Jesús qu' nite' na'ni'ijup pe' jukhew qa efuts iye.

Pa' Santa Cena.

(Mateo 26:17-29; Marcos 14:12-25; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

7 Qa hats yamets pa'aj pa' le'wis ne'u witkujijii' pe' pan nite' yetsji't pe' levadura qa lenqek'ujijii' iye na'aj kots'etax la's qu' net'ejuyets pa' le'wis ne'u Pascua.* 8 Ma' qa pa' Jesús qa yukin pa'aj ha' Pedro qa ha' Juan, qa yit'ijets: —Mathayini't qa' ajileti't pa'qu' jinteluj qu' net'ejuyets pa' le'wis ne'u Pascua.—* 9 Hekhewe'en qa yit'ijets pa'aj: —¿Pa'n i'ni' pa' hisu'un qu' hajileti'hi' pa'qu' inaqe'? — 10 Pa' Jesús qa yeku't: —Qu' ami'tets na' witset qa hikna' i'weni'hi' pa'qu' ewi't jukhewe' qu' neka'x pe'qu' camusiye' i'nji' pa'qu' iweli'ye' qa' ijayani'lpha'm, amhi'itijii' pe'qu' nuyifi wititsi'ye'. 11 Qa' it'ihijets pakha' tetsii: “Ha' Maestro yit'ij ei: ‘¿Pa'n i'ni' pakha' latawe'j ene' wititsi' qu' ha'ni'hiji' ene' yijatshenhei qu' heyeki'tju' qu' net'ejuyets pa' le'wis ne'u Pascua?’” 12 Pakha'an qa' nethini'ij na' te'weipha'm ne' wititsi' epk'etsaxifi qa week hats q'axitsju' ne' wekwek. Qa' hikna' aqsiihiji'kii qu' ajileti't pa'qu' jinteluj hatse'.—* 13 Ma' qa

* 22:4 Lc 22:52; Hch 4:1; 5:24,26; 16:20,22,35-36,38; Mr 9:31

* 22:7 Ex 12:21; 1Co 5:7 * 22:8 Hch 3:1; 8:14 * 22:12 Hch 1:13

pekhewe'en qa ikkii pa'aj, qa week yi'wen aka' hats yit'ijets pa'aj pa' Jesús. Ma' qa yaqsiijkii pa'aj qu' najilet pa' laq t'ejuyets pa' le'wis neŋu Pascua.* ¹⁴ In hats yamets pa'aj pa' uja'x pe' hora, qa pa' Jesús qa he' apóstoles iye qa i'nijupju'kii pa' mesa.* ¹⁵ Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Hayits qa qi'ija in hisu'un qu' k'eyekufetsi'ŋji' ha'ne le'wis neŋu in mente' yamets pakha' qi qu' haats'e'ej. ¹⁶ Qe yakha' hit'ilij ewets in hats nite' k'eyekufetsi'ŋ iye, ipŋu'ŋi'ii iye hatse' nakha' tenek'enhe'yi' na' Dios. —* ¹⁷ Ma' qa t'eku'mi' pa'aj pa' tok'o qa in hats yit'ijetspha'm pa'aj le'wisij pa' Dios, qa yit'ij pa'aj: —Iya'aŋji' hane'en, e'weeki'ŋij.* ¹⁸ Qe yakha' hit'ilij ewets in hane'ej qu' nata'ŋi' qa hats nite' nek'iya'ye'ji' iye pa'qu' uwa ŋ'ie', ipŋu'ui qu' nanamtax na' tenek'enheiji' na' Dios. — ¹⁹ Qa t'eku'mi' iye pa'aj pa' pan, qa in hats yit'ijetspha'm iye pa'aj le'wisij pa' Dios, qa napk'asitju' pa'aj, qa netisijju' pa'aj he' ŋ'ijatshenhei. Ma' qa yit'ijji'ju' iye pa'aj: —Aka'an yese'n, wetŋisŋetij qu' nawa'm qe ta'ŋi'ŋ ewets. Aqsi'ji'ŋijkii aka'an hats'inha qu' anjamtijiŋiyik'i.—* ²⁰ Qa hik ŋunye'j iye pa'aj in t'eku'mi' pa' tok'o in hats yili'ij pa'aj in tek, qa yit'ij pa'aj: —Ha'ne i'nji' ha'ne tok'o hik ha'ne pakha' ink'ayik qu' nenit'ij qa hik enewe' yathits, t'ilitfik'i hatse' qe ta'ŋi'ŋ ewets.* ²¹ Qa ha'neŋi'ij nakha' ŋokoi na' t'ihinyij hatse' hats i'nyijup ha'ne mesa

* **22:13** Lc 19:32 * **22:14** Mt 26:20; Mr 14:17 * **22:16** Lc 14:15; Ap 19:9 * **22:17** Mt 14:19; 15:36; 26:26-29; Mr 14:22-25; 1Co 11:23-25 * **22:19** Jn 6:51-53; He 10:3 * **22:20** Ex 24:8; Jer 31:31; Zac 9:11; 1Co 10:16; 11:25; 2Co 3:6; He 7:22; 8:8,13; 9:15; 12:24; 13:20

ijup.* 22 Qe yijaa'ija, ha'ne Ła's na' Jukhew hats
 ikli'ij qa' hik łunye'je', in l'anyejeyek kekhewe' hats
 we'nika'ajji' t'ejuyets nakha'an, qa ;hiyee'le ha'nus
 nakha' t'ihinyij hatse'!—* 23 Ma' qa pekhewe'en
 qa watfaakateji'ijju' pa'aj lek pakha' pa' yaqsiijkii
 hatse' aka'an.*

¿Lek pakha' les qu' qiye'ji' pekhewe'en?

24 Hekhewe' l'ijatshenhei qa tek'eleyiteetsijju'
 pa'aj lekpa' qu' les qiye'ji'ha pa'qu' łunye'je'
 hatse' pekhewe'en.* 25 Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj:
 —Nekhewe' wittatal ne' witsetits nite' judiol,
 ewi'le in yisu'un qu' nethinkii pa' let'unhaxits in
 tenek'enhei qa na'aj inaagyaji'ij qa wanaqsiijkii.
 Qa nekhewe' te'weyik'uiju' nekhewe'en qa
 titijiti'yijetsek in le'wis pa'qu' naqsiijkii.* 26 Qa
 ekheweli'ıl qa hasu'uj qu' hik ejunyejeyi'ıl aka'an.
 Pakha' qu' les qiye'ji' ekheweli'ıl, naqsiijkii qu' hik
 łunye'je' qu' nite' qiye'ji'. Qa pa'qu' netnek'enhei qa
 naqsiijkii qu' hik łunye'je' qu' witqejkunenek'e.*
 27 ¿Qa lek pakha' les qu' qiye'ji'? ¿Me pakha' qu'
 na'nijup pa'qu' mesaye' qu' netek? ¿Me i'nhi'i pa'qu'
 witqejkunenek'e? Ehe, pakha' i'nijup pa' mesa hik
 pakha' les in qiji'. Qa yakha'le in ha'ni'ıl etji'teje'm
 qa hik yijunye'j qu' yewitqejkunenek'e.*
 28 Ekheweli'ıl week łahatsiyij łani'ıl yijijup kekhewe'
 yinjaajinkeyejeikii.* 29 Qa in łunye'jek na' Tata in
 tsełisij nakha' qu' heinek'enhe'yi', qa yakha' qa'

* 22:21 Mt 26:21-24; Mr 14:18-21; Jn 13:18-26; Sal 41:9 * 22:22

Hch 2:23; 10:42; 17:26,31 * 22:23 Mt 21:25; Mr 9:10; Lc 24:15

* 22:24 Mr 9:34; Lc 1:32 * 22:25 Mt 20:25-28; Mr 10:42-45

* 22:26 Lc 9:48; 1P 5:3 * 22:27 Mt 20:28; Jn 13:1-17 * 22:28

He 2:18; 4:15

k'e'hisjiijek* ³⁰ qu' eki'lipji' na' yeqe mesa nakha' qu' heinek'enhe'yi'. Qa' ni'lipji' ne' qitsji' wits'ojilaxits qu' ejeyumtsheni'l nekhewe' doceju' (12) witsetits ta'letskaa ke' helits ka' Israel'ik'i.—*

Jesús qa nifeli'm pa' Pedro qu' newelkut'ijkii hatse'.

(Mateo 26:31-35; Marcos 14:27-31; Juan 13:36-38)

³¹ —Simón, Simón, ek'en qeku'nek, na' Satanás hats iyini'l ewets qu' najaajini'l, qa' hik leqfenyejeyi'il ej ne'ej trigo qe wanaqsi'iji' qa wenit'ijkii ful ful.* ³² Qa yakha'le qa k'iyin'epji' hats'inha qu' nite' hame'em pa'qu' nite' eqekuye'je', qa akha' qu' hats etpiltax yiwets iye qa iftits'ijets ne' ejefets qu'nte' niliyi'ij qu' net'units. —* ³³ Ha' Simón qa yit'ij pa'aj: — Yatsat'axyij, inye'jlu' qu' k'oyophehifeye' i'nhi'i qu' k'eyiwamhifeye'. Nite' ts'ijiwei. — ³⁴ Pa' Jesús qa yit'ij: —Pedro, hit'ij ewets hane'ej ha'ne naja'xji' in nite' ip pa'qu' ta'a'aye', iphu'ui qu' hats wetshetk'ewi'ij qu' mewelku'tyijkii, qa it'ijets qu' nite' enikfe'le'yij.— ³⁵ Pa' Jesús qa nifaakanji'ju' pa'aj, qa yit'ij: —In k'ukini'lijkii hik aka'aj qu' enfeli'l eke' witlijei qa k'ayaji'ilijets qu' hasu'uj eka'xi'l pe'qu' aq'astay'il qu' ijutsjayilik'iju' eqelutsitsi'l, qa pa'qu' ege ti'naji'ilij pe'qu' aqatsi'il qa pe'qu' eqjefetsi'il iye otshilaxtiyi'il, ¿me qa hamitsi'l e'm pe'ye' hik aka'aj? — Hekhewe'en qa yeku'l pa'aj: —Ham hami'il ye'm hik aka'aj.

* **22:29** Mt 25:34; 2Ti 2:12 * **22:30** Lc 22:16; Mt 19:28 * **22:31**

Mt 4:10; Am 9:9 * **22:32** Jn 17:9-15; 21:15-17; Ro 8:34; 1Co 1:9; Fil 1:6; 1Ts 5:24; 2Ti 2:13

—* 36 Ma' qa yit'ijets iye: —Qa ha'neli'ij qa hats tujtseika' lunye'je', pa'qu' natq'astajiyi qa' neka'x. Qa pa'qu' nana'li'm leqeti'naje' ne'ej laqats qa' neka'x. Qa pa'qu' ham laqatsjikinet'e qa' net'ihini pa'qu' l'uihitjiye' qa' nataqha'yets pa'qu' laqatsjikinet'e. 37 Qe yakha' hit'ilij ewets in les le'wis qu' na'nyi'pji' qa' nafits aka' hats we'nika'ajji' in yit'ij: “*Tojonkaxti'yik'i pekhewe' ul'ets jukhew.*” (Is 53:12) Qe yijaa'ija kekhewe' week hats we'nika'ajji' qu' yijunye'je'kii, nite' leke' qu' nijanik'i.—* 38 Hekhewe'en qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, jeł qeku'nek, enewe'en wetsjuk witqatsjikinetits.— Qa yeku'ł pa'aj pakha'an qa yit'ij: —Hayits hats ujaxlu'.—

Jesús qa' iyini' pa' Getsemani.

(Mateo 26:36-46; Marcos 14:32-42)

39 Pa' Jesús qa ikik'uifik'i pa'aj pa' witset, qa pa' hats lunye'j ji'ij, ma' qa ikji'jii ke' utek Olivos, qa he' l'ijatshenhei qa yijayanjiik'i pa'aj.* 40 Ma' qa yamets pa'aj pakha' i'nji'ji', qa yit'ijets hekhewe'en: —Iyiini'ha, hats'inha qu' nite' neqenijani'il ej na' witaqjaajinke'j.— 41 Pa' Jesús qa ikik'ui pa'aj pa' ha'niiji'in in iplu'uk'i ek ne'ej ute qe jitewu'm, qa wonokok'eni'ju' pa'aj qa iyin.* 42 Qa yit'ij pa'aj: —Tata, qu' isu'un qa' iwu'myik'ui nakha' qu' nek'iya'aj tok'o i'nji' na' qi in ek'imiiji'. Qa hasu'ujle qu' nanaqsiijkii pakha' qu' yakha' ye'le qu' hisu'un. Akha' yijat'ij pa'qu' isu'un.—* 43 Ma' qa nametsju' pa'aj pa' ewi'ł ángel ta'hiipha'm na'

* 22:35 Mt 10:9-10; Mr 6:8; Lc 9:3; 10:4 * 22:37 Jn 17:4;

19:30 * 22:39 Mt 26:30; Mr 14:26; Lc 4:30; 21:37; Jn 18:1; Mt

21:1 * 22:41 Lc 18:11 * 22:42 Jn 18:11

wa's qu' netisij pa'qu' let'unha'xe'.* ⁴⁴ Pa' Jesús qi in yoksi'wen pa'aj pakha' qi a'tax hatse', ma' qa qi'ija in we'nt'unhet pa'aj in iyin qa pa' lenejut'ax qa hik lunye'j ne'ej wit'athits in qitsju' qe tsapt-sapijukii sehe'.* ⁴⁵ In yili'ij in iyin pa'aj qa ni-ipham' qa ikii pe' l'ijatshenhei pa' i'ni'. Qa hats ima'ju' pa'aj hekhewe'en qe yeqiwefijju' in qi in itawje'metets. ⁴⁶ Qa yit'ijets pa'aj: —¿Inhats'ek in lama'alju'? Eniyi'lpha'mkii qa iyini'l, hats'inha qu' nite' neqenijani'l ej na' witaqjaajinkeye'j.—

Te'nekumhi'yi' pa' Jesús.

(Mateo 26:47-56; Marcos 14:43-50; Juan 18:2-11)

⁴⁷ In mente' yili'ij pa'aj in iyet pa' Jesús qa namets pa'aj pe' olots jukhew, qa pakha' hii pa'aj Judas hik pakha' i'ntaxji'teje'm iye pa'aj he' doce (12) l'ijatshenhei, nojo'ok'oi pa'aj pekhewe'en. Qa nekets pa'aj pa' Jesús qe qa netuje'm. ⁴⁸ Qa pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Judas, ¿me in letuje'm qa l'ihinij ha'ne La's na' Jukhew?— ⁴⁹ Pekhewe' metit-sifi pa'aj pa' Jesús in yi'wen pa' lunye'jkii, qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, ¿me lisu'un qu' heqfekini'lij je'm ene' yaqa'tsjikinetitsi'l?— ⁵⁰ Ma' qa pa' ewi'l pa'aj hekhewe'en qa yifekin je'm pa' leqejkunenek pa' qiji' latata pe' pa'il qa yasinii pa'aj qa k'itsii pe' lekfi'ik'i yiya'yik'i te'weiji'. ⁵¹ Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Hasu'uj meqfekini'l je'm. ¡ili'ihij!— Pa' Jesús qa t'eku'mets pa'aj pe' lekfi' pa' witqejkunenek qa yilin pa'aj. ⁵² Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' tenek'enhe'yipji' pe' yejel pe' qi witlijsitjii qa

* **22:43** Mt 4:11; He 1:14 * **22:44** He 5:7

pekhewe' iye tenek'enheiji' pa' witset: —¿Inhats'ek in lenteneyi'lij ne' aqa'tsjikinetitsi'l qa ne' ek'uli'l najak? ¿Me hik yijunye'j pa'qu' ewi'le' ejten-hetsax?*

⁵³ Yakha' in ha'ni'l etji'teje'mkii week neluts ne' qi witlijsitjiyii, qa ham pa'qu' ewi'le' ekheweli'l qu' net'eku'myi'. Qa lantsat'etsli'ihij ene' hane'ej hora qa nakha' iye let'unha'x na' nookii lantsat'etsi'lij iye.—*

Pa' Pedro qa welkut'ijkii pa'aj pa' Jesús.

(Mateo 26:57-58,69-75; Marcos 14:53-54,66-72; Juan 18:12-18,25-27)

⁵⁴ Ma' qa pekhewe'en qa t'eku'mi' qu' nophe'l pa' Jesús, qa yeka'xii pa'aj pe' letsi' pa' qiji' latata pe' pa'il. Qa ha' Pedro qa yijayantaxij pha'mkii pa'aj qa toxli'iju'lkii. ⁵⁵ Pekhewe'en in hats niłani' pa'aj pa' fe't pa' joofji'ju' pe' wititsi'ii, qa i'nijup pa'aj, qa ha' Pedro qa i'nji'teje'm pa'aj pekhewe'en.*

⁵⁶ Qa pe' ewi'l witqejkunenki', in yi'wen pa'aj in i'nijupju' pa' fe't qa nalitetsju', ma' qa ts'in pa'aj in yejełju', qa yit'ij: —Hane'en, qete'e' hik ha'ne iye hakha' lijs'teji'ijkii.— ⁵⁷ Qa welkuth'ijkii pa'aj ha' Pedro, qa yit'ijets pe' efu: —Efu, nite' tsikfe'lets pakha'an.— ⁵⁸ Qa sujle iye pa'aj qa na'l iye pe' yejełju' iye qa yit'ijets: —¿Qete'e' hik akha' iye la'nji'teje'mkii hekhewe'en!— Ha' Pedro qa yit'ij iye pa'aj: —¿Efu, nite'! ¿Nite' yakha' pekhewe'en!— ⁵⁹ Qa hats ewi'l pa'aj hora t'ani' qa na'l iye pa' yumti'ija qa yit'ij: —Yijaa'ija in hik ha'ne hekhewe' lijs'teyekkii, qe hane'en Galilea

* **22:52** Lc 2:46; Jn 18:20 * **22:53** Jn 12:27; 16:4; Hch 26:18; Ef 6:12; Col 1:13 * **22:55** Mt 26:3

leile' iye. — ⁶⁰ Ha' Pedro qa yit'ij iye pa'aj: — Jukhew, jnite' tsikfe'lets kakha' lit'ij!— In mexe nite' naq'axtaxijik'i pakha' yit'ij in welkut'ijkii, ma' qa iipek pa'aj pa' ta'a'a'. ⁶¹ Ma' qa pa' Yatsat'ax'inij qa hik pakha'aj t'atsji'fik'i qa lee'sii pa'aj in nejeii ha' Pedro, ma' qa ha' Pedro qa yijamti'ik'i pa'aj ke' le'lijei pa' Yatsat'ax'inij in yit'ijets pa'aj: — Ha'ne naja'xji' tees qu' nap pa'qu' ta'a'aye' ipu'ui qu' hats wetshetk'ewi'ij qu' mewelku'tyijkii. —*
⁶² Ma' qa ikfik'i pa'aj ha' Pedro qa qi in ip pa'aj.

Jesús qa tawitjaxtii pa'aj.

(Mateo 26:67-68; Marcos 14:65)

⁶³ Pekhewe' jukhew testi'yij pa'aj pa' Jesús qu' nejelets, qa qi in yawitji pa'aj qa yilanje'mkii iye.*
⁶⁴ Yit'onjo' iye pa'aj lotoi, qa nifaakanji'ij: —¿Eek pakha' te'ek nalan?— ⁶⁵ Qa olots iye pekhewep iye wekwek yit'ijetskii t'ejuyiju'l pakha'an, in ul'etsik'i le'lijeyetskii.*

Pa' Jesús qa wetka'xetsji' pekhewe' tenek'enhei (Junta Suprema).

(Mateo 26:59-66; Marcos 14:55-64; Juan 18:19-24)

⁶⁶ In hats nelukii pa'aj qa not'ax wetju'l pekhewe' tenek'enheiji' pa' witset qa pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'ng'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei, ma' qa wetka'xii pa'aj pa' Jesús pa' not'axi' wetju'l pekhewe'en. Qa hikpa' qa tafaakanheti'yi'kii

* **22:61** Mr 10:21; Lc 22:31-34; Hch 3:13-14 * **22:63** Jn 18:22-23

* **22:65** Mr 3:29

pa'aj:* 67 —Qu' hik akha'ye' pa' Cristo, yape en-feli'l ye'm.— Pa' Jesús qa yeku'l: —Qu' hi'ttaxi'lij ewets: “Ehe, yakha',” qa' esgeku'li'ilij iye. 68 Qa qu' k'afaakantaxi'lij pe'ye', tees qu' esku'li'l. 69 Qa ha'neli'ij qu' nata'li', qa *ha'ne Ea's na' Jukhew qa na'ni'ju' na' yiya'yik'i nakha Ham Let'unhenye'ji'iju'l in Dios.*— (Sal

110:1)* 70 Ma' qa yit'ijju' pa'aj pe' week: —Ye'ehe, ¿me qa hik akha' pa' Eaa'sija pa' Dios?— Qa pa' Jesús qa yeku'l pa'aj: —Ehe, yakha', l'asiini'lik'iha in lit'ilij yiwets.—* 71 Ma' qa yit'ijju' pa'aj pekhewe'en: —¿Inhats'ek qu' menjiit hami'ik'ui iye pakhape' iye qu' nenfelijkii pa'qu' lunye'je' hane'en? Inekhwel hats jitepi'ye'ejha kakha' yit'ij.—

23

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(Mateo 27:1-2,11-14; Marcos 15:1-5; Juan 18:28-38)

1 Ma' qa week niipha'mkii pa'aj pekhewe'en, qa yeka'xii pa' Jesús pa' Pilato. 2 Qa in yamijii pa'aj, ma' qa hik pakha'aj qa yit'ijetskii pekhewe'en pe' wekwek yit'ijets in yaqsiijkii pakha'an, qa yit'ijju' pa'aj: —Hats hi'weni'l ha'ne jukhew in yink'aihittaxik'ui qa yiwul'enhettaxijkii aka' lunye'jtax ha'ne initset, ma' qa inqaq'ayintaxij in tajaikii eke' wekwek qu' net'ejuyets pa' Roma latata (César), qa yit'ij letets iye in lakhaati'ija pa' Cristo, qi wittata. —* 3 Ma' qa pa' Pilato

* 22:66 Mt 27:1; Mr 13:9; 15:1; Jn 18:28; Lc 9:22; 20:1 * 22:69 Mr

16:19; Hch 7:56; He 1:3 * 22:70 Mt 4:3; 26:64; 27:11; Lc 1:32,35;

23:3 * 23:2 Lc 20:22-25

qa nifaakan pa'aj: —¿Me akha' pa' qi latata ene' judiol?— Qa yeku' pa'aj pa' Jesús: —Ehe, yakha'.—* ⁴ Qa pa' Pilato qa yit'ijji'ju' pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pekhewe' iye olots jukhew: —Ham hi'weni'ij pa'qu' u'axe' ha'ne jukhew. —* ⁵ Qa pekhewe'en qa yape'enhale yit'ijju': —Kekhewe' i'nq'ijatshenij nakha'an t'ayijji' in ye'ilehet ha'ne week witset. Hats naq'axij in yijatshenij ha'ne week Judea, ta'hijii ha' Galilea qa namhi'ij met hane'e'in.—*

Jesús qa wetka'xii pa' Herodes.

⁶ Pa' Pilato in yepi'ye' ek'i pa'aj ekewe'en, qa inaqfaakanij: —¿Me Galilea leite' ha'ne jukhew?—* ⁷ Pa' Pilato in nikfe'lets pa'aj pa' Jesús in ta'hii pakha' sehe' tenek'enheiji' ek pa' Herodes, ma' qa yukinii pa'aj pa' Herodes, hik pakha' namii iye pa'aj na' Jerusalén pekhewe' nehutsji'.* ⁸ Pa' Herodes in yi'wen pa'aj pa' Jesús, qa qi'ija in le'wisi'mkii, qe hats tooxik'i pa'aj in neqwenkeyu'taxij qe ta'lets pekhewe' impiye'ji'jij yaqsiiikii pakha'an. Qa neqwenkeyu'uj qu' naqsiiikii pa'qu' ewi'le' ham lunye'ji'iju'ł. ⁹ Ma' qa qi in nifaakantaxkii pa'aj, qa pakha'le Jesús qa nite' yeku' pa'aj.* ¹⁰ Pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei, hik pakha' ts'ap'a'aju' iye pa'aj, qa qi in yit'ijetskii pekhewe' wekwek yit'ijets in yaqsiiikii

* **23:3** Mt 2:2; Lc 23:37-38; Jn 18:39; 19:3 * **23:4** Mt 27:24; Lc 23:14,22; Jn 19:4,6; 1P 2:22 * **23:5** Hch 17:5-8,13; Mt 4:12,23; Lc 4:14; Jn 1:43; 2:11 * **23:6** 1Ti 6:13 * **23:7** Lc 3:1; 9:7-9; 13:31
* **23:9** Is 53:7; Mt 27:12,14; Mr 15:4-5; Jn 19:9

pa' Jesús. ¹¹ Ma' qa pa' Herodes qa pe' leqejkunenhei oq'opheñinetsilets in hats yili'ij pa'aj in qi in yawitji pekhel leqfenyejeyijkii, ma' qa pa' Herodes qa yuihinik'ipha'm pa'aj pa' le'wis le'ntilafittax qa yepiletii iye pa'aj pa' Pilato.* ¹² Ma' qa hik pakha'aj pa' neluji' qa witjuwaikayek'it pa'aj pa' Pilato pa' Herodes qe mexe wanapjaitax pa'aj.*

Pilato qa inaqyaji'ij pa'aj qu' ne'nenji'pha'm pe' cruz pa' Jesús.

(Mateo 27:15-26; Marcos 15:6-15; Juan 18:39–19:16)

¹³ Pa' Pilato qa taya'yii pekhewe' tenek'enhe'yipji' pe' pa'il qa pe' tenek'enheiji' pa' witset qa week pakha' witset.* ¹⁴ Qa yit'ijji'ju': —Ekheweli't lenkaxi'tyii ha'ne jukhew, hit'ihijets in qi in t'ayijji' qa ye'tilehet ha'ne witset. Qa yakha' qa hats le'tsweni'tij in hanfaakantaxkii, qa ham pa'qu' ewi'le' qu' hi'wenij qu' ul'axi'ijupi' ha'ne jukhew, qu' hik lunye'je' kekhewe' hit'ihijets in ul'ets in yaqsiijkii.* ¹⁵ Qa hik lunye'j iye ha' Herodes, qe nepiletmet iye. Hane'en hats li'weni't, ham ta'hi'ijupi' qu' leke'ye' qu' natlanhetii. ¹⁶ Qa hik ta'ijupi', mexe qu' hitani'then qa i'nk'ale qa' hiwejin hatse'. —* ¹⁷ Pa' Pilato in hayiits leqfenye'jji'ij qa yamji'jets aka' le'wis netu qa yiwejinji'ij pa'qu' ewi'le' wit'ophetik'e. ¹⁸ Qa week taya'yijipji' pa'aj pekhewe' jukhew, ewi'hik'i ka' yit'ijju': —iNatlanhetii nakha'an qa' netwejinhetii

* **23:11** Is 53:3; Mr 9:12; 15:17; Lc 18:32; Hch 4:11; Mt 27:28

* **23:12** Sal 2:2; Hch 4:27 * **23:13** Lc 23:35; 24:20; Jn 7:26,48;

12:42 * **23:14** Lc 23:2,4 * **23:16** Jn 19:1; Hch 5:40

ha' Barrabás!—* 19 Qe pa' Barrabás in t'ophehitii pa'aj qe ta'hijupi' in taya'yijipji'kii in yutentax pe' tenek'enhei qa teqek'ui iye pa'aj. 20 Pa' Pilato yisu'untax qu' niwejinle pa' Jesús, ma' qa ewi'hij iye in iyettaxji'ju' iye pe' jukhew.* 21 Qa pekhewe'le'en qa yape'enha taya'yij wetju't in yit'ijju': —iNe'nenji'pha'm cruze! iNe'nenji'pha'm cruze! — 22 Qa pa' Pilato qa yittaxijji'ju' iye ma' qa hats wetshetk'ewi'hij: —¿Inhats'ek qu' natlanhetii? ¿Pa'n lunye'j pa' u'ax in yaqsiikii hane'en? Ham hi'weni'ij hane'en pa'qu' u'axe' qu' hikpa' nata'lets qu' natlanhetii, qa hik ta'hijupi', mexe qu' hitani'then eku'n qa' i'nk'ale qa' hiwejin hatse'. —* 23 Pekhewe'en qa yape'enha qi in taya'yijipji'kii in iyinijets qu' ne'nenji'pha'm cruze'. Ma' qa pa' Pilato qa lexke'ej. 24 Pa' Pilato ma' qa inaqyaji'ij pa'aj qu' nanaqsi'ji'mijkii pakha' iyinets pekhewe'en.* 25 Qa yiwejin pa'aj pakha' iyinets pekhewe'en qu' netwejinhetii, pakha' t'ophehiti'yipji' pa'aj in taya'yijipji'kii in yutentax pe' tenek'enhei qa teqek'ui iye pa'aj. Qa pakha'le Jesús qa tisij pakha' yisu'un pekhewe'en qu' leqfenyejeji'ij.*

Jesús qa we'nenji'pha'm pe' cruz.

(Mateo 27:32-44; Marcos 15:21-32; Juan 19:17-27)

26 In wetka'x pa'aj pa' Jesús qu' ne'nenji'pha'm pe' cruz, qa te'nekumhi'yi' pa'aj pa' ewi't jukhew Cirene leife' hii Simón ta'hiifik'i pa' l'ejinqa'wet, qa

* 23:18 Hch 21:36; 22:22 * 23:20 Hch 3:13-14 * 23:22 Jn 8:46; Lc 23:4 * 23:24 Mt 27:24-26; Mr 15:15; Jn 19:16; Fil 4:6 * 23:25 Lc 24:20; Hch 4:24-28

tayajaxti'yijets qu' neka'x pe' cruz, qa yeka'xi'm pa'aj. Pa' Jesús yojo'ok'oi qa pakha'an qa teke'lenijju' pa'aj pe' cruz.* ²⁷ Olootsija pa'aj pe' jukhew yijayanpha'mkii pa'aj, qa pe' efuts iye pa'aj qi in yayinju' neq'elettaxij.* ²⁸ Pa' Jesús qa tetwek'elaxiju'l pekhewe'en, qa yit'ijets pa'aj: —Efuts, Jerusalén leitekii, hasu'uj ats'ayini'lju'. Ekheweli'l yijat'ij qu' manayini'i'iju' qa pe'qu' elitsi'if iye.* ²⁹ Qe nam hatse' nekhewe' nelutsji' qu' it'ihijju': “Le'sitsi'mkii pekhewe' qu' ints'atekiie', pekhewe' qu' mexe ham pe'qu' lelitse' qa pekhewe' iye qu' mente' neqfunene'.”* ³⁰ Ma' qa' yapeye'lek qa ittaxi'tijets ne' utekui: “¡Anami'tyipji!” qa nekhewe' pumumpha'mkii utekui telits qa ittaxi'tijetsek: “¡Atsat'ini'tkii!” (Os 10:8)³¹ Qe in lenifeny'e'j aka'an nekhe' najkak asa'l'ai, ¿qa pa'n qu' lenifeny'e'je' hatse' nekhe' lawa'mhine'?—*

Wetsjuk pe' jukhew qi ul'ets tenenhefetsji'pha'm pa' Jesús.

³² Wetka'x iye pa'aj pekhewe' wetsjuk ul'ets jukhew, qe qa' lawamhifetse' iye.* ³³ In yamijii pa'aj pa' lenqii “Witjila'ik'i” (La Calavera), qa hik pakha' qa we'nenji'pha'm pe' cruz pa' Jesús qa pekhewe' iye wetsjuk jukhew qi ul'ets. Ewi'l pa' te'weyij yiya'yik'i qa pakhap qa lefeyi'j te'weyijek.* ³⁴ Pa' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Tata, iwejinle enewe'en

* **23:26** Ro 16:3; Lc 9:23; 14:27 * **23:27** Lc 8:52; Hch 8:2; Ap 1:7; 18:9 * **23:28** Cnt 1:5; 2:7 * **23:29** Lc 11:27; 17:22; 21:23; Mt 24:19; Mr 13:17 * **23:31** Ez 20:47; Lc 19:41 * **23:32** Is 53:12; Mt 27:38; Mr 15:27; Lc 22:37; Jn 19:18 * **23:33** Mt 27:33-38; Mr 15:22-27; Jn 19:17-24

qe nite' nikfe'lets aka' yaqsiijkii. — Qa pe' oq'opheñinetsilets qa ikij wetju'ł in watk'esaxijju' pa'aj pe' leqhinatai pa' Jesús.* 35 Olots pe' nekii pa'aj qa yejełju', qa pekhewe' tenek'enhei iye qa qi in yawitji'iji'kii le'lijei qa yilakijukii iye pa'aj, qa yitjiijetspha'm: —Yilin pekhewep, yape neteñte, qu' hik nakha'ye' pa' leqe Cristo pa' Dios, pakha' T'eku'miiji'.—* 36 Qa pe' oq'opheñinetsilets iye qi iye in yawitji'iji' iye pa'aj pe' le'lijei, qa iktaxijets pa'aj qu' niyahanji' na'aj wino ewtsik'iiji' (vinagre).** 37 Qa yit'ijetspha'm pa'aj: —Qu' hik akha'ye' pakha' qi Łatata ene' judío, ĵmeteñte!—* 38 Qa na'ł iye pa'aj pa' le'nikahat te'weyik'uipha'm pa' lejiłta', qa yit'ij pe' le'nikatii: —Hane'en hik ha'ne pakha' qi Łatata ene' judío.— 39 Qa pakha' ewi'ł pekhewe' uł'ax pa' yaqsiijkii lenenhefetsji'pha'm pa'aj pe' cruzits, qa uł'etsik'i iye pa'aj pe' le'lijeyets, qa yit'ijets pa'aj: —¿Me nite' hik akha' pa' Cristo? ĵMeteñte qa yekhewepi'ł iye qu' etsilini'ł!—* 40 Qa yeku'łe pa'aj pakhap iye, qa yaq'ayinij, qa yit'ijets pa'aj: —¿Me qa nite' qu' e'nijiweitaxiju'ł iye pa' Dios, in akhap iye hane'ej hats qi in ł'atanithenhetii?—* 41 Inekhewel hats weju'lij aka' jítatanithenheti'yij, qe in jítesti'yij aka'an ta'lets kekhewe' uł'ets in jítaqsiijkii. Qa hane'le'en qa

* 23:34 Mt 5:16; 6:1; 11:25,27; Jn 8:42; Lc 6:29,35; 22:42; Hch 3:17; 1Co 2:6-8; Sal 22:18 * 23:35 Mt 1:17; 12:18; 27:43,48; Mr 15:26,29-32; Jn 19:19,29; Sal 22:7,17; Lc 9:20,35; 16:14; 23:13; Is 42:1; 1P 2:4 * 23:36 Pa' wino ewtsik'iiji', pakha'an wino nite' inyetax qa leqiyij vinagre. * 23:36 Sal 69:21 * 23:37 Lc 23:3 * 23:39 Mt 27:44; Mr 15:32 * 23:40 Sal 147:11; Pr 1:7; Hch 10:2; Ap 14:7

ham pa'qu' huk'eye'en qu' ut'axe' qu' naqsiijkii. —
 * 42 Qa yit'ij iye pa'aj: —Jesús, menikfelityiikii
 hatse' wat'ij qu' anamtax iye qa' enek'enhei. —*
 43 Qa pa' Jesús qa yeku'l pa'aj: —Yijaa'ija aka'
 hit'ij ewets, hane'ejija qu' niyijup nakha' qu' ha'ni'
 le'wis wititset (paraíso).—*

Jesús qa wa'm pa'aj.

(Mateo 27:45-56; Marcos 15:33-41; Juan 19:28-30)

44 Ma' qa in hats natsathenju' pa'aj junu', qa weekij ha' sehe' in nookii pa'aj, qa yamijii in las tres 45 ne' junu' in noo'ii pa'aj. Qa pakha' te'weiteje'm pa' lejilafi' t'aplii penyilo ke' qi witlijt-sitjiyifi, qa ja'fik'iju' leqewuk'u pa'aj.* 46 Qa pa' Jesús qa t'unik'i pa'aj in tayai, qa yit'ij: —Tata, *ne' okoyei hats hetisij na' yeqe'spiritu.* — *(Sal 31:5)* In yili'ij aka'an in yit'ij, ma' qa s'uff pa'aj qa wa'm.* 47 Qa pakha' centurión† in yi'wen pa'aj aka' hunye'jkii, qa qi in yiwqinhethji' pa'aj pa' Dios, qa yit'ij pa'aj: —Yijaa'ija aka' jukhew in qi in yatsathen.—* 48 Week pekhewe' olots namii qu' neje'ju' pakha' hunye'jkii pa'aj, in yi'wen pa'aj aka'an qa wapilik'uikii pa'aj yilanje'mkii l'ejujets qe qi in ika'metets wetju'†.* 49 Qa pekhewe'le week pe'nikfe'li'† wetju'† pa'aj pa' Jesús'ik'i qa pekhewe' iye efuts pe' yijayanik'ikii pa'aj ta'hijii in nijayan ha' Galilea'ai, qa totsi'mii

* 23:41 Lc 23:4 * 23:42 Jue 16:28; 1S 25:31; Neh 5:19; Job 14:13; Sal 106:4; Mr 8:38; Hch 20:25 * 23:43 2Co 12:4; Ap 2:7

* 23:45 Ex 26:31-33; He 6:19 * 23:46 Is 53:12; 1Co 15:55; 1P 4:19 † 23:47 Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100)

oq'ophefinetsilets, Roma leite'. * 23:47 Lc 13:13 * 23:48 Lc 18:13

pa'aj pa' i'nijupi' ek qa week yi'wenij iye ekewe' wekwek hunyejeikii pa'aj.*

Jesús qa we'nenifi pe' lenimełuk.

(Mateo 27:57-61; Marcos 15:42-47; Juan 19:38-42)

⁵⁰ Qa na'l iye pa'aj pa' ewi't jukhew hii José, i'nji'teje'm pekhewe' Junta Suprema, † teik'unei qa yatsathen iye pa'aj, ⁵¹ hik pakha' nite' yijayanij pakha' t'eku'mi' pa'aj pekhewe'en in yaqsiiikii, pakha'an Arimatea łeıte', judiol łetset, qa qi in notk-itaxets qu' netnek'enhei pa' Dios.* ⁵² Pakha'an qa yamıiji' pa'aj pa' Pilato qa iyinijets pa'aj pa' Jesus'ik'i. ⁵³ In hats nit'ijju' qa yijuphe'łji' pa'aj pa' łe'wis penyilo fo' qa inyetax iye, ma' qa yenifi pe' ewi't nimełuk wa'najkaninji'teje'm pe' utek, mexe ham we'neni'ifi pa'qu' nawa'm.* ⁵⁴ Hik pakha'aj pa' nełuji' watji'letji' pe'qu' wekweke', ma' qa hats k'esik'iha pa'aj qu' hats witwapiihijiye'. ⁵⁵ Qa pekhewe' efuts pekhewe' ta'łijii pa'aj ha' Galilea in nijayan pa'aj pa' Jesús qa yijayanijpha'm pa' José, qa yi'wen pa'aj pe' nimełuk qa pa' łeqfenye'jij iye in yiwhinju'.* ⁵⁶ Qa in wapilii pa'aj pe' łetsil qa yaji'let ne'ej łesejets yewjisitji' na'aj tenekui qa pe' ewjisiyits iye. Ma' qa pa' witwapiihijiiji' qa wapiiju' pa'aj in ł'anyejeyek kekheve' wenit'ij qu' nanaqsiiikii yika'ajji' pa'aj pa' Moises'ik'i.*

* **23:49** Mt 27:55-56; Mr 15:40-41; Jn 19:25; Sal 38:11; 88:8

† **23:50** Junta Suprema ikji' tenek'enhe'yij qa yejeł iye pa' sehe' Israel, pe' jukhew yamets 71. * **23:51** Hch 2:23; Lc 2:25,38

* **23:53** Is 53:9; Mr 11:2 * **23:55** Lc 1:42 * **23:56** Mr 16:1; Lc 24:1; Ex 20:10; Dt 5:14

24

Ila'x iye pa'aj pa' Jesús.

(Mateo 28:1-10; Marcos 16:1-8; Juan 20:1-10)

¹ Qa pa' yojo nelu (domingo) in hats fo'iju' pa'aj sehe', qa pekhewe' efuts qa ikii pa'aj pe' nimełuk yeka'xtaxii pekhewe' hats yaji'let łesejets ewjisii.* ² In yamtaxets pa'aj qa yi'wen pe' lit'otaxij ute pe' nimełuk in nite' i'nji' pa' łeji'. ³ Qa uitaxifi pa'aj pe' nimełuk qa ham qu' ni'wen pe' ł'ajiiki pa' Yatsat'ax'inij Jesús.* ⁴ Pekhewe'en qa ts'ihitsi'mkii pa'aj in yi'wen aka'an, ma' qa thxuuletš iye pa'aj pe' wetsjuk jukhew ts'ap'a'ajupju' lep-pep pe' łeqhinatai,* ⁵ ma' qa qi in niijiwei pa'aj qa wonokok'enju'kii yametsju' sehe' in t'upiijukii pa'aj. Qa pe' wetsjuk jukhew qa yit'ijets pa'aj: — ĞInhats'ek in łenjełtaxilijii ke' naxju' hakha' hats nite' wa'm? ⁶ Nite' i'ni' hane'e'in, hats ila'x iye. Menikfelitilik'i kakha' hats yit'ilij ewets in mexe i'ni'kii ha' Galilea, in yit'ij:* ⁷ “Ha'ne Ła's na' Jukhew testi'yij hatse' nekhewe' ul'ets jukhew qa' nenji'pha'm pe'qu' cruze' qa' nawa'm. Qa qu' namets wet-shetk'ewi'ł neluts qa' ila'xe' iye.”* ⁸ Ma' qa pe' efuts qa nikfe'lik'i pa'aj ekewe' wi'tlijei. ⁹ Qa tepilik'uiikii pa'aj pe' nimełuk, ma' qa nifelimik'i week ekewe' wekwek pe' once (11) apóstoles qa week iye pekhewep.* ¹⁰ Enewe' efuts nifelii pa'aj hekhewe' apóstoles, enewe'en: María Magdalena, Juana, ke'

* **24:1** Hch 20:7; 1Co 16:2 * **24:3** Lc 7:13; 12:4; Hch 1:21 * **24:4** Lc 2:9; 17:24; Hch 12:7 * **24:6** Mt 17:22-23; 26:32; Mr 5:41; 9:27,30-31; Jn 2:19; 1Co 15:4; Lc 9:22,44 * **24:7** Lc 9:22,31,44; 18:32-33; 23:21; 24:46; Mt 17:9,23; Mr 8:31; 9:31; 10:34 * **24:9** Hch 1:15-26; 2:14

María lenene ha' Santiago qa hekhewep iye efuts.*
 11 Qa hekhewe'le apóstoles qa hik leqjunyejeyij pa'aj eke' wi'tlijei na'aj wenith'iij qe tefelhitiyik'i nite' yija' qu' lunye'je'kii, ma' qa nite' tek'enets pa'aj, yegeku'.* 12 Qa hakha'le Pedro qa niipha'm qa wekuma'xii pa' i'ni' pe' nimełuk, qa teleqhetinifi pa'aj qa uja'xle in yi'wen pe' penyilots. Ma' qa ik iye pa'aj qi in yitjułaxijpha'm qa yijamti'ijupkii pa'n lunye'jkiiha.*

*Pa' lunye'jkii pakha' wit'ikheyi'jii pa' Emaús.
 (Marcos 16:12-13)*

13 Hik pakha'aj pa' nełuji' pe' wetsjuk pekhewe' tek'enets in neki'iju' pa' wit'ikheyi'j yamii pa' witset la's hii Emaús, ipłu'umii once (11) kilómetro na' Jerusalén.* 14 Pekhewe'en qi in yifaakateji' pa'aj week aka' lunye'jkii. 15 Qa lunye'jkii pa'aj pekhewe'en in mexe yifaakateji' pa'aj, qa pa' Jesús qa nijayanpha'm ma' qa lijs'eyek pa'aj. 16 Qa pekhewe'le łtoi pekhewe'en qa mexełe hik lunyejei qu' netit'oijo' qe qa' nite' nenikfe'li'ij.* 17 Pa' Jesús qa nifaakanij: —¿Łekpa' lifaakateji'ijji' ha'ne wit'ikheyi'jik'i?— Qa teke'lenju'kii pa'aj qi in ika'metetskii pa'aj. 18 Qa pakha' ewi'ł pekhewe'en hii Cleofas, qa yeku'ł pa'aj qa yit'ijets: —¿Me akha' el'ewi'He in pakha' łatalik'uiji' na' Jerusalén qu' nite' enikfe'le'ets ekewe' wekwek lunyejeyi'kii nakha'an eke' nełutsik'i?—* 19 Ma' qa pa' Jesús qa yit'ijets

* 24:10 Mr 15:40; 16:1; Lc 6:13; 8:2-3 * 24:11 Mt 28:17; Lc 24:41; Jn 20:25,27 * 24:12 Lc 1:21,63; 2:18,33; 4:22; 6:14; 23:53; Hch 2:7; 3:12; 10:32 * 24:13 Ap 21:16; Mt 23:37; Hch 8:1 * 24:16 Lc 9:45; 18:34; Jn 20:14-15; 21:4 * 24:18 Hch 26:26

pa'aj: —¿Lek pekhewe' wekwek? — Pekhewe'en
 qa yit'ijju' pa'aj: —Kekhewe' lunyejeikii kakha'
 Jesús Nazaret leite', hik kakha' ewi'l profetatax
 qi pa' let'unha'xijup na'aj yaqsiiikii qa ne'ej yit'ij
 iye, qa yi'wenijha pa' Dios qa week iye ene'
 jukhew.* ²⁰ Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il
 qa he' tenek'enheiji' ha' witset in inaqaaji'ij qu'
 natlanhettiijija, ma' qa yenji'pha'm ke' cruz.*
²¹ Yekheweli'l qi in humtitaxi'l qu' hik kakha'ye'
 pakha' qu' naqsijju'ha qa' netwejinhetiite ene'
 Israel. Qa hatsle wetshetk'ewilik'i neluts kakha'
 lunye'jkii.* ²² Qa na'l iye he' uja'x efuts i'ni'l
 yitji'teje'm qi in ts'itjulati'lij iye, qe ikii pa'aj
 mexe leefiju' ke' lenime'uk. ²³ Qa nite'le yi'wen
 pe' l'ajiki kakha'an. Qa nami'lyii qa nifelkii in
 yi'wen pe' angelits qa nifeli'm pa'aj in hatste'
 ila'x iye ka' Jesús. ²⁴ Qa hekhewe' uja'x hekhewe'
 i'ni'l yitji'teje'm qa ikkii qa yejehii iye ke' lenime'uk
 pa'aj, qa yi'wen ka' hats yit'ijju' he' efuts, kakha'le
 Jesús qa nite' te'wenhetii.—* ²⁵ Ma' qa pa' Jesús qa
 yit'ijets pa'aj: —¡Hayits qa nite' lenikfe'li'lik'i qa nite'
 iye aje'e'l qu' ek'eeni'lik'iha week ke' hats nifel ke'
 profetas'ik'i!* ²⁶ ¿Me nite' yit'ij qu' les le'wise' pa'
 Cristo qu' naats'e'ej week ekewe' wekwek ma' qa'
 nuiji'teje'm pa' tenek'enhe'yi' na' wa'sji'?—* ²⁷ Ma'
 qa nifeeli'mha pa'aj week pekhewe' t'ejuyets

* **24:19** Lc 4:14,24,34; 18:37,43; Hch 1:1; 2:22; Dt 18:15 * **24:20**
 Lc 9:44; 18:32; 23:13,21,25; Hch 3:13; 5:30; 13:27-28 * **24:21** Lc
 9:22; 13:32; 18:33; 22:20; Hch 1:6 * **24:24** Lc 24:12; Jn 20:2-10
 * **24:25** Lc 16:31; 18:31; Hch 26:27; 2P 1:21 * **24:26** Lc 9:26,32;
 21:27; 22:69; 24:44-48; 1Co 15:3-5; Hch 2:33; 7:55; 22:11

pakha'an kekhewe' hats we'nika'ajji' pa'aj, qa ta'lijii pe' l'ikahai pa' Moises'ik'i qa teih'ij pe' week l'ikahai pe' profetas'ik'i.* 28 In yamets pa' witset la's Emaús hikpa' yamii pa'aj pekhewe'en, qa pa' Jesús qa we'nitonhifitsin li'ik'i pa'qu' nakji'.* 29 Qa pekhewe'en qa yinijit qu' mexe amane' eku'nijup, qa yit'ijets pa'aj: —A'mane' eku'ni'l yijup. Hats metju' ne' junu'. Hats najaleyiyukii.— Ma' qa yijayanteje'm pa'aj qa amanijup hekhewe'en. 30 Qa lunye'jkii pa'aj in hats i'nijupju'kii pa' mesa qu' netekju' qa t'eku'mi' pa' pan qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios qa napk'asitju' qa netisijju' pa'aj pekhewe'en.* 31 Qa hik pakha'aj qa hats leke' qu' nenikfe'lij in hik pakha' Jesús, qa aje'e'le qessiikii pa'aj.* 32 Qa yifaakateji' pa'aj hekhewe'en: —¿Me nite' f'ulfik'ikii pe' intawjets in i'nk'a nifel ine'm na' wit'ikheyi'jik'i, qa yeqethen inemik'iha iye kekhewe' hayiits we'nika'ajji' pa'aj? —* 33 Pekhewe'en qa nite' optotskii iye pa'aj, qa aje'e'l wapilii iye ha' Jerusalén, qa iwoyitsii in ewi'l i'niji' hekhewe' once (11) apóstoles qa pekhewep iye,* 34 in yit'ijju': —Yijaa'ija in hats ita'x iye ha' Yatsat'ax'inij, qa we'nethinets pa'aj na' Simón.—* 35 Ma' qa he' wetsjuk qa nifelimik'i' ek pakha'aj in lijts'ekii pa'aj wete'm qa nite'le nikfe'lij pa'aj, qa i'nk'a'le nikfe'ltaxij in napk'asiti'mju' pa'aj pa'

* 24:27 Gn 3:15; 12:3; 22:18; Nm 21:9; 24:17; 2S 7:12-16; Is 7:14; 9:6; 52:13-53:12; Jer 23:5-6; Dn 7:13-14; Mi 5:2; Zac 9:9; 12:10; Lc 16:16
 * 24:28 Mr 6:48 * 24:30 Lc 9:16; 22:19 * 24:31 2R 6:17; Lc 24:16; Jn 20:19,26 * 24:32 Hch 17:3; 1Co 15:3-8 * 24:33 Lc 24:9 * 24:34 Lc 22:32; 1Co 15:4-5

pan.*

Jesús qa we'nethinets pe' t'ijatsenhei.

(Mateo 28:16-20; Marcos 16:14-18; Juan 20:19-23)

³⁶ In mexente' yilitaxijju' pa'aj in yifaakateji' hekhewe'en, ma' qa we'nethinets pa' Jesús ts'ap'aji'ju' leqewuk'u, qa yit'ijji'ju' in wetfelji'ju' pa'aj: —Na' wit'ikesimeya'xlekii qu' na'ni't ejup. —* ³⁷ Qa pekhewe'le'en qa qi in niijiwei pa'aj, yumtitax qu' ni'wen pa'qu' wit-si'nq'ale'.* ³⁸ Qa pa' Jesús qa yit'ijji'ju' pa'aj: —¿Inhats'ek in qi in le'nijiwe'yi't? ¿Qa inhats'ek iye in l'eni'tji' eke' witaqjamtikineyejeikii ne' atawjetsi't?.* ³⁹ Jeli't ene' yikoyei qa ene' yif'iyeyi iye. Yakhaa'ija, nite' ye'tujtseika'. Ku'mi't yiwetsha qa' enikfe'li't yiwetsha, qe na'aj witsinq'al ham l'ese'ne' qa ham iye lenutse' qa yakha'le qa letsweni't in week na'l ye'm. —* ⁴⁰ In yit'ijets pa'aj ekewe'en qa yethiinijha pe' lokoyei qa pe' lef'iyeyi iye. ⁴¹ Qa in l'uneyeyek pa'aj pekhewe'en in mexe nite' yumtii'ija qu' hik pakha'ye' qe ta'lijupi' pa' lesaxitstaxi'mkii qa in yitju'axijpha'mkii iye pa'aj. Pa' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —¿Me na'li't e'm aqi'il qu' hetuj? —* ⁴² Qa testi'yij pa' ewi't lapk'as pa' wit'osjeyik sehets. ⁴³ Qa t'eku'miju't qa tuj pa'aj qa week yi'wenij pekhewe'en. ⁴⁴ Qa yit'ij iye pa'aj: —Aka'an aka' yinifenye'j hik aka' ka' henfeli't

* **24:35** Hch 2:42 * **24:36** Lc 2:14; 7:50; 8:48; 10:5; 19:38; Hch 10:36 * **24:37** Lc 24:5; Hch 10:4; 24:25; Mt 14:26 * **24:38** Jn 14:1,27 * **24:39** Jn 20:25,27; Mt 28:9; Hch 2:31; 17:18,31-32; 23:6-10; 24:15,21 * **24:41** Lc 22:45; Hch 12:14

e'mkii in mexe ha'ni'l etji'teje'mkii, in hit'ilij ewets qu' les le'wise' qu' nafits qa' nasini'ik'iha kekhewe' week yika'ajji' pa'aj ka' Moises'ik'i qa kekhewe' iye lafaakanhei ke' profetas'ik'i qa kekhewe' iye Salmos.—* ⁴⁵ Ma' qa hik pakha'aj pa' Jesús qa yit'ij qhof pe' laqjamtikineyejeikii ma' qa nikfe'lik'i kekhewe' le'lijei pa'aj pa' Intata.* ⁴⁶ Qa yit'ijets pa'aj: —We'nika'ajji' pa'aj, pa' Cristo qu' nawa'm qa qu' namets wetshek'ewi'l neluts qa' ila'xe' iye,* ⁴⁷ qa aka' hii qa' netfelhitii qa hik aka' nata'lets qu' nenikfe'lletets qa' nili'ij pe' ul'ets in yaqsiijkii hats'inha qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'ets ene' week witsetits, qa' nojo'oj na' Jerusalén.* ⁴⁸ Qa ekheweli'l hi'weni'tha week ekewe' wekwek qa' enfeli'l.* ⁴⁹ Qa yakha' qa' he'nukini'l ewetsju' nakha' hats yiwjutsiqen na' Tata. Qa ekheweli'l, amaneye' ekuni'iji' ha'ne witset Jerusalén hatse'lu' qu' hats estiitaxi'lij na' witt'unha'x ta'letspha'm na' wa's.—*

*Jesús qa wapiletspha'm na' wa's.
(Marcos 16:19-20)*

⁵⁰ Ma' qa i'nk'ale pa'aj pa' Jesús qa yeka'xik'uifik'i pekhewe'en pa' witset, qa yamii pa'aj hakha' meti'm ha' Betania, ma'

* **24:44** Lc 9:22,44; 17:25; 18:31-33; 22:37; Hch 13:15; 28:23; Sal 2:6-9; 16:10; 22:1-18; 34:20; 41:9; 69:1-9,20-21,26; 110:1-7; 118:22-26

* **24:45** Lc 9:45; 18:34; 24:27,31 * **24:46** Sal 16:10; Lc 9:22,44; 17:25; 18:32; Hch 8:26-40; 1Co 15:3-4 * **24:47** Hch 1:4-8; 2:38; 5:31; 8:22; Os 2:23; 14:2; Lc 3:3; Gn 12:3; Sal 22:27; Is 2:2; 49:6; Mal 1:11; Mt 28:19-20; Mr 16:15 * **24:48** Hch 4:20,33 * **24:49** Is 32:15; Jl 2:28-32; Jn 14:26; Hch 2:16-21; 4:33; Ef 1:13; Ro 15:13

qa yit'ijipji' pa'aj k'eewe lokoyei in iyinipji' pa'aj.* ⁵¹ In mexe iyinipji' pa'aj qa leyijtem in toxi'mets pa'aj hekhewe'en qa tenilesi'yiju't na' wa'sji'.* ⁵² Hekhewe'en, in hats yili'ijju' pa'aj in totjoyik'uiju'kii in qi in iyinets, ma' qa wapilii iye pa'aj ha' Jerusalén qi in le'sitsi'mkiiha,* ⁵³ qa week neluts yamji'jii pa'aj ke' qi witlijsitjii qu' niwqinhetji' pa' Dios.*

* **24:50** Lc 19:29; Hch 1:12; Lv 9:22; 1Ti 2:8 * **24:51** Jn 20:17;
 Hch 1:9-11 * **24:52** Mt 28:17; Lc 2:10 * **24:53** Hch 2:46; 3:1;
 5:42

INTATA LE'LIJEI
New Testament in Maka

copyright © 2013 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Maka

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Maka

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

clix

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files
dated 29 Jan 2022
9c3673e4-2b93-51ec-8ba3-aac5c1cd65b0